

ISSN 2413-4953*Индекс 75781

ТЭКОНОМИКА

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
ТРАНЗИТНАЯ

В НОМЕРЕ:

**1
2018**

РОЛЬ ТРАНСПОРТНОЙ СИСТЕМЫ В РАЗВИТИИ
ТУРИЗМА КАЗАХСТАНА

ЕЛІМІЗДІҢ ҰЗАҚ МЕРЗІМДІ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ
НЕПЗІН НЫҒАЙТУДА ЖӘНЕ ОНЫҢ ӨЛЕМДІК НАРЫҚТА
БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕ
КОРПОРАТИВТІК БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНІҢ РӨЛІ

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АГРОТУРИЗМНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН
ДАМУЫНА ЫҚПАЛ ТИПЗЕТІН ФАКТОРЛАР

ТРАНЗИТНАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический журнал «Транзитная экономика» является одним из ведущих периодических научных изданий Республики Казахстан в области экономических наук, издается с июля 1997 года, имеет свою стабильную аудиторию.

На страницах журнала Вы найдете широкий спектр различных мнений и полезную информацию по вопросам экономической политики, разработки экономического механизма индустриально-инновационного развития Казахстана, проблемам развития отдельных отраслей и сфер экономики.

Публикации журнала ориентированы на специалистов и аналитиков республиканских и региональных органов управления, государственного сектора экономики, крупных народнохозяйственных структур, высших учебных заведений и научно-исследовательских институтов, студентов, магистрантов, докторантов и круг читателей, проявляющих профессиональный интерес к проблемам социально-экономического развития. В редакционный совет входят ведущие ученые-экономисты Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Периодичность выхода журнала – один раз в 3 месяца.

Подписку на журнал можно оформить во всех почтовых отделениях «Казпочта», в подписных агентствах «Казпочта», «Евразия-Пресс», «Эврика-Пресс».

Индекс подписки 75781. Подписная цена на год для физических и юридических лиц – 10 000 тенге.

Издатель ИП «ХАНШАЙЫМ»:
ИИК KZ90826A1KZTD2020958, КБЕ 19
в Филиале АО «АТФ Банк» г. Алматы:
БИК ALMNKZKA, БИН 721019401132

Условия подписки и размещение статьи:

Обращаться в редакцию по адресу:

050050, г. Алматы, ул. Сатпаева, д. 30а, офис 62

Сайт: www.tranzek.kz

E-mail: tranzit_ek@mail.ru, aijan1910@mail.ru

Телефоны: 8 (747) 373 93 26, моб. 8 (701) 373 93 26

СОДЕРЖАНИЕ

ВОПРОСЫ ТЕОРИИ

ISSN 2413-4953
 Научно-практический
 журнал
 «Транзитная экономика»

Издается с июля
 1997 года

Учредитель:
 ИП «Ханшайым»

Главный редактор
Айжан Асилова

Редакционная коллегия:

Узан Искаков

(Казахстан)

Жанар Аубакирова

(Казахстан)

Валентина Бондаренко
 (Россия)

Асан Сатмурзаев

(Казахстан)

Петя Колева

(Франция)

Айгуль Садвакасова

(Казахстан)

Ерканат Темирханов

(Казахстан)

Жангельды Шимшиков

(Казахстан)

Раушан Азбергенова

(Казахстан)

Салима Барышева

(Казахстан)

Журнал
 зарегистрирован
 в Министерстве
 связи и информации
 Республики Казахстан

Свидетельство
 № 14503-Ж

Интыкбаева С.Ж., Колан А.Е.
 Зарубежный опыт применения нало-
 говых льгот для малого и среднего
 бизнеса..... 4

Идрисова Э.К., Төлегенова А.М.
 Экономическая сущность и факторы
 формирования инвестиционного
 климата государства..... 11

Молдашева А.Б., Аташева Д.О.
 Роль транспортной системы в разви-
 тии туризма Казахстана..... 22

Сарсенова А.Е., Кадырбай С.Б.
 Научно-методические аспекты обес-
 печения экономической безопасно-
 сти промышленного комплекса..... 32

ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬ-
 НАЯ ИНТЕГРАЦИЯ

Муратова Д.Б., Джунусова Д.А.
 Коммерциялық банктің проблемалық
 несиелерді басқару қызметін талдау..... 40

Сарсенова А.Е., Кадырбай С.Б.
 Управление мотивацией трудовой
 деятельности персонала предприятия 54

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ
 ПОЛИТИКА

**Касымбекова Г.Р.,
 Сырлыбаева Н.Ш.**
 Несиелік тәуекелді басқару және
 оның қажеттілігі..... 65

За содержание публикуемых в журнале авторских материалов и рекламы редакция ответственности не несет.

Мнение автора не всегда совпадает с мнением редакции.

Подписной индекс
75781

Формат 70×108 1/16.
Бумага офсетная
Печать Riso
Тираж 500 экз.
Цена договорная

050050, г. Алматы,
ул. Сатпаева, д. 30а,
офис 62

Тел.: 8 (747) 373 93 26,
8 (701) 373 93 26

www.tranzek.kz
tranzit_ek@mail.ru,
aijan1910@mail..ru

Отпечатано в
издательском
центре журнала
«Транзитная экономика»

©Транзитная экономика
2018

Алиева Б.М., Мурзабаева М.Н.
Особенности управления оборотными активами и их значение при формировании финансовой политики предприятия..... 76

Молдабекова А.Ш., Усенова М.Т.
Еліміздің ұзақ мерзімді экономикалық дамуының негізін нығайтуда және оның әлемдік нарықта бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуде корпоративтік басқару жүйесінің рөлі..... 83

ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Алиева Б.М., Джусипова Ж.А.
Банктердің жоспарлау мен бюджеттеудің ұйымдастырылуының жетілдіруінің үрдістері мен перспективалары 92

Аташева Д.О., Кадырбай С.Б.
Қазақстандағы агротуризмнің қалыптасуы мен дамуына ықпал тигізетін факторлар..... 99

Сведения об авторах..... 115

Информация о членах редакционной коллегии..... 117

Требования к содержанию и оформлению статей

МРНТИ 06.73.15

С.Ж. Интыкбаева¹, профессор, доктор экономических наук

А.Е. Колан², магистрант

^{1,2} АО «Университет «Нархоз» г. Алматы, Казахстан

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ПРИМЕНЕНИЯ НАЛОГОВЫХ ЛЬГОТ ДЛЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА

Аннотация. Динамично увеличивающаяся мобильность предприятий и устранение барьеров на пути глобальных притоков капитала стимулируют конкуренцию зачастую при помощи налоговых льгот. По мере того каким образом правительство пытается привлечь внимание иностранных компании налоговые же стимулы, в основной роли налоговых льгот становятся глобальным явлением, так как в каждой стране с каждым годом вводятся, усовершенствуются и упраздняются все больше налоговых льгот.

В периоды неопределенности и повышенных рисков как один из видов залогов макроэкономического благополучия выступает адекватная налогово-бюджетная политика. Такая политика в реалии должна учитывать возникновение возможных новых рисков.

Государственные расходы и налоги направлены на стимулирование деловой активности, что позволяет выход бизнеса из «тени», снижая тем самым существующую безработицу и инфляцию. Неразумное использование государственных расходов и высоких налогов искажают налогово-бюджетную политику страны, что в последующем влечет за собой дестабилизацию экономики. Следовательно, применение налоговых льгот играют двоякую роль, как положительную, так и отрицательную как для государства так и хозяйствующих субъектов. Налоговый кодекс содержит большое количество специальных положений, которые предоставляют кредиты, вычеты и другие налоговые льготы, предназначенные для достижения целей без уплаты налогов.

Ключевые слова: налог, налоговые льготы, малый и средний бизнес, зарубежный опыт, инвестиции.

Введение. Одним из важных экономических рычагов, которыми владеют органы государственной власти выступает система налогообложения, через которую можно воздействовать на социально-экономическое развитие общества. Основным инструментом этой

системы выступает механизм предоставления налоговых послаблений, в том числе и налоговых льгот. Предоставление налоговых льгот ведет не только к сокращению доходов, поступающих в бюджет, но и к более сложному механизму, который сводится потерям для общества в целом. Следует сказать, что в дальнейшем потери доходов бюджета не компенсируются выгодами для общества, создаваемыми данными льготами. Это во многом объясняется недостаточной адресностью налоговых льгот и освобождений, неравномерном их использовании, отсутствием полного налогового администрирования и другими искажениями[1]. В связи с этим можно отметить, что большое количество налоговых льгот дает почву для злоупотреблений. Так, предприятия будут иметь мотивацию для лоббирования налоговых льгот, приумножая будущие экономические или социальные выгоды. Вследствие этого, налоговая система становится менее справедливой, поскольку льготы являются дискриминацией одних налогоплательщиков перед другими.

Экспериментальная часть. Для получения адекватной картины по предоставлению налоговых льгот, следует разобрать опыт зарубежных стран, применяющих налоговые льготы.

Таблица 1 – Ставки налога, применяемые в зарубежных странах и в Республике Казахстан в 2017 г. (в%)

	НДС	КПН	Социальный налог	ИПН	Налог на дивиденды
Китай	от 0 до 17	от 15 до 25	-	от 3 до 45	10
Южная Корея	10	от 6 до 38%	-	от 10 до 22	от 5 до 15
Япония	5	33,48	-	от 10 до 50	-
Германия	19	23-33		45	Освобождены от 95%, кроме если акции принадл. банкам и орг. фин обслужив
Словения	22 – фиксированная ставка, 9,5 – сниженная ставка	17	Нет, но соц. отчисления 16,1 с нанимателя, 22,1 с наемного работника	от 16 до 50	0
Италия	21	24		38	20 - нерезид
Казахстан	12	20	11, из них 5 – соц. отчисления	10	5 – физ.лица 0 – юр.лица 15 – нерезид
Примечание – Составлено автором на основе данных [2]					

Структура МСБ как и налоговых ставок в развитых странах мира иная, преобладающую роль играет сфера услуг около 70%, более 20% субъектов малого бизнеса заняты в сферах строительства и торговли, в сфере промышленности осуществляют деятельность лишь 2% субъектов. А в казахстанской практике отметка доли малого и среднего бизнеса в ВВП значительно меньше и составляет около 36%, объясняется это тем, что наибольшую долю в ВВП в Казахстане создает крупный бизнес, представленного горно-металлургическим и нефтяным секторами.

В таких странах как КНР, Испания, Венгрия налоговая льгота предоставляется только лишь тем предприятиям, которые своими конечными результатами доказали что они действительно являются рентабельными. Нам представляется такой подход обоснованным и справедливым ввиду своей результативности. В Японии, к примеру, где преобладают высокие ставки налогов, государство в то же время принимает во внимание и социальный фактор – семейное положение человека. В частности, к имеющим льготы большим семьям предоставляются дополнительные налоговые льготы.

Казахстан относится к странам с благоприятными условиями для ведения бизнеса и занимает почетное 13 место среди 183 государств по простоте налоговых платежей. В рейтинге Всемирного банка «Doing Business» от 2017 года республика находится на 36 месте из 190 стран, по индикатору налогообложения на 50 месте. В данном списке такие страны как Новая Зеландия, Сингапур, Дания, Южная Корея и Гонконг занимают первые строчки, как страны с наиболее благоприятными условиями для ведения бизнеса.

Однако возвращаясь к теме налоговых льгот, отметим, что на сегодняшний день в Республике Казахстан насчитывается около 281 видов льгот и преференции, которые для нашей страны большое количество являются обременением. По оценке Министерства экономики и бюджетного планирования от 30 до 40 процентов налоговых послаблений не используются в полной мере [3]. Примечательно, что из года в год с 2001 года планируется сокращение этих льгот. Так, если в 2002 году было 107, в 2007 году – 173, и ни каком сокращении и речи не было. В налоговом законодательстве, принятом 1 января 2018 года наблюдаются действия по отношению налоговых льгот. Например, будут отменены налоговые льготы противоречащие требованиям ВТО, так как условия по налогообложению должны быть равными. А для малого и среднего бизнеса помимо льгот, существуют такие специальные налоговые режимы как: общеустановленный порядок (10% для индивидуальных предпринимателей, 20% для юридических лиц); специальный налоговый режим на основе патента (2% с дохода); специальный налоговый режим на основе упрощенной декларации (3% с дохода). Примечательно, что такого рода специальные налоговые режимы успешно применяются

в таких странах, как: Россия, Испания, Франция, Чили, Перу, Бразилия.

Сравнивая методы предоставления налоговых льгот для малого и среднего бизнеса, такие страны как Германия, Словения, Италия Южная Корея, Китай, то каждая страна имеет свою специфику и отличительные черты. Так, в *Германии* налогообложение носит более социально-ориентированный характер. К примеру, подоходный налог физических лиц исчисляется с учетом присужденных классов, которых насчитывается – 6. Также налоговыми льготами могут воспользоваться такие слои населения как: несовершеннолетние, престарелые, многодетные и одинокие родители, инвалиды. Стоит учесть, что налогообложение и предоставление налоговых льгот представляют весьма сложный процесс, который требует постоянных оговорок, поправок и исключений. Например, налоговые льготы по НДС получают организации, которые работают в сфере ограниченного перечня услуг, которые предусмотрены законодательством [4].

В *Словении* организации освобождаются на 100% если осуществляют инвестиции в научные исследования и разработки; на 40% – инвестиции в оборудование и долгосрочные нематериальные активы. Также страна предоставляет как налоговые льготы, так и финансирование компаний, которые создают новые рабочие места, стимулируя сокращение безработицы. Если же отдельно взять малый и средний бизнес, то и тут государство внесло свою лепту. Так, предусмотрена упрощенная система налогообложения для тех предприятий, чей оборот составляет около 50 000,00 евро и занимается консультационной деятельностью [5].

В *Италии* с начала 2018 года в системе налогообложения внесли значительные изменения. Льготный режим налогообложения могут получить индивидуальные предприниматели с доходов до 30 000 евро и владельцы малого и среднего бизнеса с уровнем годовых доходов до 50 000 евро. Италия по количеству зарегистрированных малых и средних предприятий, около 3,5 млн., на первом месте среди европейских стран, несмотря на большую налоговую нагрузку. Также в первые три года регистрации компании могут воспользоваться льготами, по которым вправе платить налог в пониженном законодательством размере [6].

Одной из особенностей является, что используется зачастую принцип прогрессивности налоговых отчислений. К примеру, при больших доходах большие ставки. Такой принцип применяется в Соединенных штатах Америки. В Китае, Южной Корее и Японии также установлены прогрессивные ставки на КПП И ИПН в зависимости от размера получаемых доходов.

Во многих странах делают акцент на предоставление налоговых льгот предприятиям, которые непосредственно занимаются НИОКР. Этому уделяется очень большое внимание и предусмотрена отдельная статья в законодательстве, предусматривающая предоставление налоговых льгот предприятиям, занимающимся инновационной деятельностью, которым придерживаются уже более двух десятка лет. К примеру, после Второй мировой войны в США были приняты правила которые ориентировались на создание благоприятных условий для инновационной деятельности предприятий и развития НИОКР.

В Японии самый богатый опыт по предоставлению льгот, и перечень их изначально был структурирован с 1951 г. Объемные скидки применяются также в Австралии – 150%, Сингапуре – 200%, то есть суммы превосходят в 1,5-2 раза затраты на НИОКР и вычитаются из налогооблагаемого дохода. Так и в нашем казахстанском налоговом законодательстве предусмотрена поддержка предприятиям, которые внедряют нововведения, осуществляют инновационную деятельность.

Результаты и обсуждения. Как известно, правительство финансирует свои программы, предприятия двумя способами. Первые из них это обычный метод налогообложения и расходование денег, а второй – налоговые расходы с помощью предоставления налоговых льгот. С точки зрения государства налоговые льготы просты в реализации, не требуя наличных затрат и лишь используется информацию, которую собирают уполномоченные органы. Однако, усложняются эти процессы тем, что их сложно оценивать, возможно лоббирование интересов, коррупционные действия и злоупотребления. Многолетний казахстанский опыт применения налогового льготирования показывает, что не все, что было принято в практике соответствует настоящей действительности. По хронологии можно заметить, что даже если значительных сокращений не было по налоговым льготам, тем не менее, специальные налоговые режимы для малого и среднего бизнеса перетерпели изменения со дня принятия первого Налогового законодательства. Так, специальный налоговый режим на основе разового талона с 1 января 2013 года отменен, ввиду своей неэффективности. При разработке Налогового кодекса 2018 года, который был ориентирован на малый и средний бизнес, встал вопрос об отмене специального налогового режима на основе упрощенной декларации, но существующие реалии обусловили необходимость его пересмотра и корректировки на данном этапе.

Заключение. Накопленный опыт развитых стран может послужить дополнительным стимулом в совершенствовании системы налогообложения в нашей стране. Эти страны прошли долгий путь от внедрения налоговых льгот до получения конкретных результатов стимулирующего воздействия на общественное воспроизвод-

ство, социально-экономические параметры уровня жизни населения этих стран.

Зарубежная практика показывает, что использование методов налогового стимулирования происходит в процессе перехода от прямого государственного финансирования к косвенному методу с применением налоговых рычагов. Несмотря на высказывания международных организаций о необходимости сокращения налоговых льгот, они все же остаются популярным инструментом для многих правительств.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. С.Ж. Интыкбаева. Особенности налогово-бюджетной политики в условиях новых глобальных рисков. // Вестник Казахского университета экономики, финансов и международной торговли. № 2, – 2017. – С 52-58
2. Налоговая система Европы, налоговые льготы [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: <https://vcgarant.com/page/414-nalohovaya-systema-evropi-nalohovie-lhoti.html>
3. X Налоговая конференция 13 ноября 2015 г. Алматы
4. Налоговая система Германии [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: <https://voicezaporozhe.ru/germaniya/germanii-nalogi.html>
5. Налоговая система Словении [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: <http://sloveniaconsulting.com/ru/tax-system-in-slovenia/>
6. Налоговая система Италии [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: <https://gsl.org/ru/taxes/tax-zones/>

С.Ж. Интыкбаева¹, профессор, экономика ғалымдарының докторы
А.Е. Колан², магистрант

^{1,2} «Нархоз» Университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Шетелдік тәжірибені қолдану үшін шағын және орта бизнеске арналған салық жеңілдіктері

Түйіндеме. Кәсіпорындардың ұтқырлығын арттыру және жаһандық капитал ағындарында кедергілерді жою көбінесе салық жеңілдіктері арқылы бәсекелестікті ынталандырады. Үкімет шетелдік компанияларға салықтық ынталандыруға назар аударуға тырысқан кезде, салықтық ынталандырудың негізгі рөлі жыл сайынғы жаһандық құбылысқа айналады, өйткені әр елде жыл сайын салықтық жеңілдіктер енгізіліп, жетілдіріліп, жойылады.

Белгісіздіктің және жоғары тәуекелдердің болу кезеңінде тиісті фискалдық саясат макроэкономикалық тұрмыс жағдайының кепілі болып табылады. Нақты өмірде осындай саясат жаңа ықтимал тәуекелдердің пайда болуын ескеруі керек.

Мемлекеттік шығыстар мен салықтар кәсіпкерлікті ынталандыруға бағытталған, бұл кәсіпорындардың «көлеңкеден» шығуына мүмкіндік береді, осылайша жұмыссыздық пен инфляцияны төмендетеді. Мемлекеттік шығыстарды және жоғары салықтарды негізсіз пайдалану елдің фискалдық саясатын бұрмалайды, бұл кейіннен экономиканы тұрақсыздандыруға әкеледі. Демек, салықтық жеңілдіктерді қолдану мемлекет пен бизнестің субъектілері үшін оң және теріс рөл атқарады. Салық кодексінде салықтар салынбайтын мақсаттарға қол жеткізуге бағытталған несиелер, шегерімдер және басқа да салық жеңілдіктерін беретін көптеген арнайы ережелер бар.

Түйінді сөздер: салық, салық жеңілдіктері, шағын және орта бизнес, шетелдік тәжірибе, инвестициялар.

S.Zh. Intykbaeva¹, professor, doctor of economic sciences

A.E. Kolan², undergraduate

^{1,2} JSC «Narxoz» University», Almaty, Kazakhstan

Foreign experience of application of tax incentives for small and medium business

Abstract. Dynamically increasing mobility of enterprises and removing barriers to global capital flows often stimulate competition through tax incentives. As the government tries to attract the attention of foreign companies to tax incentives, the main role of tax incentives is becoming a global phenomenon, as more and more tax incentives are introduced, improved and abolished in each country every year.

In periods of uncertainty and high risk as one of the types of collateral macroeconomic well-being acts as an adequate fiscal policy. Such a policy, in reality, should take into account the emergence of possible new risks.

Government spending and taxes are aimed at stimulating business activity, which allows businesses to exit the "shadow", thereby reducing existing unemployment and inflation. The unreasonable use of public spending and high taxes distort the fiscal policy of the country, which subsequently entails the destabilization of the economy. Therefore, the application of tax incentives play a dual role, both positive and negative, both for the state and for economic entities. The tax code contains a large number of special provisions that grant credits, deductions and other tax benefits intended to achieve tax-free purposes.

Keywords: tax, tax incentives, small and medium business, foreign experience, investments.

Э.К. Идрисова¹, профессор, кандидат экономических наук

А.М. Төлегенова², магистрант

^{1,2} АО «Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОГО КЛИМАТА КАЗАХСТАНА И ПУТИ ЕГО УЛУЧШЕНИЯ

Аннотация. В данной статье, раскрывается понятие «инвестиционного климата». Выделяются проблемы инвестиционной политики государства – формирование привлекательного инвестиционного климата и его факторов. Было выявлено, что несмотря на наблюдаемый рост расходов на науку, Казахстан значительно уступает развитым странам по этому показателю. Рассмотрена налоговая нагрузка в Европе в качестве сравнения с Казахстаном. Был сделан вывод, что Европейский Союз остается зоной высоких налогов. А также, что в странах с большой налоговой нагрузкой обеспечиваются более высокие социальные стандарты. В итоге приходим к умозаключению, что высокий уровень налоговой нагрузки в развитых странах увеличивает уровень жизни и эффективность развития экономики. Говорится, что в Казахстане, налоговая нагрузка не настолько высока и, соответственно, уровень жизни тоже. В заключении сделаны выводы, что Правительству РК необходимо обратить внимание на географическую направленность инициатив в области содействия инвестициям, также рассмотреть успешный опыт Китая, введение пятилетних налоговых каникул.

Ключевые слова: инвестиционный климат, инвестиции, налоги, налоговая нагрузка.

Введение. Инвестициями выполняется наиболее важная роль в процессах становления и развития экономики Казахстана. Финансовое обеспечение предприятий возникает тогда, когда на денежной основе формируются собственные средства компании, её доходов, привлечение заёмных источников финансирования хозяйственной деятельности, распределение доходов, которые образуются по результатам данной деятельности, их использование в целях развития современной компании.

Ключевая проблема инвестиционной политики государства представлена формированием привлекательного инвестиционного климата и его факторов. Согласно принятой модели стратегического плана развития, – Казахстана позиционируется как страна с открытой экономикой, которая ориентирована на экспорт товаров, услуг,

капитала и рабочей силы, базирующейся на конкуренции и процессах взаимовыгодного сотрудничества со всеми государствами мира [1, с. 108].

Западными экспертами было высказано мнение, что инвестиционный климат в Казахстане в целом является благоприятным, однако серьёзные бюрократические преграды, финансовые риски, недостатки в нормах налогового законодательства и администрирования, недостаточно развитая правовая инфраструктура в области страхования, залогов и т.д. могут оказывать негативное влияние на приток иностранного капитала и инвестиций [2, с. 85].

С другой стороны, Казахстан, как считают зарубежные инвесторы, – это привлекательный рынок по самым базовым параметрам делового климата. Казахстан обладает крупным рыночным потенциалом, изобилием природных и трудовых ресурсов. Потенциальная прибыльность инвестиций является значимым фактором для инвесторов, которые ожидают получения большей прибыли от инвестиций в Казахстане.

Привлечение иностранных инвестиций в экономику Казахстана можно считать объективно необходимым процессом. В соответствии с мировым опытом большинства стран, можно прийти к умозаключению, что приток иностранного капитала и государственное регулирование его использования благоприятно влияют на экономику.

Отметим, что инвестиции оказывают содействие в процессах становления и укрепления частного предпринимательства в государствах, у которых присутствует средний и низкий уровни экономического развития, мобилизуют капитал для реализации серьёзных проектов, создания смешанных компаний, рынков ссудного капитала.

Для Казахстана наиболее целесообразно и безболезненно, с точки зрения воздействия на инфляцию и внешний долг, является привлечение прямых иностранных инвестиций, так как прямые инвестиции, будучи привлечённые под собственные гарантии заемщиков, понижают финансовые обязательства.

Понятием «инвестиционный климат» характеризуется уровень благоприятности ситуации, которая складывается в том или ином государстве (регионе, отрасли) по отношению к инвестициям, которые могут быть привлечены в данное государство (регион, отрасль). Если обратиться к финансовому словарю то можно дать следующее его определение: инвестиционный климат является совокупностью сформировавшихся в каком-либо государстве (регионе, отрасли) условий (политические, социально-культурные, финансово-экономические и правовые), которыми определяется качество предпринимательской инфраструктуры, уровень эффективности инвестирования и возможных рисков в ходе вложения капитала [3, с. 54].

Экспериментальная часть. Анализ активности Казахстана по привлечению прямых иностранных инвестиций показан в таблице 1.

Таблица 1 – Рейтинг «Ведения бизнеса» и «Глобальной конкурентоспособности» стран в 2016 - 2017 годах

№	Страна	Рейтинг «Легкость ведения бизнеса» (среди 186 позиций)		Изменения рейтинга	Рейтинг «Глобальной конкурентоспособности» (среди 189 позиций)		Изменения рейтинга
		2016 г	2017 г		2016 г	2017 г.	
1	Сингапур	1	1	0	2	2	0
2	Гонконг (Китай)	2	2	0	7	9	+2
3	Саудовская Аравия	26	22	- 4	20	18	-2
4	Таиланд	18	18	0	37	38	+1
5	Малайзия		12		24	25	+1
6	ОАЭ	23	26	+3	19	24	+5
7	Казахстан	50	49	+1	50	51	+1
8	Мексика	53	48	-5	55	53	-2
9	Польша	45	55	+10	42	41	-1
10	Гана	67	64	-3	114	103	-11
11	Турция	69	71	+3	44	43	-1
12	Китай	96	91	-5	29	29	0
13	Россия	92	112	- 20	64	67	+3
Примечание – составлена автором на основе исследования Всемирного банка [4]							

В последнее время привлеклось 19 млрд. долларов, при этом объем инвестиций в обрабатывающую промышленность составил 2,6 млрд. долларов, то есть повысился практически на 20 % по сравнению с 2017 годом. Такие результаты, как считают иностранные специалисты, достигнуты посредством выверенной и стратегически грамотной внутренней и внешней политике руководства Казахстана. В частности, в докладе российского коммуникационного холдинга «Минченко Консалтинг» (ведущего центра политической экспертизы в РФ) «Оценка политических рисков для зарубежных инвесторов в странах Центральной Азии» отмечено, что причина регионального лидерства Казахстана в привлечении иностранных инвестиций, помимо присутствия значительных запасов природных ресурсов, – представлена либеральным законодательством и достаточно эффективной системы управления [5, с. 96].

Несмотря на наблюдаемый рост расходов на науку, надо признать, Казахстан значительно уступает развитым странам по этому

показателю. Расходы на науку в Казахстане в 2015 г. относительно 2000 г. в реальном выражении увеличились в 4,2 раза (таблица 2).

Таблица 2 – Удельный вес и темпы роста внутренних затрат на НИОКР по источникам финансирования за 2000-2015 гг.

Источник финансирования	2000 г.		2015 г.		2017 г.		Темпы роста (в раз)
	млн. тенге	в%	млн. тенге	в%	Млн.тнг.	В %	
Внутренние затраты на НИОКР (в текущих ценах)	4706,9	100	61672,7	100	89631	100	19
Из них: Бюджетные средства	1948,1	41,4	39273,3	63,7	45 963	51	23
Собственные средства организаций	857,3	18,2	17836,2	28,9	21 589	24	25
Иностранные инвестиции	106,3	2,3	466,2	0,8	2633	3	24
Прочие средства	1795,2	38,1	4097	6,6	19446	22	10,
Примечание – составлена автором на основе источника [6]							

В настоящее время в Казахстане осуществляются активные меры по повышению роли науки в индустриально-инновационном развитии страны. Наибольшая сумма финансирования на реализацию исследований по программно-целевому принципу принадлежит МОН РК – 45% от общего объема, далее следуют по убыванию МИНТ – 18,2%, МСХ РК – 12%, Назарбаев Университет – 8%, МЗ РК – 5%, МТК РК – 3,6%, Национальное космическое агентство РК – 3,6%.

Затраты остальных министерств (агентств) – менее 1%. В целом, финансирование науки в Республике Казахстан за 2010-2017 годы, включая всех государственных органов- администраторов бюджетных программ, составляет в общем объеме 126,4 млрд. тенге, в том числе: в 2013 г. – 26,9 млрд. тенге, в 2014 г. – 46,6 млрд. тенге, в 2015 г. – 52,9 млрд. тенге. Таким образом, расходы на науку, финансируемые из республиканского бюджета, за 2013-2015 годы увеличились в 2 раза.

Отметим, что денежно-кредитная политика в 2017-2021 годы будет способствовать созданию необходимых условий для развития инвестиционного рынка, стимулирования кредитной активности банковского сектора. Среднегодовые темпы роста кредитования БВУ за отмеченный период ожидаются на уровне 4,7 %, в то время как депозиты резидентов будут увеличиваться на уровне 7,4 %.

Уровень денежной массы будет адекватен развитию экономики, в целом планируемая величина монетизации будет в среднем в пределах 42,5 %. В прогнозируемом периоде планируется снижение уровня инфляции до 3,0-4,0 % в 2021 году [7].

Необходимо также рассмотреть налоговую нагрузку в Европе в качестве сравнения с Казахстаном. Европейский Союз остается зоной высоких налогов. В 2015 г. общая налоговая нагрузка, определяемая, как отношение всех налогов, социальных взносов к ВВП, в ЕС составило 39,3%. Это примерно на 13 процентных пунктов выше, чем в США и Японии.

Страной самой высокой налоговой нагрузкой является Швеция (51% ВВП). В группу стран с высокой налоговой нагрузкой входит Словения (40,5%), Венгрия (40,5%), Чехия (36,3%) (таблица 3).

Таблица 3 – Влияние налоговой нагрузки на эффективность развития экономики

Страна	Налоговая нагрузка (в % ВВП)	Уровень жизни, долл. США.
Швеция	51,0	25710
Финляндия	47,3	23240
Бельгия	46,6	26440
Франция	44,1	26270
Австрия	42,8	28110
Германия	39,3	28870
Мексика	39,3	3600
Испания	35,8	14350
США	31,8	28020
Турция	22,2	2830
Канада	16,0	19020
Примечание – составлена автором на основе источника [7]		

Следует отметить, что в странах с большой налоговой нагрузкой обеспечиваются более высокие социальные стандарты. Примером являются Швеция, где действует тенденция снижения экономического расслоения общества.

Уровень налоговой нагрузки наиболее высокий в Швеции (51%), наиболее низкий в Канаде (16%). При этом уровень жизни наиболее высокий в Австрии (28110 долл. США) при налоговой нагрузке 42,8%, наиболее низкий в Турции (2830 долл. США) при налоговой нагрузке 22,2%.

Видно, что высокий уровень налоговой нагрузки в развитых странах увеличивает уровень жизни и эффективность развития экономики. При этом происходит государственная поддержка инноваций. В Казахстане, налоговая нагрузка не настолько высока и, соответственно, уровень жизни тоже. Но, не только высокие налоги при-

водят к увеличению уровня жизни населения. Здесь важную роль играет уровень коррупции. Развитие инноваций должно происходить без налогового давления на субъект инновационного предпринимательства, а, наоборот, при государственной поддержке. Поэтому, рассмотрим развитие инноваций в Казахстане.

Так как в Казахстане отменили налоговые каникулы для инновационных предприятий, соответственно, налоговая нагрузка возросла и развитие новых проектов по предоставленным грантам может понизиться или же данные проекты не будут приносить должный уровень прибыли.

Статистика по предоставлению инновационных грантов в 2013-2017 гг. представлена на рисунке 1 ниже.

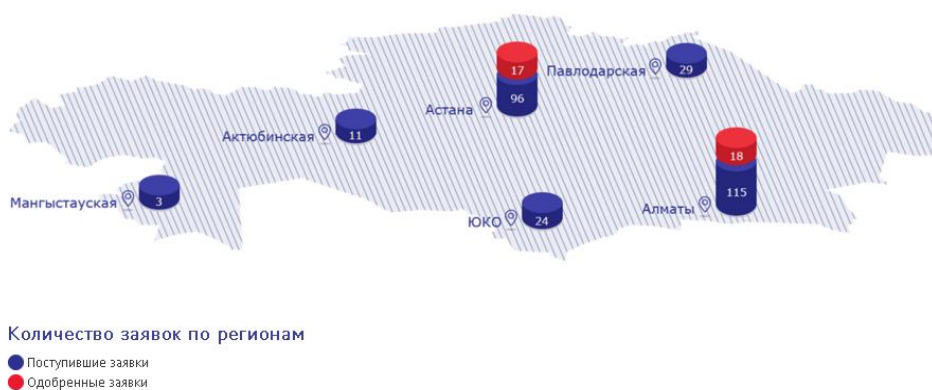

Рисунок 1 – Статистика предоставления инновационных грантов в 2013-2017 гг.

Примечание – составлено автором на основе источника [7]

Всего была подана 931 заявка, из них одобрено 199 заявок на общую сумму 5081 млн.тнг. Наибольшее число поступивших заявок в городе Алматы – 115, из них одобрено – 18 заявок. В городе Астана было подано 96 заявок и из них одобрено – 17, в Мангистауской области было подано три заявки, в Актюбинской области было дано 11 заявок, в Павлодарской области 29 заявок. Алматы, являясь крупным мегаполисом, лидирует обоснованно, так как является городом, в котором находится большое количество вузов и научно-исследовательских институтов. Полагаем, что 931 заявка – это небольшое количество для такой большой страны как Казахстан. Одобренные 199 заявки необходимо реализовать и превратить в высоко rentable предприятия, которые будут способствовать инновационному развитию Казахстана. Отметим, что развитие тов должно поддерживаться посредством налоговой функции

дарства путем предоставления льгот и послаблений и понижении налоговой нагрузки в целом. Иначе, данные проекты будут подвергаться давлению и не смогут стать полноценными участниками рынка инноваций.

Результаты и обсуждения. Обзор международного опыта показывает, что странами, преуспевшими в привлечении прямых иностранных инвестиций, была проведена политика, направленная на формирование для инвесторов благоприятного и привлекательного инвестиционного климата и помогающая им вести бизнес, и не подвергаться излишнему риску. Однако это предполагает не только предоставление льгот (в большинстве случаев, они представлены освобождением от уплаты ввозной таможенной пошлины и налогов, финансовыми субсидиями, снижением ставок импортных таможенных пошлин и т.д.), но и проведением стабильной макроэкономической политики. Для того, чтобы улучшить факторы, влияющие на привлекательность инвестиционного климата, в Казахстане необходимо гарантирование сохранения стабильности макроэкономического климата, улучшение условий для ведения бизнеса и повышение их предсказуемости, формированием мер по борьбе с коррупцией и бюрократией.

Если принимать во внимание, что главной задачей инвестиций является служение долгосрочным целям и задачам развития и увеличения уровня конкурентоспособности необходимо обеспечивать четкую взаимосвязь политики привлечения иностранных инвестиций и промышленной политики. Именно поэтому льготы по отношению к инвестициям необходимо разрабатывать и предоставлять правительством, основываясь на планах относительного того, какая промышленная структура необходима в будущем для страны, так как для каждой из отраслей присутствует своя совокупность специфических факторов, которыми определяется её привлекательность для инвесторов. В частности, в соответствии с опросом компаний, проведенным Ernst&Young по привлекательности инвестирования, – иностранные компании, которые ориентированы на высокотехнологичные отрасли и оказание бизнес услуг можно считать очень чувствительными факторам, которые представлены наличием хорошей телекоммуникационной инфраструктуры (является очень важным для 61,5 % опрошенных организаций) и уровня квалификации работников (является очень важным для 53 % из них). Компании, которые ориентированы на промышленное производство являются очень чувствительными к уровню экономической эффективности (издержки на рабочую силу являются очень важными для 50 % опрошенных иностранных компаний), а также факторам, представленным налоговой нагрузкой, вопросам, которые связаны с регулированием и относящимся к сфере права. Этим можно объяснить, что

льготы для инвесторов необходимо предоставлять целенаправленно и ориентируясь на мотивы инвестиций и перспективы развития определенного сектора, а процессы развития инфраструктуры (которая может являться физической и промышленной), стимулирования развития кластеров, инвестиции в человеческий капитал могут оказывать серьезное содействие притоку инвестиций в области с высокой долей добавленной стоимости.

В части фискальных поощрений иностранного инвестирования и улучшения факторов привлекательности инвестиционного климата, предлагаем рассмотреть успешный опыт Китая.

Политический курс, которого придерживается правительство Китая на протяжении долгосрочного периода, направленный на стабильность реформ, не вызывает у инвесторов сомнений. Сейчас в Китае сформирована гибкая система льгот, в которой учитывается большое количество оттенков, внешних экономических связей и внутренних, между производителями и государством.

В частности, инвестиции в отрасли с низким уровнем рентабельности, являющиеся депрессивными, отдаленные районы получают освобождение, полное или частичное, на 5-ть лет, а далее и на 10-ть лет – скидки на сумму подоходного налога в размерах от 15 до 30%.

На производственных предприятиях промышленности, транспорта и связи Китая со сроком финансирования более 10 лет первые 2 года ставка подоходного налога равняется нулю, с 3-тьего по 5-тый может быть понижена до 50 %. Помимо этого, в компаниях с новейшими технологиями данный срок с помощью решения управления зоны может быть понижен до 50 % на протяжении 6-8 лет.

Предприятия, которыми экспортируется 70 % продукции, после окончания льгот будут оплачивать подоходный налог по ставке равной 10 %. Если, реинвестируемую часть прибыли вкладывают в отрасли, представленные сельским хозяйством, строительством, инфраструктурой, высокими технологиями и экспортно-ориентированным производством, то возврат изъятый суммы подоходного налога будет составлять 100 %.

Плата за землю также обладает дифференциацией ставок по районам и разновидностям производств.

Льготы, в соответствии с китайским законодательством, получают и суммы инвестиционных средств, направляемых на реинвестиции.

То есть, в Китае на сегодняшнем этапе развития сосуществования частного бизнеса и государства, сформированы уникальные взаимовыгодные отношения, вследствие чего сформировалась гибкая экономическая политика и жёсткая законодательная база. Гибкость экономической политики Китая обуславливается желанием государства сформировать благоприятные условия всем категориям

инвесторов, как собственным, так и иностранным. Жёсткость законодательства, позволяет уравнивать возможности всех игроков рынка и формировать одинаковые правила игры, несмотря на приоритеты и интересы государственных структур и частного бизнеса. Жёсткая борьба с проявлениями коррупции, позволяет Китаю устранять препоны и бюрократические проволочки в ходе оформления инвестиционных проектов и документации в различных областях деятельности. С помощью дифференцированного подхода в налогообложении различных видов деятельности, удалось достичь стимулирование развития самых необходимых областей в экономике [8].

Основываясь на имеющемся опыте стран, преуспевающих в привлечении инвестиций, выделяются определенные положения, которые представлены:

- созданием специальной службы поддержки инвесторов, которые уже пришли в страну (aftercare services), которая бы оказывала помощь им в решении проблем, возникающих в процессе реализации их проектов (представлены налогообложением, регулированием на рынке труда и т.д.) и оказывала помощь в решении спорных вопросов, которые формируются в результате взаимодействия с государственными органами. И это могло бы привести к повышению привлекательности инвестиционного климата страны;

- введением стимулов для инвесторов, представленных предоставлением государством грантов (на найм рабочей силы, НИОКР, обучение и т.д.) могли бы способствовать притоку в Казахстан инвестиций, особенно в депрессивные регионы;

- так как инвестиции характеризуются чувствительностью к налоговой нагрузке, необходимо рассматривать возможность расширения существующих налоговых преференций, а также улучшения отношения налоговой службы к инвесторам;

- необходима проработка вопроса безвизового режима для руководителей и представителей управленческого звена, а также высококвалифицированных специалистов высокотехнологичных компаний из указанных стран для проведения переговоров, ознакомления с производством, заключения сделок. Основание для въезда на территорию Республики Казахстан без предъявления визы будет представлено приглашением Комитета по инвестициям.

Заключение. Правительству РК необходимо обратить внимание на географическую направленность инициатив в области содействия инвестициям. В части фискальных поощрений иностранного инвестирования и улучшения факторов привлекательности инвестиционного климата, предлагаем рассмотреть успешный опыт Китая.

В Казахстане отменили налоговые каникулы для инновационных предприятий, соответственно, налоговая нагрузка возросла и развитие новых проектов по предоставленным грантам может понизиться или же данные проекты не будут приносить должный уровень прибыли. 41% анализируемых компаний периодически выплачивает налоги из всех компаний-участников СЭЗ. Ввиду этого, наше предложение о введении пятилетних налоговых каникул считаем обоснованным и рекомендуем его к внедрению. В этой связи целесообразным представляется включение нормы, предусматривающей предоставление налоговых каникул в течение пяти лет вновь созданным научным и инновационным организациям.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Боди З. Инвестиции: учебник. – СПб.: Питер, 2013. – 890 с.
2. Бочаров В.В. Инвестиции. – СПб.: Питер, 2011. – 615 с.
3. Игонина Л.Л. Инвестиции: учебник для ВУЗов. – М.: Магистр, 2013. – 490 с.
4. Официальный сайт Всемирного банка – [Электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: <http://www.worldbank.org/eca/russian/>
5. Лукаевич И.Я. Инвестиции: учебное пособие. – М.: ИНФРА, 2011. – 356 с.
6. Научно-техническая деятельность в Республике Казахстан: Стат. сборник. – 2017. – 509 с.
7. АО «Национальное агентство по технологическому развитию» создано для содействия в обеспечении координации процессов инновационного развития и предоставления мер государственной поддержки // Источник: <http://natd.gov.kz/ru/granty/>
8. Романова Г.Г., Исаева Л.А. Экономика Казахстана// Феникс, – 2013. – [Электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: <http://www.ey.com/KZ/ru/Issues/Business-environment/EY-Kazakhstan-attractiveness-survey-2014#.VU-NOo7tmk>.

Э.К. Идрисова¹, профессор, экономика ғылымдарының кандидаты

А.М. Төлегенова², магистрант

^{1,2} «Нархоз» Университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Қазақстанның инвестициялық ахуалының қазіргі жағдайы және оны жақсарту жолдары

Түйіндеме. Бұл мақалада, «инвестициялық ахуал» ұғымы қарастырылады. Инвестициялық саясатты қалыптастыру, тартымды инвести-

циялық климат және оның факторлары проблемалары бөлінеді. Ғылым даму жағдайына көп қаражат бөлініп жатқанымен, Қазақстан едәуір дамыған елдерден осы көрсеткіш бойынша артта қалып жатқаны анықталды. Еуропадағы Салық жүктемесінің жағдайы Қазақстанмен салыстыру ретінде қарастырылды. Еуропалық Одақ аймағындағы лекеттерде жоғары салықтар жүйесі сақталуда қорытындысы жасалды. Сондай-ақ, бұл елдердегі үлкен салық жүктемесі болғанымен, неғұрлым жоғары әлеуметтік стандарттарын қамтамасыз етіледі. Нәтижесінде, жоғары салықтық жүктеме деңгейі дамыған елдерде өмір сүру деңгейі және даму тиімділігін арттырады деген тұжырымға келдік. Қазақстанда салық жүктемесі соншалықты жоғары емес және, тиісінше, өмір сүру деңгейі де. Соңында қорытындай келе, ҚР Үкіметіне географиялық бағыттылығы саласындағы бастамаларды инвестицияларға жәрдемдесуіне назар аудару қажет, және Қытайдың нәтижелі бесдық салықтық каникул тәжірибесін енгізу бойынша қарастыру.

Түйінді сөздер: инвестициялық ахуал, инвестиция, салықтық жүктеме, салықтар жүйесі.

Е.К. Idrisova¹, professor, candidate of economic sciences

А.М. Tolegenova², undergraduate

^{1,2} JSC «Narxoz» University», Almaty, Kazakhstan

The present state of the investment climate of Kazakhstan and the way of its improvement

Abstract. In this article, the concept of the «investment climate» is disclosed. The problems of the investment policy of the state are singled out – the formation of an attractive investment climate and its factors. It was revealed that, despite the observed increase in spending on science, Kazakhstan is much inferior to developed countries in this indicator. The tax burden in Europe is considered as a comparison with Kazakhstan. It was concluded that the European Union remains a zone of high taxes. And also, that in countries with a large tax burden, higher social standards are ensured. As a result, we come to the conclusion that a high level of tax burden in developed countries increases the standard of living and the efficiency of economic development. It is said that in Kazakhstan, the tax burden is not so high and, accordingly, the standard of living too. In conclusion, the conclusions were drawn that the Government of the Republic of Kazakhstan should pay attention to the geographic focus of initiatives in the field of investment promotion, and also consider China's successful experience in introducing a five-year tax holiday.

Keywords: investment climate, investments, taxes, tax burden.

А.Б. Молдашева¹, кандидат экономических наук, доцент
Д.О. Аташева², кандидат экономических наук, доцент
^{1,2}Таразский государственный университет имени М.Х. Дулати,
г. Тараз, Казахстан

РОЛЬ ТРАНСПОРТНОЙ СИСТЕМЫ В РАЗВИТИИ ТУРИЗМА КАЗАХСТАНА

Аннотация. На развитие туризма огромное влияние оказывает транспортная инфраструктура. Транспорт является связующим звеном между отдельными элементами туристской отрасли и способствует ее более быстрому развитию. Транспортная инфраструктура служит не только обеспечению сообщения между туристскими центрами, также она может использоваться и в повседневной жизни рядовыми гражданами без туристских целей. Поэтому чрезвычайно важным вопросом является развитие и усиление позиций на рынке национального авиаперевозчика. Необходима нейтрализация эффекта падения конкурентоспособности национальных авиалиний путем открытия рейсов по аналогичным маршрутам. Большинство туристов предпочитает в плане сервиса и надежности услуги иностранных перевозчиков, что влечет за собой снижение пассажиропотока на авиарейсах, совершаемых отечественными перевозчиками. В статье рассматривается состояние транспортной отрасли и его влияние на развитие туризма в Казахстане. Актуальность статьи определяется ростом потребности в услугах транспортной инфраструктуры. Первоначально дается состояние развития сферы транспорта, анализируются основные привлекательные виды транспорта, используемые в туристской деятельности в Казахстане, выявлена роль транспорта в решении социальных проблем, обеспечении деловых, культурных и туристских поездок населения, развитии культурного обмена внутри страны и за рубежом.

Ключевые слова: туризм, транспорт, инфраструктура, перевозки, отрасль.

Введение. Международный туризм подразумевает передвижение людей из страны в страну. При изучении его развития очень важно определить его взаимоотношения с индустрией транспорта. Успехи на генерирующих рынках туризма и адекватная транспортная инфраструктура составляют одну из важнейших предпосылок развития любого туристского центра. Со своей стороны спрос в туризме стимулировал быстрое развитие индустрии транспорта. Существенную роль в этом сыграли также научно-

технические достижения в индустрии транспорта за последние десятилетия.

В Послании Президента РК Н. Назарбаева народу Казахстана в 2018 году «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» отмечено, что транспортные перевозки являются важнейшим элементом туристской инфраструктуры и входят в основной комплекс услуг, включаемых в состав туристского продукта [1]. На них приходится основная доля в структуре цены тура, колеблющаяся в зависимости от продолжительности и дальности путешествия от 20 до 60%. Перевозки туристов осуществляются различными видами транспорта: наземным, воздушным, водным. Популярность или востребованность разных видов транспорта для туристских перевозок зависит от географического положения и климатических условий страны, ее экономического развития, национальных традиций, социального положения и жизненного уровня людей и от других факторов. У каждого вида транспорта есть свои преимущества и недостатки, обусловленные историческим развитием, техническими, экономическими и экологическими характеристиками, и чтобы отдых действительно удался, нужно тщательно проанализировать как свое время, так и свои возможности, для того, чтобы сделать правильный выбор маршрута и типа транспорта, при помощи которого будет осуществляться передвижение. Если хотя бы один из этих факторов будет не учтен, скорее всего, впечатление от путешествия будет испорчено.

Экспериментальная часть На развитие туризма огромное влияние оказывает транспортная инфраструктура. Транспорт является связующим звеном между отдельными элементами туристской отрасли и способствует ее более быстрому развитию. Транспортная инфраструктура служит не только обеспечению сообщения между туристскими центрами, также она может использоваться и в повседневной жизни рядовыми гражданами без туристских целей [3].

Транспортному комплексу республики, представленному железнодорожным, автомобильным, внутренним водным, воздушным, трубопроводным видами транспорта, автомобильными и железными дорогами, судоходными путями, отводится важнейшая роль в осуществлении межхозяйственных и межгосударственных связей. Доля транспорта во внутреннем валовом продукте республики в 2016г. составила 7,1% [7].

По состоянию на 1 января 2017 года транспортная сеть общего пользования Казахстана состояла из 15,5 тыс. км железных дорог; 96,4 тыс. км автомобильных дорог; 4,2 тыс. км внутренних водных судоходных путей; 253,1 км троллейбусных, трамвайных и

метрополитенных путей; 23,3 тыс. км магистральных трубопроводов (рисунок 1).

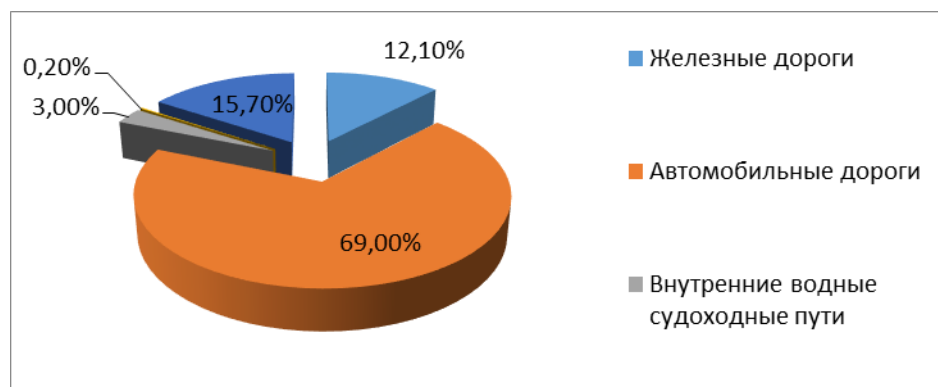

Рисунок 1 – Транспортная сеть общего пользования Казахстана

В качестве средства доставки туристов в Казахстан главную роль играет авиасообщение. Поэтому чрезвычайно важным вопросом является развитие и усиление позиций на рынке национального авиаперевозчика. Необходима нейтрализация эффекта падения конкурентоспособности национальных авиалиний путем открытия рейсов по аналогичным маршрутам. Большинство туристов предпочитает в плане сервиса и надежности услуги иностранных перевозчиков, что влечет за собой снижение пассажиропотока на авиарейсах, совершаемых отечественными перевозчиками. К тому же, высокая стоимость авиабилетов увеличивает стоимость турпродукта Казахстана и, соответственно, снижает его конкурентоспособность на международном рынке.

Воздушный транспорт является одной из наиболее быстро и динамично развивающихся отраслей мирового хозяйства и с каждым годом занимает все более прочные позиции в общемировой транспортной системе. Сейчас в мире насчитывается более 1300 авиакомпаний. В среднем в год на авиарейсах перевозится около 1,5 млрд человек. Международные воздушные сообщения обеспечивают сейчас свыше 470 перевозчиков, около 250 из них совершают международные регулярные авиарейсы. В обслуживании международных воздушных сообщений участвуют свыше 1 тыс. аэропортов мира, около 650 из них обслуживают международные регулярные авиаперевозки [5].

Крупнейшими авиакомпаниями мира по количеству перевозок считаются американские «Delta Air lines», «Pan American», «United», французская «Air France», немецкая «Lufthansa», британская «British Airways» и др. Крупной авиакомпанией считается российский «Аэрофлот».

Однако систему международного воздушного транспорта составляют не только международные авиаперевозчики и аэропорты, но и государства, связанные международными воздушными линиями и обеспечивающие эти сообщения, а также международные организации в области воздушного транспорта, принимающие меры к обеспечению его эффективного функционирования и безопасности.

Одним из основных факторов, влияющих на развитие международного туризма, являются пассажирские авиаперевозки. В нашу страну туристы прибывают в основном воздушным транспортом (согласно статистическим данным в 2016 году услугами воздушного транспорта воспользовались 3716862 (57,1%) туристов). В настоящее время в республику выполняют регулярные полеты авиакомпаний дальнего зарубежья («KLM», «Lufthansa», «British Airlines», «Asiana Air Arabia», «China South Airlines», «Turkish Airlines») [4]. Национальным авиаперевозчиком «Эйр Астана» выполняются регулярные рейсы в Турцию, Германию, Китай, Южную Корею, Таиланд, Великобританию, Индию, ОАЭ, Нидерланды. Из-за большой географической протяженности Казахстана воздушный транспорт играет большую роль и зачастую не имеет альтернативы. В Казахстане имеется 23 крупных аэропорта, из которых 17 обслуживают международные перевозки [5]. Большинство аэропортов недозагружены, пропускная способность аэронавигационной системы республики в настоящее время имеет более чем пятикратный запас. Большое значение для отрасли имеет транзит пассажирских авиаперевозок между Европой и Азией.

Аэропортовые сборы и цены на авиабилеты в Казахстане пока довольно высоки (по сравнению с Россией, а тем более с Западной Европой), что сдерживает развитие авиатранспорта в стране. За 2016 год перевезено 6021,7 тыс. человек [6,7]. Большинство туристов предпочитает в плане сервиса и надежности услуги иностранных перевозчиков, что влечет за собой снижение пассажиропотока на авиарейсах, совершаемых отечественными перевозчиками. К тому же, высокая стоимость авиабилетов увеличивает стоимость туристского продукта Казахстана и, соответственно, снижает его конкурентоспособность на международном рынке. Учитывая, что большинство поездок совершается с использованием авиатранспорта, необходимо обновить авиапарк, расширить географию пассажирских авиаперевозок, определить взвешенную ценовую и тарифную политику в целях увеличения туристского потока, повысить качество обслуживания. Значительно расширилась деятельность авиакомпании «Эйр Астана» в области внутренних авиалиний и региональных авиакомпаний [5].

Если говорить, о железной дороге, то она является удобным средством сообщения для транспортировки любых категорий туристов, начиная от туристов-индивидуалов, больших и малых туристских групп на рейсовых регулярных линиях и чартерных поездах и заканчивая организацией специальных туристско-экскурсионных поездов местного и дальнего сообщения. Железные дороги исторически активно участвовали в развитии туристского движения.

Улучшение ситуации с видами транспорта свидетельствует о повышении интереса казахстанского гражданина к отрасли туризма. Самый большой процент прироста показателей показан на направлении железнодорожных путей. Это свидетельствует об укреплении Национального перевозчика «Казахстан Темир Жолы» на рынке оказания транспортных туристских перевозок [2].

Железнодорожные путешествия – достаточно популярный вид отдыха за рубежом. Наиболее стойкими поклонниками этого вида туризма считаются немцы, англичане и швейцарцы. Причем если жители Великобритании и Швейцарии предпочитают путешествовать по своим странам, то немцы исколесили всю Европу и даже добрались до России и Америки. Особым шиком среди германских туристов считаются паровозные путешествия. А самый популярный у всех без исключения любителей железнодорожного туризма - «Orient Express» («Восточный экспресс»), стилизованный под знаменитый состав начала XX в.

Значение железнодорожного транспорта в Казахстане очень велико. Протяжённость железных дорог в Казахстане превышает 16 тыс. км. 16 стыковых пунктов (11 с Россией, 2 с Узбекистаном, 1 с Киргизией, 2 с Китаем) соединяют железнодорожную систему Казахстана с соседними государствами. Железнодорожные системы России и Казахстана чрезвычайно взаимосвязаны. В рамках стратегии развития транспорта в Казахстане до 2017 года будет построено почти 1 400 км новых и электрифицировано 2 700 км существующих железнодорожных участков. По территории Казахстана проходят 132 маршрута пассажирских поездов собственного формирования. В том числе в пригородном сообщении курсируют поезда по 69 маршрутам; в местном сообщении – 49, в межгосударственном сообщении – 11, международном – 3. Также через территорию Республики Казахстан пролегают маршруты 17 пассажирских поездов формирования стран СНГ. В целях повышения уровня сервисного обслуживания пассажиров на железнодорожном транспорте предусмотрен ряд мероприятий: рассматривается проект технологического процесса создания в пассажирских поездах ланч-боксов для пассажиров как на территории Республики Казахстан, так и на территории Российской Федерации, разработан проект программы выпуска

красочного специализированного информационного буклета для пассажиров вагонов категории «купе СВ», «купе РИЦ». Вместе с тем уровень обслуживания в поездах акционерного общества «Пассажирские перевозки» не соответствует международным стандартам. Высокий износ и большие сроки использования значительной доли вагонного парка, необходимость его замены или реконструкции обусловлены тем, что пассажирские перевозки являются убыточными, их субсидирование осуществляется за счет средств государственного бюджета. В настоящее время действует специализированный туристский поезд «Жемчужина Шелкового Пути», который проходит по территории Казахстана, Узбекистана и Туркменистана, а в будущем предполагается довести его на западе до Тегерана (Иран), а на востоке до Пекина (КНР) [5].

Но все же довольно серьезную конкуренцию железнодорожным перевозкам на короткие расстояния, а также на экскурсионных маршрутах составляют автомобильные перевозки.

Результаты и обсуждения. В последние годы в туристских целях активно используется автотранспорт, так как в соответствии с постановлением Правительства Республики Казахстан от 5 декабря 2000 года № 1809 в перечень автомобильных дорог общего пользования республиканского значения включены дороги, ведущие к крупным туристским объектам и представляющие наибольший интерес в плане дальнейшего развития туризма. По данным на декабрь 2016 года Казахстан располагает сетью автомобильных дорог протяженностью более 96 тысяч км, многие из которых нуждаются в реконструкции и ремонте. Через Казахстан проходят 5 международных автомобильных маршрутов, общей протяженностью более 23 тыс. км.

В 2009 году на территории страны началось строительство скоростной автомагистрали «Западная Европа – Западный Китай», которое завершится к 2018 году. Общая протяженность дороги составит 8445 км, из них 2787 км по территории Казахстана (по Актюбинской, Кызылординской, Южно-Казахстанской, Жамбылской и Алматинской областям). Толщина асфальтобетонного покрытия составит 80 см, срок службы автомагистрали – 25 лет без капремонта, максимальная скорость движения – 120 км в час. Проектом предусмотрены автодорожные мосты через ряд рек, развязки в двух уровнях, дорожно-эксплуатационные комплексы, остановочные площадки, скотопрогоны, электронные табло. Одновременно со строительством будут ремонтировать и строить дороги в районах областей, расположенных вдоль трассы [6].

Автомобильный транспорт используется для организации шоп-туризма в приграничные государства и в экскурсионных маршрутах. Однако его развитие целиком зависит от состояния дорог и наличия

надлежащего технического обслуживания туристских транспортных средств. Автобусный парк республики находится в запущенном состоянии, к тому же практически не имеет современных комфортабельных автобусов, что не позволяет поддерживать высокий уровень обслуживания туристов. По данным статистики, в 2016 году услугами междугородних автобусов воспользовались 67125 (20,1 процента) туристов, прочими сухопутными средствами – 110430 (12,36 процента) туристов. В придорожной полосе отвода автомобильных дорог общего пользования республиканского значения действуют следующие объекты: АЗС – 1029, СТО – 121, гостиницы – 77, пункты питания и торговли – 1352, автостоянки – 82 [7].

Таблица 1 – SWOT-анализ транспортной инфраструктуры Казахстана

Сильные стороны	Слабые стороны
<ul style="list-style-type: none"> ● крупный транспортный узел, соединяющий Европу и Азию; ● постепенный процесс модернизации существующей инфраструктуры; ● наличие свободных территорий для развития транспортно-логистических комплексов; ● постепенный процесс модернизации существующей инфраструктуры автодорог; ● строительство автобана «Западная Европа – Западный Китай», который дает возможность развитию туристского маршрута «Великий Шелковый путь»; ● наличие водных ресурсов, пригодных для осуществления экскурсий; ● наличие малых судов, которые могут быть использованы для осуществления круизов 	<ul style="list-style-type: none"> ● отсутствие информационной базы, содержащей субъекты туристской деятельности; ● отсутствие системы мониторинга и контроля бизнес-проектов развития транспортной инфраструктуры; ● отсутствие современных автотранспортных средств для обслуживания туристских потоков; ● отсутствие придорожного сервиса; ● дефицит финансовых ресурсов для ремонта изношенных дорог; ● изношенность судов; ● высокие затраты на реконструкцию и техническое перевооружение судов; ● отсутствие собственных инвестиционных ресурсов
Возможности	Угрозы
<ul style="list-style-type: none"> ● возможность развития туристской транспортной инфраструктуры за счет привлечения инвестиций; ● возможность при модернизации производственной базы; ● развитие международных аэропортов; наличие региональных, городских программ, предусматривающих ремонт и строительство транспортной инфраструктуры; ● реализация проектов по реконструкции дорожной сети; ● высокая стоимость туристских путевок в связи с высокими транспортными издержками. 	<ul style="list-style-type: none"> ● отсутствие программы поддержки фирм, занимающихся въездным туризмом; ● недостаток средств местного бюджета для обновления парка пассажирского транспорта общего пользования; ● рост загрязнения окружающей среды; ● усиление роли автотранспорта, загрязнение воздуха.

Туризм полностью зависит от транспорта, его безопасности, скорости и удобств, предоставляемых туристу во время его передвижения. Понимание основ взаимоотношений с транспортными компаниями, правил взаимодействия с ними в вопросах обеспечения безопасности пассажиров и их имущества, обслуживания, использования соответствующих скидок и льгот при продажах имеет важное значение, как для туристов, так и для организаторов путешествий. Развитие туризма сдерживается тем, что транспортные системы в ряде стран не соответствуют мировым стандартам по удобству, эффективности и безопасности, а транспортные проекты в части строительства новых аэропортов, автомобильных и железных дорог требуют для своей реализации огромных инвестиций и времени.

Проведенный SWOT-анализ транспортной инфраструктуры Казахстана показывает, что в Казахстане существует развитый транспортный узел, но тормозят развитие такие, как отсутствие информационной базы, содержащей субъекты туристской деятельности и системы отсутствие системы мониторинга и контроля бизнес-проектов развития транспортной инфраструктуры (таблица 1).

Наиболее мобильный вид транспорта – автобус и легковой автомобиль используются как на самостоятельном маршруте, так и в виде трансферного транспорта по доставке туристов из аэропорта (вокзала) в гостиницу и обратно.

Порт Актау на Каспийском море связывает Казахстан с портами России, Туркменистана, Азербайджана и Ирана. В Республике Казахстан имеются сообщения по внутренним водным путям с Российской Федерацией и Китайской Народной Республикой. Республиканским государственным казенным Восточно-Казахстанским предприятием водных путей установлен льготный тариф в размере 25 процентов от стоимости шлюзования через Усть-Каменогорский и Бухтарминский шлюзы для судов, имеющих лицензию на перевозку пассажиров и задействованных в туристской деятельности. При этом шлюзование маломерного флота через Усть-Каменогорский и Бухтарминский шлюзы проводится по установленному графику по льготному тарифу: 10 % от стоимости шлюзования при длине судна до 10 м и 20 % – при длине свыше 10 м. Согласно данным Комитета по статистике МНЭРК в 2016 году данное предприятие обслужило 726 туристов.

Заключение. Другие водные артерии страны не используются в туристских целях. Вместе с тем в результате проведенных исследований выявлен большой интерес туристов из Европы к территории бассейна Каспийского моря как в плане пляжного туризма, так и организации круиза.

Таким образом, развитие туризма напрямую связано с развитием транспортной инфраструктуры. В нашу страну туристы прибывают в основном воздушным транспортом. В целях внутреннего туризма используется чаще автодорожный транспорт. Ежегодно пополняется перечень дорог республиканского значения, среди которых дороги, ведущие к крупным туристским объектам. Основными факторами увеличения объемов въездного и внутреннего туризма являются развитие разветвленной и инновационной транспортной сети и расширение географии всех видов пассажирских перевозок.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Послание Президента РК Н. Назарбаева народу Казахстана в 2018 году «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции». Астана, 10 января 2018 г. //www.akorda.kz
2. Государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010-2014 годы, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 19 марта 2010 г. – № 958. // [ЭР]. Режим доступа: online.zakon.kz
3. Концепции развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2020 г.: Постановление Правительства РК от 28.02.2013 г. – № 192.
4. Исакова К. А., Сейсембаев К. Н. Туристские перевозки – важный элемент инновационного развития туризма Казахстана // Молодой ученый. – 2014. – № 6. – С. 426-430
5. Развитие транспортов-логистических услуг в Казахстане // Материалы международной научно-практической конференции «Проблемы повышения конкурентоспособности национальных экономик тюркоязычных стран». – Алматы, 2012. – 0,4 пл.
6. Туризм Казахстана в 2012-2016 г. Сборник Комитета по статистике Министерства национальной экономики. г. Астана, 2017
7. Транспорт в РК в 2012-2016 г. Сборник Комитета по статистике Министерства национальной экономики. г. Астана, 2017.

А.Б. Молдашева¹, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент
Д.О. Аташева², экономика ғылымдарының кандидаты, доцент
^{1,2}М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті,
Тараз қ., Қазақстан

Қазақстандағы туризмді дамытудағы көлік жүйесінің рөлі

Түйіндеме. Туризмнің дамуы көлік инфрақұрылымына үлкен әсер етеді. Көлік – бұл туризм индустриясының жеке элементтері арасындағы байланыс және оның жылдам дамуына ықпал етеді. Көлік инфрақұрылымы тек туристік орталықтармен байланыс орнатуға ғана емес,

сондай-ақ күнделікті өмірде қарапайым азаматтардың туристік мақсаттарсыз пайдаланылуы мүмкін. Сондықтан ұлттық авиакомпанияның нарығында позицияларды дамыту және нығайту өте маңызды мәселе. Ұлттық авиакомпаниялардың бәсекеге қабілеттілігінің құлдырау әсерін осындай бағыттарда ұшуларды ашу арқылы бейтараптандыру қажет. Туристердің көпшілігі шетелдік тасымалдаушылардың қызмет көрсету және сенімділік тұрғысынан қызмет көрсетулерін қалайды, бұл дық тасымалдаушылар жүзеге асыратын рейстерде жолаушылар малының азаюына алып келеді. Мақалада көлік саласының жағдайы және оның Қазақстандағы туризмнің дамуына әсері қарастырылады. Мақаланың өзектілігі көліктік инфрақұрылым қызметтеріне тың артуымен анықталады. Бастапқыда, көлік саласын дамытуға лекеттік берілген, Қазақстанда туризм қызметте пайдаланылатын көлік негізгі тартымды құралдарын талдау, халықтың мәдени және туристік сапарлар, мәдени алмасуды дамыту ел ішінде және шетелде, бизнес қамтамасыз ету, әлеуметтік мәселелерді шешуде көлік рөлін анықтады.

Түйінді сөздер: туризм, көлік, инфрақұрылым, көлік, сала.

A.B. Moldasheva¹, candidate of economics, associate professor

D.O. Atasheva², candidate of economics, associate professor

^{1, 2} Taraz State University named after M. Kh. Dulati, Taraz, Kazakhstan

The role of the transport system in the development of tourism in Kazakhstan

Abstract. The development of tourism is greatly influenced by the transport infrastructure. Transportation is the link between the individual elements of the tourism industry and contributes to its faster development. The transport infrastructure serves not only to provide communication between tourist centers, it can also be used in everyday life by ordinary citizens without tourist purposes. Therefore, an extremely important issue is the development and strengthening of positions in the market of the national air carrier. It is necessary to neutralize the effect of falling competitiveness of national airlines by opening flights on similar routes. Most tourists prefer services of foreign carriers in terms of service and reliability, which entails a decrease in passenger traffic on flights carried out by domestic carriers. The article examines the state of the transport industry and its impact on the development of tourism in Kazakhstan. The relevance of the article is determined by the growing demand for transport infrastructure services. Initially, the state of development of the transport sector is given, the main attractive modes of transport used in tourist activities in Kazakhstan are analyzed, the role of transport in solving social problems, ensuring business, cultural and tourist trips of the population, the development of cultural exchange within the country and abroad is revealed.

Keywords: tourism, transport, infrastructure, transportation, industry.

А.Е. Сарсенова¹, кандидат экономических наук, доцент
С.Б. Кадырбай², кандидат экономических наук, магистр

¹ Таразский инновационно-гуманитарный университет,
г. Тараз, Казахстан

² Таразский государственный университет имени М.Х. Дулати,
г. Тараз, Казахстан

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА

Аннотация. Сущность экономической безопасности промышленного комплекса можно определить как такое его состояние, при котором обеспечиваются гарантированная защита интересов предприятий и их сотрудников, социально направленное развитие в целом, достаточный экономический потенциал даже при наиболее неблагоприятном условии развития внутренних и внешних процессов. Таким образом, экономическая безопасность это не только защищённость интересов отдельного предприятия, но и готовность, и способность создавать механизмы реализации и защиты интересов промышленного комплекса, развития отечественной экономики, поддержания социально-политической стабильности общества. Определение содержания сущности обеспечения экономической безопасности вызвало необходимость рассмотреть направления повышения эффективности функционирования управленческого процесса, исходя из того, что на рост степени удовлетворения потребностей структур, прежде всего, оказывает влияние постановка и решение управленческих задач, вопросы управления, основанные на экономических принципах. Методы экономического управления следует использовать в работе как с внешними системами (производители и поставщики), так и с собственными подсистемами.

В статье определена сущность экономической безопасности производственного комплекса, цели системы обеспечения экономической безопасности производственного комплекса, сложная внутренняя структура экономической безопасности производственного комплекса. Были представлены предложения по экономической безопасности промышленного комплекса.

Ключевые слова: экономической безопасности, промышленного комплекса, обеспечение экономической безопасности.

Введение. В 70-е годы XX столетия в международных отношениях быстро получил распространение и стал активно использоваться термин «экономическая безопасность». Именно тогда, отстаивая реалистичную оценку сложившейся международной обстановки, представители, прежде всего, стран Западной Европы выступили за использование экономических методов обеспечения национальной безопасности. Одной из главных задач экономической безопасности является сохранение и укрепление позиций страны в мировой экономической системе.

В настоящее время экономическая безопасность – это общенациональный комплекс мер, направленных на постоянное устойчивое развитие и совершенствование экономики страны, который обязательно предполагает социально-политическую стабильность и самостоятельность государства, а также механизм противодействия внешним и внутренним угрозам.

За 25 лет независимости Республики Казахстан термины «экономическая безопасность» и «обеспечение экономической безопасности» прочно вошли в отдельные пункты нормативно-правовых актов страны. К важнейшим из таких нормативных документов относятся: закон РК от 26 июня 1998 года «О национальной безопасности Республики Казахстан», Указ Президента Республики Казахстана от 7 февраля 2002 года «О Государственной стратегии экономической безопасности Республики Казахстан на 2001-2005 гг.» [1].

Появление Закона играет большое значение для республики, которая тем самым получила руководство к действию в процессе отстаивания своих национальных интересов.

Жизненно важные интересы личности, общества и государства имеют непосредственную связь с общечеловеческими интересами, и главная задача концепции национальной безопасности Казахстана заключается в том, чтобы создать такую систему защиты национальных интересов, ценностей и образа жизни на основе существующего внутреннего потенциала, которая бы не вступала в противоречие с общей тенденцией создания системы международной безопасности.

В связи с этим изучение вопросов экономической безопасности требует повышенного внимания и изучения. Не является особенностью состояние проблемы обеспечения экономической безопасности промышленных предприятий и комплексов, как основы экономики Республики Казахстан.

Экспериментальная часть. Проведенный анализ исследований, результатов научно-исследовательских работ и практической деятельности показывает, что, во-первых, в них рассматривается процесс обеспечения экономической безопасности с точки зрения структурных позиций: какой элемент, каким образом, какую работу

должен выполнять. Анализируемые работы изучают систему обеспечения экономической безопасности достаточно обобщенно. Однако не рассматривается комплексная организация процесса обеспечения экономической безопасности и управление им как экономическим процессом в рыночных условиях.

Отсюда следует объективная необходимость дальнейшей работы по данной тематике в направлении разработки теоретико-методологических основ обеспечения экономической безопасности предприятий промышленного комплекса.

В странах с развитой рыночной экономикой накоплен достаточно большой позитивный опыт в сфере обеспечения экономической безопасности промышленных предприятий и комплексов, и в настоящее время он, несомненно, представляет интерес.

Наиболее передовые позиции в развитии экономики предприятий и обеспечении их безопасности имеют, к сожалению, США. Видные политические деятели США постоянно обращают внимание на эти проблемы. В 1993 году государственный секретарь У. Кристофер подчеркнул, что внешняя политика США должна стоять на «трех китах»: укреплении экономической безопасности промышленности, поддержании демократии и соблюдении прав человека. Ключевыми моментами, по мнению У. Кристофера, в обеспечении экономической безопасности промышленности являются повышение конкурентоспособности американских товаров на внутреннем и внешнем рынках [2, с.89].

В этой связи актуальность темы исследования заключается в разрешении противоречия, сложившегося между потребностью в бесперебойном, полном и своевременном обеспечении экономической безопасности промышленных комплексов Республики Казахстан и отсутствием научно обоснованной методики и систематизированных практических рекомендаций по удовлетворению указанной потребности.

Рассмотрение становления и функционирования процесса управления зарождением, возникновением, протеканием и ликвидацией последствий экономических угроз и опасностей, возникающих в любой сфере экономической деятельности человека и общества, носит не только познавательное, теоретическое, но и практическое значение. Постановка этой проблемы вызвана тем, что в период экономического переустройства государственные и коммерческие структуры особенно сильно стали интересоваться вопросом обеспечения защиты от множества возникающих рисков экономического и других характеров. В связи с этим ученых и практиков волнует вопрос создания такой структуры управления обеспечением экономической безопасности промышленного комплекса, ее функционирования, которая была бы экономически эффективной.

Результаты и обсуждения. Главной задачей системы обеспечения экономической безопасности промышленного комплекса (холдинга) является достижение с наименьшими (заданными) затратами максимальной эффективности процесса обеспечения экономической безопасности предприятий, повышение своей доли на рынке, максимальной адаптации субъектов реального сектора экономики к изменяющейся рыночной среде.

Другая задача системы обеспечения экономической безопасности промышленного комплекса заключается в создании интегрированной эффективной системы регулирования и контроля финансовых, материальных и информационных потоков, обеспечивающей высокое качество процессов обеспечения экономической безопасности на всех уровнях [3, с.92].

Сама экономическая безопасность промышленного комплекса имеет сложную внутреннюю структуру, в которой можно выделить три её важнейших элемента:

1. Экономическая независимость. Экономическая независимость не носит абсолютного характера потому, что разделение и кооперация труда делает предприятия и комплексы взаимозависимыми друг от друга. В этих условиях экономическая независимость означает возможность контроля за собственными ресурсами. Необходимо выйти на такой уровень производства, эффективности и качества продукции, который обеспечивает её конкурентоспособность и позволяет на равных участвовать в мировой торговле, кооперационных связях и обмене научно-техническими достижениями.

2. Стабильность и устойчивость работы предприятия, предполагающие защиту собственности во всех её формах, создание надежных условий и гарантий для предпринимательской активности, сдерживание факторов, способных дестабилизировать ситуацию (борьба с криминальными структурами в экономике, недопущение серьезных разрывов в распределении доходов, грозящих вызывать социальные потрясения и т. д.).

3. Способность к саморазвитию и прогрессу, что особенно важно в современном, динамично развивающемся мире. Создание благоприятного климата для инвестиций и инноваций, постоянная модернизация производства, повышение профессионального, образовательного и общекультурного уровня работников становятся необходимыми и обязательными условиями устойчивости и самосохранения промышленного комплекса.

Услуга системы обеспечения экономической безопасности промышленного комплекса является дробной частью общей экономической услуги, создаваемой трудом сотрудников системы в совокупной деятельности и относится к группе чистых общественных товаров.

Она обладает двумя важными свойствами:

- 1) способностью удовлетворять потребности;
- 2) воплощать затраты труда.

Сущность экономической безопасности промышленного комплекса можно определить как такое его состояние, при котором обеспечиваются гарантированная защита интересов предприятий и их сотрудников, социально направленное развитие в целом, достаточный экономический потенциал даже при наиболее неблагоприятном условии развития внутренних и внешних процессов. Таким образом, экономическая безопасность это не только защищённость интересов отдельного предприятия, но и готовность, и способность создавать механизмы реализации и защиты интересов промышленного комплекса, развития отечественной экономики, поддержания социально-политической стабильности общества.

Сущность экономической безопасности реализуется в системе критериев и показателей. Критерий экономической безопасности - оценка состояния промышленного комплекса с точки зрения важнейших процессов, отражающих сущность экономической безопасности. Критериальная оценка включает в себя:

- 1) Ресурсный потенциал и возможности его развития.
- 2) Уровень эффективности использования ресурсов, капитала и труда и его соответствие уровню использования на наиболее развитых и передовых предприятиях, а также уровню, при котором угрозы внутреннего и внешнего характера сводятся к минимуму.
- 3) Конкурентоспособность предприятия.
- 4) Определенная независимость и возможность противостоять внешним угрозам.
- 5) Социальная стабильность и условия предотвращения и разрешения социальных конфликтов.

Структура органов и возможно вновь созданных подразделений управления обеспечением экономической безопасности промышленных комплексов, их функционирование должны строиться таким образом, чтобы обеспечивать возможность постоянного роста производительности труда реального экономического сектора и снабжать органы управления необходимой информацией. Исходя из этого определено содержание функционирования структуры управления процессом обеспечения экономической безопасности как совокупности экономических отношений, складывающихся между потребителями услуги по защите от вновь возникающих рисков и структур единой системы обеспечения экономической безопасности промышленного комплекса по поводу наиболее результативного использования получаемых экономических ресурсов для выполнения поставленных задач [4, с.112].

Содержание процесса управления позволило определить его эффективное состояние при выполнении задач по выполнению за-

дач по управлению обеспечения экономической безопасности промышленного комплекса.

Определение содержания сущности обеспечения экономической безопасности вызвало необходимость рассмотреть направления повышения эффективности функционирования управленческого процесса, исходя из того, что на рост степени удовлетворения потребностей структур, прежде всего, оказывает влияние постановка и решение управленческих задач, вопросы управления, основанные на экономических принципах. Методы экономического управления следует использовать в работе как с внешними системами (производители и поставщики), так и с собственными подсистемами.

Создание и функционирование системы обеспечения экономической безопасности промышленного комплекса диктует необходимость соединения имеющихся на рынке представлений и потребностей о возможности предоставления такой услуги. Для этого следует уметь анализировать собственные требования, изучать экономических партнеров и потребителей интересующей продукции, цены и ценовую политику, условия торговли и данной ниши рынка и так далее. Иными словами, необходимо комплексное изучение рынка. Выполнение такой задачи требует от органов управления применения специфических экономических методов, которые открывают новые возможности наиболее эффективного использования ресурсов, выделяемых системе, организующей выполнение мероприятий управления обеспечением экономической безопасности.

Заключение. Решение поставленных задач невозможно без высококвалифицированных специалистов, осознающих необходимость в перспективности своей деятельности, равно как невозможно вывести всю систему управления зарождением и развитием экономических угроз и опасностей на новый уровень функционирования без применения специфических знаний, научно обоснованных подходов, в основе которых должна лежать экономическая эффективность управленческой деятельности.

На основе использования фундаментальных положений экономической науки, законодательных и подзаконных актов Республики Казахстан, отечественного и зарубежного опыта организации обеспечения экономической безопасности, с учетом новых экономических условий произведены уточнение и более глубокая разработка задачи обеспечения экономической безопасности промышленных предприятий и комплексов на основе формирования единой системы обеспечения экономической безопасности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Указ Президента Республики Казахстана от 7 февраля 2002 года «О Государственной стратегии экономической безопасности Республики Казахстан на 2001-2005 гг.
2. Сырымбаев Е.А., Мензюк Г.А. Правовое регулирование обеспечения экономической безопасности. Вестник КАСУ. – № 3. – 2006.
3. Социально-экономические приоритеты в системе финансовых координат. Под общей редакцией А.А. Рогачева. – Алматы: Ғылым. – 2009.
4. Общая теория права и государства. Учебник //Под ред. В.В. Лазарева. – М.: Юрист, 2004. – 106 с.

А.Е. Сарсенова¹, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент
С.Б. Кадырбай², экономика ғылымдарының кандидаты, магистр

¹Тараз инновациялық-гуманитарлық университеті,
Тараз қ., Қазақстан

²М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті,
Тараз қ., Қазақстан

Өнеркәсіптік кешеннің экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің ғылыми-әдістемелік аспектілері

Түйіндеме. Өнеркәсіптік кешеннің экономикалық қауіпсіздігінің мәні ішкі және сыртқы процестерді дамыту үшін қолайсыз жағдайға қарамастан, кәсіпорындардың және олардың қызметкерлерінің мүдделерін кепілдендірілген, жалпыға ортақ әлеуметтік бағыттағы және тұтастай алғанда жеткілікті экономикалық әлеуетке кепілді түрде кепілдік беретін оның осындай күйі ретінде анықталуы мүмкін. Осылайша, экономикалық қауіпсіздік - бұл жеке кәсіпкерлік мүдделерін қорғау ғана емес, сондай-ақ өнеркәсіптік кешені мүдделерін іске асыру және қорғау, отандық экономиканы дамыту және қоғамның әлеуметтік-саяси тұрақтылығын қамтамасыз ету тетіктерін құру және дайындық. экономикалық қауіпсіздік мазмұны мәнін анықтау мекемелердің қажеттіліктерін қанағаттандыру дәрежесін өсуі, ең алдымен, экономикалық қағидаттарға негізделген әкімшілік мәселелері, басқару мәселелерін шешуде және әсер фактісі негізделеді, басқару процесінің тиімділігін арттыру жолдарын қарастыру қажеттігіне әкелді. басқарудың экономикалық әдістерін екі сыртқы жүйелерін (өндірушілер мен жеткізушілер) бойынша, сондай-ақ өз кіші пайдаланылуы тиіс.

Өндірістік кешеннің экономикалық қауіпсіздігінің мәні мақалада анықталған, өндірістік кешеннің экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесінің міндеттері, өндірістік кешеннің экономикалық қауіпсіздігінің күрделі ішкі құрылымы. Өнеркәсіптік кешеннің экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша ұсыныстар

Түйінді сөздер: экономикалық қауіпсіздік, өнеркәсіптік кешен, экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету.

A.E. Sarsenova¹, candidate of economics, associate professor
S.B. Kadyrbai², candidate of economics, associate professor, master

¹ Taraz innovation and humanitarian University, Taraz, Kazakhstan

² Taraz State University named after M. Kh. Dulati, Taraz, Kazakhstan

Scientific-methodological aspects of economic security industrial complex

Abstract. The essence of the economic security of the industrial complex can be defined as the state in which the guaranteed protection of the interests of enterprises and their employees, socially oriented development in General, sufficient economic potential even under the most unfavourable conditions of the development of internal and external processes. Thus, economic security is not only the protection of the interests of an individual enterprise, but also the readiness and ability to create mechanisms for the implementation and protection of the interests of the industrial complex, the development of the domestic economy, the maintenance of socio-political stability of society. The determination of the essence of the economic security caused the necessity to consider the directions of increase of efficiency of functioning of the management process, based on the fact that the increase of the degree of satisfaction of the entities, primarily influenced by formulation and solution of complex management problems, management issues, based on economic principles. Economic management methods should be used in dealing with both external systems (manufacturers and suppliers) and their own subsystems.

The article defines the essence of the economic security of the production complex, the purpose of the system of economic security of the production complex, the complex internal structure of the economic security of the production complex. Proposals on the economic security of the industrial complex were presented.

Keywords: economic security, industrial complex, ensuring economic security.

МРНТИ 06.73.55

Д.Б. Муратова¹, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент
Д.А. Джунусова², экономика ғылымдарының кандидаты, доцент
^{1, 2} М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті,
Тараз қ., Қазақстан

КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНКТИҢ ПРОБЛЕМАЛЫҚ НЕСИЕЛЕРДІ БАСҚАРУ ҚЫЗМЕТІН ТАЛДАУ

Түйіндеме. Несиелік тәуекелді басқару кезінде пайдаланылатын несие қоржынының сапасы және әдістеріне қарамастан, барлық банктер несиелерді қайтаруда белгілі бір шамада қиындықтарға тап болады. Проблемалық несиелер деп бір немесе одан көп төлем жүргізілмеген, дер кезінде қамтамасыз етілмеген, нарықтық құны айтарлықтай төмендейтін, мән-жайлар, банкке күмәнді несиені қайтару болып табылады. Әрбір банктің өз портфелінде проблемалық несиелері бар және негізгі сұрақ болып бұл мәселені анықтаудан тұратын несиелер банк үшін салыстырғанда несиелерінің жалпы құны деңгейін көрсетеді. Өйткені, несиелер бойынша шығындарды толық болдырмау мүмкін емес, олар кейде банктік бизнесте қарастырылатын шығындар ретінде жүргізуге арналған. Бірақ бұл банк шығындарды қабылдауға тиіс, өйткені бұл жағдайда, банкке келтірілген өтелмеген несиенің залалы әлдеқайда көп соманы құрайды. Мерзімі өткен несиелердің үлкен саны, салымшылар мен акционерлер тарапынан банкке деген сенімнің төмендеуіне әкеледі, ондай банктік проблемалар, төлем қабілеттілік мен өтімділіктің нашарлауы банктің беделін түсіруге соқтырады. Сонымен қатар, банк қосымша шығыстарды қарауы тиіс және банктің өнімсіз активтерінің бөлігі несиелі өтеу талаптарына сай тоқтатылуы тиіс. Проблемалық несиелер көп жағдайда кенеттен туындайды. Бұл қарыз алушының нашарлаған қаржылық жағдайын және ұлғайту мүмкіндігін қайтармаған несие туралы тәжірибеде көптеген сигналдар бар.

Түйінді сөздер: коммерциялық банк, проблемалық несие, қаржылық жағдай, табыстар мен шығындар, қарыздар.

Кіріспе. Қазақстанның бүгінгі дамып отырған банк секторының бәсекелестікке қабілетті дамыған банктердің қатарына кіруі үшін ең

әуелі олардың тәуекелдерінің басқарудың тиімділігін арттыруға терең мән беру қажет. Ең бастысы бұл жерде Қазақстан Республикасындағы екінші деңгейдегі банктердің несиелік тәуекелдерін басқаруды жүйелі түрде зерттеуде жоғарыда көтерілген мәселелердің шешімін табу барысында арнайы теориялық, әдістемелік және риелік тәсілдерді қолдануды қажет етеді.

Несиелік тәуекел отандық банктердің дамуына қауіп төндіріп отырған тәуекелдің түріне жатады. Себебі, әлемдік тәжірибе көрсеткендей дағдарыс тұсында көптеген коммерциялық банктердің банкроттыққа ұшырауы қарыз алушылардың несиелерді қайтармауымен және олардың несиелік тәуекел-менеджменті саласында ойластырылмаған саясат жүргізуіне байланысты болуда.

Проблемалық қарыздарды тиімді басқару банктердің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Себебі шетел тәжірибесінде банктер банкроттылығының көпшілігі активтерді басқарудың сапасыздығымен, және бірінші кезекте дебиторлық қарызды басқарумен байланысты.

Қазақстандық коммерциялық банктер үшін мұндай мәселе қосарлы көрініс тапқан, яғни олардың несиелік қоржындарында мерзімі өткен және күмәнді несиелердің үлесі дамыған елдердің банктерінен екі-үш есе артып отырғандығы жасырын емес. Сондықтан да, кез-келген Қазақстан Республикасы екінші деңгейдегі банктердің қызметінің тиімділігі және жалпы еліміздің банк секторының тұрақтылығы несиелік тәуекел-менеджменттің тиімділігін арттыруға тікелей байланысты, әсіресе қазіргі қаржы дағдарысы жағдайында оның маңыздылығы арта түсуде.

Демек, Қазақстан Республикасындағы екінші деңгейдегі банктердің несиелік-тәуекел менеджментінің тиімділігін арттыруға арналған және бүгінгі банктік сектордың қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етуді мақсат етіп қойған бұл зерттеу жұмысының тақырыбы - ең өзекті тақырыптардың қатарынан орын алатыны ешқандай да күмән тудырмайды.

Ендеше, Қазақстан Республикасындағы екінші деңгейдегі банктердің проблемалық несиені басқару барысындағы жоғарыда аталған мәселелердің бүгінгі күнге дейін оң шешімін таппай отырғаны және олардың отандық ғылыми жұмыстарда терең де жете зерттелмей келуі, бұл тақырыпты таңдауға себеп болды.

Тәжірибелік бөлім. Несиелік мәміледе қарызға алушы несие берушіге тәуелді, оған несие беруші өз талаптарын қояды. Алайда, қарызға алушы мен несие беруші несие қатынастарының толық қықты жақтары болып табылады. Олар міндетті түрде қатысуы керек. Алайда, бұл тек қайтарымның негізін жасайды. Уақытша далануға алған ақшалай қаражатты қайтаруға босаған қаражаттар қарыз алушыға мүмкіндік берген кезде ғана несиені қайтару баста-

лады. Несиенің қайтарылуы объективті процесс болып табылады, яғни оны мәміленің табиғатын өзгертпей, кейінге қалдыруға майды. Несие беруші мен қарыз алушы бекіткен келісімшартқа сәйкес ол заңды бекітілген сипат алады. Халық шаруашылығы деңгейінде несиенің қайтарылуы тұтас алғанда қайтарылудың ғын көрсетеді [3].

Қазақстан Республикасындағы екінші деңгейдегі банктердің проблемалық несиелерді басқару тұрғысындағы несиелік-тәуекел менеджментінің тиімділігін арттыруға байланысты өзекті мәселелерді анықтап отыр.

Екінші деңгейлі банктердің несиелік операцияларды жүзеге асыруы барысындағы несиелік тәуекелдерін, проблемалық несиелерін басқарудың теориялық және практикалық негіздерін зерттей отырып және банк қызметіне кешенді талдау жүргізе отырып, проблемалық несиелерді басқару тұрғысындағы несиелік тәуекел-менеджмент қызметін оңтайландыру бағыттарын ұсыну.

Екінші бөлімде банктің қызметі мен қаржылық нәтижелері, банктің несиелік қызметі және банктің проблемалық несиелерді басқаруы тұрғысында несиелік тәуекелі талданды.

Үшінші бөлімде стресс-тестілеу әдісін қолданумен ықтималды банктік тәуекелдері бағаланды, проблемалық несиелерді азайту тұрғысында несиелік қабілеттілікті бағалау әдістемесін жетілдіру механизмі ұсынылды, банктердің несиелік тәуекелін басқару кезеңдері қарастырылды.

Проблемалық қарыздарды тиімді басқару банктердің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Себебі шетел тәжірибесінде банктер банкроттылығының көпшілігі активтерді басқарудың сапасыздығымен, және бірінші кезекте дебиторлық қарызды басқарумен байланысты.

Банктердегі проблемалық несиелер несиені алған кәсіпорын қиын жағдайға тап болғанда, бірақ сенімді беделі мен кепілі болған жағдайда туындауы мүмкін. Мұндай мерзімі өткен қарыз банк үшін қауіпті болып есептелмейді.

Алайда үмітсіз мезгілі өткен қарыз болады, ол кәсіпорын банкрот болып танылған жағдайда болады, мұндай қарызға банк ерекше көңіл аударуы қажет. Оның салдарынан банктерде несиені алушы компаниялардың қаржылық жағдайына егжей-тегжейлі бақылау жүргізу қажеттілігі туындайды.

Проблемалық қарыздың түрлі анықтамалары бар. Ресейлік анықтама шетелдік анықтамалардан ерекшеленеді. Проблемалық қарыз түсінігі жиі банктерде проблемалық несие терминімен қолданылады [2]. Ресей Федерациясының Орталық банкі проблемалық несие түсінігіне мерзімі өткен және күмәнді несиелік, вексельдік және пайыздық қарызды, сонымен қатар комиссиялар бойынша қарызды жатқызады.

Халықаралық валюта қоры проблемалық несиенің түсінігін былайша көрсетеді: проблемалық несиенің – қарыз алушының қаржылық жағдайының немесе аталмыш міндеттеме бойынша қамтамасыз етудің дұрыс болмауы салдарынан толық өтелуі күмәнді болатын, сонымен қатар негізгі қарыздың және ол бойынша пайыздардың 90 күннен көп уақытқа мерзімі өтуі байқалатын міндеттеме. Сонымен қатар «нашар» клиенттер тобына несиені ерте қайтаратын, және де банк олардан табыс алып үлгірмейтін клиенттерді де жатқызуға болады.

АҚШ-тың федералдық банк жүйесі проблемалық несиелерге табыс, яғни пайыздық төлемдер әкелмейтін, немесе несиенің бойынша пайыздарды төлеу 90 күннен астам күнге кешіктірілген несиелерді жатқызады.

Банктік несиенің бойынша Базель комитетінің анықтамасына сәйкес проблемалық несиенің – бұл ол бойынша банк алдындағы міндеттемелерді орындау мерзімдері мәнді бұзылған, қарыз алушының қаржылық жағдайы мәнді нашарлаған, қамтамасыз ету сапасының нашарлауы немесе мүлде жойылуы байқалған несиелік өнім.

«Несиелік ұйымдардың ссудалық қарызы: проблемалары мен оны реттеу құралдары» атты диссертациялық жұмыстың авторы С.В. Кузнецовтың пайымдауына проблемалық қарыз – бұл «банкпен қабылданған келісім-шарттарға және келісімдерге сәйкес өз міндеттемелерін толық орындауға қабілеттілігі жоқ клиент бойынша несиенің, соның салдарынан қарызгердің несиелік міндеттемелері бойынша банкке тиесілі ақша қаражаттарын банктің толық немесе бөлігін жоғалту қаупі бар».

Біздің ойымызша, проблемалық қарыз дегеніміз қарызды қайтармау немесе қайтару ықтималдығы төмен несиелер.

Әлемдік және отандық қаржылық тәжірибеде несиелерді банк үшін олардың «проблемалық» дәрежесі бойынша сыныптауға бірегей тәсілдеме жоқ. «Несиелерді «проблемалық» дәрежесі ретінде, әдетте, олармен байланысты тәуекел дәрежесін, яғни қарыз алушының өзіне алдында алынған міндеттемелерді орындамау мүмкіндігі түсініледі».

Бұрын проблемалық несиелермен жұмыс істеуге банктер қажетті деңгейде көңіл бөлмеген болатын, ол өз кезегінде проблемалық қарызбен айналысатын банктік құрылымның жоқтығына әкелді.

Түрлі банктер проблемалық қарызды болдырмауға қатысты түрліше жұмыстар жасайды. Мәселен, бір банктер қарыз алушылармен белсендірек жұмыс жүргізсе, басқалары – несиенің проблемалық деп аталғанға дейін оларды коллекторлық агенттіктерге береді. Қарыз көлемін қысқарту және өз міндеттемелері бойынша есеп су үшін қарыз алушының сенімсіздігіне байланысты ұлғайып отыратын несиелердің мүмкін болатын қайтарылмаулары көлеміне

зерттер құру қажет. Алайда мұндай резервтің көлемі үлкен болмауы қажет, себебі банк өзге клиенттерге несие бере алмай қалады.

Проблемалық қарызбен күресу үшін тиімді құрал ретінде коллекторлық агенттіктермен серіктестік орнатуды айтуға болады. Себебі банк үшін мерзімі өткен қарызды қайтару оңай емес және өте үлкен шығындарды талап етеді, ал коллекторлық агенттіктерде олардың барлығы бар. Алайда коллекторлық қызметтер бағасының динамикасы жылдам өсуде. Сондықтан банктерде коллекторлық қызметті автоматтандыру жүйесі қолданылуы қажет. Сонымен бірге, егер қарызды өндіру бойынша жұмыс соңғы стадияларында берілген болса, коллекторлық кеңселер максималды комиссияларды талап етеді.

Станислав Короптың айтуы бойынша «проблемалық несиелермен жұмыс жүргізудің ең тиімді әдісі оны қайта құрылымдау болып табылады. Алайда бұл тек сақталған төлемқабілеттіліктің сәйкес деңгейіндегі ірі қарыздар мен клиенттердің жағдайында дұрыс болады. Бөлшек несиелермен жұмыс жүргізу кезінде ірі коллекторлық агенттіктермен серіктестік жасау және оның банкте қажетті деңгейде өз бетінше өндіріп алуы жағдайында оңтайлы болады...».

Қазіргі уақытта проблемалық қарыздың бір бөлігін банк коллекторлық компанияларға сатады, және де банктер көбіне осы қарыздарды сатып алуға оларға несие береді. Яғни, банк нақтырақ айтсақ ол қарыздан арылады.

Сонымен қатар антиколлекторлық ұйымдар бар. Олардың клиенттері болып банктен несие алған және оны уақытылы өтеуге мүмкіндігі жоқ, банк шарттарын қайта қарауды талап ететін жеке тұлғалар табылады.

Несие берерден бұрын банк қарыз алушының қаржылық жағдайын міндетті түрде талдауы қажет. Қаржылық көрсеткіштер клиент туралы толық көрініс беруі қажет. Банк шағын кәсіпорындардың несиелік қабілеттілігіне ерекше көңіл аударуы қажет, себебі олар әлемдік қаржы дағдарысына бейім болып келеді. Алайда шағын кәсіпорындардың несиелік қабілеттілігі Ресейде ірі ұйымдардағыдай бағаланады. В.В. Заболоцкидің пікірі бойынша «несиелік қабілеттілікті бағалаудың дәстүрлі әдістері шағын бизнес үшін қабылданбайды», себебі шағын кәсіпорындар салық сызбаларын жиі қолданады, және оларда қаржылық есептілік қателіктерінің деңгейі жоғары болады.

«Несиелік қабілеттілікті бағалау банктің қарыз алушыны оған несие беру мүмкіндігі мен дұрыстығы тұрғысынан тексеруін білдіреді» [3].

Бұл нұсқаулықта «өзге де қол жетімді мәліметтерді» қолдану ұсынылады:

– бір немесе бірнеше жеткізушілер және (немесе) тапсырыс берушілерге мәнді тәуелділік;

- саланың жағдайы, қарыз алушының нарықтағы бәсекелестік жайғасымы, бағалық тәуекелдер;
- компанияны басқаруы;
- компанияның сенімділігі (иселерінің сенімділігі, өткізу желілерінің әртараптандырылуы);
- несиелік тарихы (нақты қарыз алушының банктермен жұмыс жасау тәжірибесі, өзге банктердегі несиелік тарихы);
- сот істерінің болуы немесе болмауы;
- қарыз алушының қаржылық топтар мен холдингтерге қатыстылығы;
- аймақ көлеміндегі қарыз алушының мәнділігі [2].

Несиелік тәуекелді бағалау кезінде сапалық және сандық көрсеткіштер қолданылады. Сапалық мәндер бойынша клиентті несиелеу туралы шешім қабылданса, сандық көрсеткіштер негізінде қарыз алушыны несиелеу варианты таңдалады. Сандық және сапалық көрсеткіштер жалпыланған болмауы қажет, олар қарыз алушы қызметінің ерекшелігіне байланысты болуы қажет.

Несиелік қабілеттілікті бағалаудың сандық көрсеткіштері үш топқа бөлінеді:

1. Салалық ерекшелік көрсеткіштері:
 - сала дамуының динамикасы;
 - саланы дамыту перспективалары;
 - аталмыш өнімге нарықтың (саланың) қажеттілігі.
2. Аймақтық ерекшелік көрсеткіштері:
 - аймақ экономикасының даму динамикасы;
 - аймақ экономикасын дамыту перспективалары;
 - аймақ нарығының аталмыш өнімге қажеттілігі.
3. Кәсіпорын қызметінің көрсеткіштері:
 - қарыз алушының несиелік тарихы;
 - кәсіби кадрлық құрамды бағалау;
 - кәсіпорынның моралдық-психологиялық жағдайын бағалау;
 - салаға байланысты кәсіпорынның нарықтағы қызметінің мерзімі;
 - кәсіпорынның экономикалық саясаты;
 - кәсіпорынның техникалық жарақтануы;
 - кәсіпорынның кадрлық саясаты [1].

Сандық көрсеткіштер – бұл қаржылық-экономикалық көрсеткіштер.

М.В. Помазановтың пікірінше, қаржылық көрсеткіштер өте көп болмауы қажет, себебі бұл олардың өлшемдерін анықтау кезінде белгілі бір қиындықтарға әкеледі: компанияның қаржылық

ына әсер ету туралы нақты көрініс беретін көрсеткіштерді таңдау қажет; көрсеткіштерді инфляцияға немесе валюта бағамының өзгерісіне түзетуді есептемеу үшін көрсеткіштерді қатынастар түрінде алу қажет, мәселен, операциялық пайданың түсімге қатынасы, операциялардан түсетін ақша қаражаттарының міндеттемелерге қатынасы [3].

Егер қарыз алушының несиелік тарихы оң болса, несие 30 күннен аспайтын мерзімге беріледі және оның көлемі банк капиталының 1%-ынан аспауы қажет, және де клиенттің несиелік қабілеттілігін бағалау үшін банк тек 3-4 көрсеткішті ғана қолданады. Негізінен банктер қарыз алушылардың қаржылық жағдайын бағалау үшін бір өлшемдерді қолданады, және олардың барлығы қарызды қайтармау тәуекелділігін барынша азайтуға бағытталған.

Қарыз алушының балансын, баланс баптарының өсу қарқынын, олардың абсолютті өзгерісін, үлес салмақтарының өзгерісі талдауға мүмкіндік беретіндей етіп салыстырмалы аналитикалық балансқа айналдыру ұсынылады.

«Капитал туралы соңғы Базель келісіміне сәйкес несиелу кезінде қарыз алушыларды бағалау үшін келесі түрдегі ішкі рейтингтерге негізделген тәсілдемені қолдану ұсынылады: ішкі несиелік рейтингтер жүйесін құру; қарыз алушының несиелік қабілеттілігін бағалау және оларға рейтингтер беру; әрбір қарыз алушы үшін оның дефолтының ықтималдығын есептеу; ықтималды дефолт кезіндегі қарыз алушы қарызының жалпы сомасын бағалау; қарызды өтеу мерзімдерін анықтау. Тәсілдемені қолдану дұрыс экономика-математикалық модельдерді құруды білдіреді, соның ішінде әлеуетті қарыз алушыларды іріктеуге мүмкіндік беретін несиелік ұсыныстар бойынша шешім қабылдау моделі».

Несиелік қатынастар жүйесінде несие операцияларын жасау үшін қаражат тартудың да маңызы зор. Мұндай қызмет әр түрлі несиелік қатынастар үшін біркелкі бола бермейді. Айталық, циялық несие кезінде несиегердің сырттан қаражат тарту қажеттілігі туындамайды, ал банктік несиелеуде сырттан тартылған қорлардың кеңінен пайдаланылуы көзделеді. Экономиканы дамытуда несиенің рөлі маңызды әрі сан салалы. Несиенің өнімнің өндірілуі, өткізілуі мен тұтынылуы үрдісіне және ақша айналысы саласына әсерін тигізеді, яғни өнімді өндіру мен өткізу үрдістерінің іркіліссіз болуына ықпал етеді, өндірістің маусымдылығына орай туындаған қаражатқа деген ділгірлікті уақытша қанағаттандыруда, өндірісті кеңейтуде үлкен рөл атқарады. Тұтыну несиесі халықтың әр түрлі қажеттіліктерін қанағаттандыруға септігін тигізеді.

Нәтижелер мен талқылаулар. Несиенің негізінен, коммерциялық несиенің және банк несиесі түрлеріне бөлінеді. Айрықша түрі халықаралық несиенің Коммерциялық несиенің – сатушы тауарды сатып алушыға

төлемін кейінге қалдыра отырып беретін несиесі. Бұл орайда айналым құралы ретінде, әдетте, вексель жүреді.

1-кесте. Кепілдік түрі бойынша банктің несиелерін талдау

Кепіл түрі	2014 ж., млн. тг.	Үлес салмағы, %	2015 ж., млн. тг.	Үлес салмағы, %	2016 ж., млн. тг.	Үлес салмағы, %	Абс. ауыт, 2014-2016 жж. млн.тг.	Осу қарқ 2014-2016 жж., %
Жылжымайтын мүлікті қамтамасыз етуге берілген несиесі	738450	38,18	940171	37,89	895955	34,40	157505	121,3
Кепілдікті қамтамасыз ететін несиесі	414847	21,45	511561	21,83	646702	24,83	231855	155,9
Жалақыға берілген тұтыну несиесі	330158	17,07	373211	15,04	405196	15,56	750387	122,7
Ақша қаражаттарын қамтамасыз ететін несиесі	162195	8,39	192185	7,75	223675	8,59	61480	137,9
Корпоративтік акцияны қамтамасыз ететін несиесі	115320	5,96	144541	5,83	133988	5,14	18668	116,2
ТМЗ қамтамасыз ететін несиесі	51501	2,66	48313	1,95	48790	1,87	-2711	94,7
транспортты қамтамасыз ететін несиесі	28958	1,49	70227	2,91	42997	1,65	14039	148,5
Аралас қамсыздандыруды қамтамасыз ететін несиесі	12279	0,64	48490	1,95	39617	1,52	27338	322,6
Құрал жабдықтарды қамтамасыз ететін несиесі	9834	0,51	10865	0,44	8849	0,34	-985	90,0
Ауыл-шаруашылық өнімдерін қамтамасыз ететін несиесі	1502	0,08	5742	0,23	6311	0,24	4809	420,2
Қамтамасыз етілмейтін несиелер	68987	3,57	135877	5,48	152255	5,85	83268	220,7
Клиенттерге берілген несиелер	1934031	100	2481183	100	2604335	100	670304	134,7
Ескерту – қолданылған мәліметтер негізінде құрастырылған								

Мұндағы вексель дегеніміз – несиегерге вексель беруші қарызгерден вексельде көрсетілген ақша сомасын белгіленген мерзімде төлеуді талап ету құқын беретін белгілі бір нысандағы жазбаша

рыштық міндеттеме. Банк несиесінің әмбебаптық сипаты бар. Бұл ретте банктер, ақша иелері және басқа несие мекемелері несиегерлер болып келеді. Несиенің берілуі мен өтелуіне, ставка пайызының мөлшеріне байланысты тараптардың міндеттемесі мен экономикалық жауапкершілігі несиелік келісімдер негізінде шешімін табады. Банк несиені несиелеу мерзіміне қарай қысқа мерзімді (1 жылға дейінгі мерзімге), орта мерзімді (1 жылдан 3 жылға дейінгі мерзімге) және ұзақ мерзімді (3 жылдан астам мерзімге) болып келеді.

2-кесте. Экономика секторы бойынша банк несиелерін талдау

Экономика секторлары	2014 ж., млн. тг.	Үлес салмағы, %	2015 ж., млн. тг.	Үлес салмағы, %	2016 ж., млн. тг.	Үлес салмағы, %	Абс. ауыт., 014-2016 жж., млн тг.	Осу қарқ 014-2016 жж., %
Тұтыну несиелері	352028	18,2	384134	16	410599	17	58571	116,6
-ипотекалық несиелер	138615	7,17	171802	7	164884	7	26269	119,0
Бөлшек несиелер	490643	25,37	555936		575483		84840	117,3
Котерме несиелер	386201	19,97	390636	17	408482	17	22281	105,8
Қызметтер	229741	11,88	408711	17	339619	14	109878	147,8
құрылыс	154817	8,01	153910	7	169159	7	14342	109,3
Жылжымайтын мүлі	148830	7,69	148068	6	154817	6	5987	104,0
Бөлшек сауда	112497	5,82	148501	6	143104	6	30607	127,2
Ауыл-шаруашылық	108995	5,64	116778	5	117971	5	8976	108,2
Көлік құралдары	68799	3,56	58516	3	101132	4	32333	147,0
Таукен өндірісі	39782	2,06	86332	4	86208	3	46426	216,7
Мейрамхана бизнесі	29969	1,55	23917	1	64174	3	3405	214,1
Тамақ өнеркәсібі	28327	1,47	50331	2	58762	2	30435	207,5
Байланыс	27959	1,45	57089	2	58045	2	30086	207,6
Металлургия	22026	1,14	30217	1	32098	1	10072	145,7
Қаржы секторы	16997	0,88	35220	1	30787	1	13790	181,1
Энергетика	9264	0,48	28624	1	30736	1	21472	331,8
Мұнай және газ	9059	0,47	14678	1	28051	1	18992	309,7
Химиялық өндіріс	8793	0,46	25519	1	23243	1	14450	264,3
Машиноқұрылыс	5250	0,27	13264	1	19725	1	14475	375,7
Жеңіл өнеркәсіп	4171	0,22	7004	0	8478	0	4307	203,3
Басқа да	31911	1,65	19617	1	19493	1	-12418	61,1
Клиенттерге берген несиелер	1934031	100	2372868	100	2469567	100	5365536	127,7
Ескерту – қолданылған мәліметтер негізінде құрастырылған								

Несиелік портфельді қалыптастырудың барлық бағдары кем дегенде жылына бір – екі рет қайта қаралуы қажет. Лимиттерді үне-

мі қайта қарау әсіресе, заңнаман жиі өзгеріп отыруы экономикада және қаржы нарығындағы жағдайлардың ауысып отыруы кезінде орын алады.

Кесте мәліметтері көрсеткендей жылжымайтын мүлікті қамтамасыз етуге берілген несиесі 2014 жылмен салыстырғанда 2016 жылы 157505 теңгеге өскен. Корпоративтік акцияны қамтамасыз ететін несиесі 2016 жылы 133988 млн теңге құрап, өсу қарқыны 116,2% құрды. Клиенттерге берілген несиелер 2014 жылмен салыстырғанда 2016 жылы ауытқуы 670304 млн теңге құрып, өсу қарқыны 134,7% құрды.

Кесте мәліметтерінде көрсетілгендей Бөлшек несиелер 2014 жылмен салыстырғанда 2016 жылы 30607 млн теңге құрып, оның өсу қарқыны 127,2% болған. Ауылшаруашылық 3 жылға салыстырғанда 8976 млн теңге өскен. Клиенттерге берген несиелер 2014 жылы 1934031 млн теңге, 2015 жылы 2372868 млн теңге, 2016 жылы 2469567 млн теңге құрған, оның ауытқуы 5365536 млн теңге болып жылдан жылға өскенін көреміз.

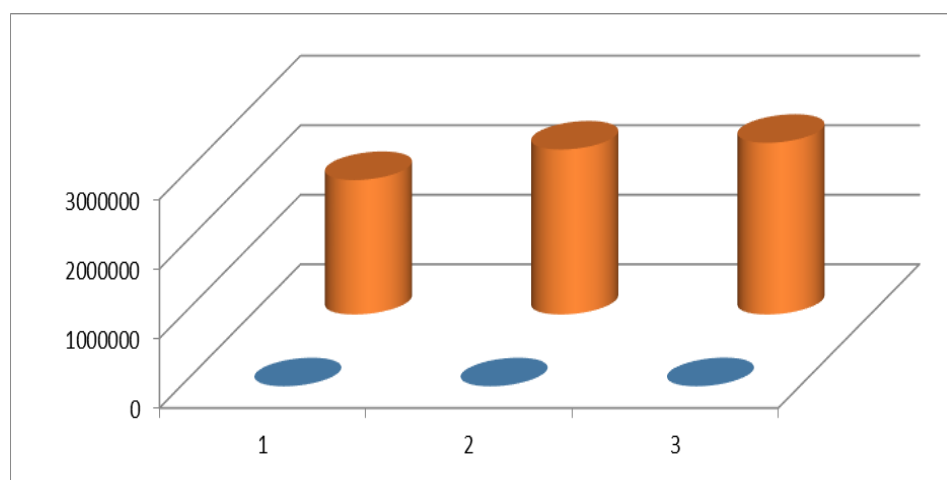
3-кесте. Банктің инвестициялық бағалы қағаздар құрылымын талдау

Бағалы қағаздар	2014 ж., млн. тг.	Үлес салмағы, %	2015 ж., млн. тг.	Үлес салмағы, %	2016 ж., млн. тг.	Үлес салмағы, %	Абс. ауыт., 2014-2016 жж., млн тг	Өсу қарқ. 2014-2016 жж., %
1	2	3	4	5	6	7	8	8
ҚР ҚМ қазналық вексельдері	149640	38,72	165040	43,60	138018	23,02	-11622	92,23
Корпоративті облигациялар	120780	31,26	141428	37,36	103464	17,25	17316	85,66
Шетел ұйымдарының ұзақ мерзімді бағалы қағаздары	48968	12,67	9336	2,47	3138	0,52	-45830	6,37
«Қазақстан Даму банкі» АҚ облигациялары	18209	4,71	35976	9,50	37640	6,28	19431	206,71
Польша Республикасының казналық вексельдері	17536	4,54	0	0	0	0	0	0
Қазақстан банктірінің облигациялары	12422	3,22	17606	4,65	10223	1,70	2199	82,30
Ресей Федерациясының казналық вексельдері	6618	1,71	653	0,07	820	0,04	-5798	12,39

3-кестенің жалғасы

1	2	3	4	5	6	7	8	8
Қазақстан корпорацияларының үлес бағалы қағаздары	5000	1,29	3024	0,80	4719	0,80	-281	94,38
Жергілікті муниципалды облигациялар	3913	1,01	0	0	0	0	3913	0
Шетел корпорацияларының үлес бағалы қағаздары	1713	0,44	2140	0,06	95	0,02	-1618	5,55
Грузияның қазналық вексельдері	1562	0,40	2755	0,73	2116	0,35	554	135,47
Қазақстан банктірінің үлес бағалы қағаздары	62	0,02	0	0	0	0	62	0
Қырғыз Республикасының қазналық вексельдері	0	0	208	0,05	705	0,12	705	0
Инвестициялық қорлардың үлес бағалы қағаздары	0	0	0	0	0	0	0	0
ҚХБ ноталары	0	0	354	0,09	199390	33,25	199390	0
Сағуға арналған инвестициялық бағалы қағаздар	386423	100	378520	100	599624	100	213201	183,70
Ескерту – қолданылған мәліметтер негізінде құрастырылған								

Банктің инвестициялық бағалы қағаздар құрылымы кестеге сүйенетін болсақ, мұнда ҚР ҚМ қазыналық вексельдері 2016 жылы 138081 млн теңге құрды және өсу қарқыны 92,23 % болған.

3-сурет. «Қазақстан Халық банкі» АҚ-ның несиелік портфелі

Қазақстан корпорацияларының үлес бағалы қағаздары 4719 млн теңге құрған. Сатуға арналған инвестициялық бағалы қағаздар 2016 жылы 213201 млн теңге өскен.

Проблемалық қарыздарды тиімді басқару банктердің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Себебі шетел тәжірибесінде банктер банкроттылығының көпшілігі активтерді басқарудың сапасыздығымен, және бірінші кезекте дебиторлық қарызды басқарумен байланысты.

Қорытынды. Түрлі банктер проблемалық қарызды болдырмауға қатысты түрліше жұмыстар жасайды. Мәселен, бір банктер қарыз алушылармен белсендірек жұмыс жүргізсе, басқалары – несие проблемалық деп аталғанға дейін оларды коллекторлық агенттіктерге береді. Қарыз көлемін қысқарту және өз міндеттемелері бойынша есеп айырысу үшін қарыз алушының сенімсіздігіне байланысты ұлғайып отыратын несиелердің мүмкін болатын қайтарылмаулары көлеміне резервтер құру қажет. Алайда мұндай резервтің көлемі үлкен болмауы қажет, себебі банк өзге клиенттерге несие бере алмай қалады.

Проблемалық қарызбен күресу үшін тиімді құрал ретінде коллекторлық агенттіктермен серіктестік орнатуды айтуға болады. Себебі банк үшін мерзімі өткен қарызды қайтару оңай емес және өте үлкен шығындарды талап етеді, ал коллекторлық агенттіктерде олардың барлығы бар. Алайда коллекторлық қызметтер бағасының динамикасы жылдам өсуде. Сондықтан банктерде коллекторлық қызметті автоматтандыру жүйесі қолданылуы қажет. Сонымен бірге, егер қарызды өндіру бойынша жұмыс соңғы стадияларында берілген болса, коллекторлық кеңселер максималды комиссияларды талап етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Бекболатұлы Ж. Қазақстанның банк жүйесі. Оқу құралы. Алматы: Экономика баспасы, 2012. – 192 бет
2. Көшенова Б.А. Ақша, несие, банктер, валюта қатынастары. Оқу құралы. Алматы: Экономика баспасы. – 2001.
3. Сағиев М.С. Ақша несие банктер. Оқу құралы. Алматы экономика және статистика институты. – 2002.
4. «Қазақстан Халық банкі» АҚ-ның 2014-2015-2016 жж. шоғырланған бухгалтерлік балансы

Д.Б. Муратова¹, кандидат экономических наук, доцент,
Д.А. Джунусова², кандидат экономических наук, доцент,
^{1,2} Таразский государственный университет имени М.Х. Дулати,
г. Тараз, Казахстан

Анализ деятельности управления проблемными кредитами коммерческого банка

Аннотация. Независимо от качества кредитного портфеля и методов, которые применяются при управлении кредитным риском, все банки в той или иной мере сталкиваются с проблемами не возврата кредитов. Проблемными кредитами называют такие, по которым своевременно не проведены один или несколько платежей, значительно снизилась рыночная стоимость обеспечения, возникли обстоятельства, которые позволяют банку иметь сомнения относительно возврата займа. Каждый банк имеет в своем портфеле проблемные кредиты и поэтому главный вопрос заключается в установлении допустимого для банка уровня этих кредитов относительно общей стоимости выданных займов. Поскольку полностью избежать потерь по кредитам невозможно, иногда их рассматривают как стоимость ведения банковского бизнеса. Но это не означает, что банк должен смириться с такими убытками, ведь в этом случае причиненный банку ущерб значительно больше, чем сумма не возвращенного кредита. Большое количество просроченных кредитов ведет к падению доверия к банку со стороны вкладчиков и акционеров, возникновению проблем с платежеспособностью и ликвидностью, ухудшение репутации банка. Кроме того, банк должен нести дополнительные расходы, связанные с требованиями по возврату кредита, часть активов банка замораживается в форме непродуктивных. Проблемные кредиты в большинстве случаев не возникают внезапно. На практике существует много сигналов, свидетельствующих об ухудшении финансового состояния заемщика и о повышении вероятности не возврата кредита.

Ключевые слова: коммерческий банк, проблемные кредиты, социально-финансовое состояние, доходы и расходы, долги.

D.B. Muratova¹, candidate of economics, associate professor
D.A. Dzhunusova², candidate of economics, associate professor
^{1,2} Taraz State University named after M. Kh. Dulati, Taraz, Kazakhstan

Analysis of the management of non-performing loans of a commercial bank

Abstract. Regardless of the quality of the credit portfolio and the methods used in managing credit risk, all banks in one way or another face challenges no credit check loans. Troubled loans are those for which one or more payments are not made in a timely manner, the market value of the security has significantly decreased, circumstances have arisen that allow the Bank to have doubts about the repayment of the loan. Each Bank has problem loans in its portfolio and therefore the main question is to determine the acceptable level of these loans for the Bank relative to the total cost of loans. Since it is impossible to completely avoid losses on loans, they are sometimes considered as the cost of doing banking business. But this does not mean that the Bank must accept such losses, because in this case the damage caused to the Bank is much more than the amount of the non-repaid loan. A large number of overdue loans leads to a decrease in confidence in the Bank from depositors and shareholders, problems with solvency and liquidity, deterioration of the Bank's reputation. In addition, the Bank must bear the additional costs associated with the loan repayment requirements, part of the Bank's assets are frozen in the form of unproductive. Problem loans in most cases do not arise suddenly. In practice, there are many signals indicating deterioration of the borrower's financial condition and an increase in the probability of non-repayment of the loan.

Keywords: commercial bank, problem loans, social and financial condition, income and expenses, debts.

А.Е. Сарсенова¹, кандидат экономических наук, доцент
С.Б. Кадырбай², кандидат экономических наук, магистр

¹ Таразский инновационно-гуманитарный университет,
г. Тараз, Казахстан

² Таразский государственный университет имени М.Х. Дулати,
г. Тараз, Казахстан

УПРАВЛЕНИЕ МОТИВАЦИЕЙ ТРУДОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕРСОНАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация. В последнее время вопросы стимулирования труда в научных и практических аспектах растут. Поэтому сегодня все более актуальной становится необходимость формирования такой системы мотивации и стимулирования трудовой деятельности, которая бы способствовала сбалансированному развитию как базовых, экономических, так и высших потребностей человека. Опыт управления персоналом, накопленный ведущими зарубежными фирмами, актуален для современного казахстанского предприятия с точки зрения построения модели мотивации. Его использование позволяет определить, какие положения этой деятельности применимы в отечественных условиях и способны дать реальный экономический эффект, а какие являются только прерогативой зарубежного менеджмента.

В статье приводится описание механизма продвижения рабочей силы персонала предприятия, а также отдельные этапы механизма стимулирования на субъективном уровне. Показана краткая информация об исследовании систем стимулирования в Жамбылской области. По результатам исследования трудовой мотивации работников предприятий можно сделать вывод о том, что разные оценки организации труда административно-управленческим и производственным персоналами показывает низкий уровень коммуникационных связей, а также различное восприятие ими общих ценностей, несовпадение их индивидуальных целей с целями предприятия.

Ключевые слова: управление персоналом предприятия, система стимулирования, экономическая безопасность, трудовая деятельность.

Введение. Проводимые в Республике Казахстан экономические преобразования направлены на формирование социально ориентированной рыночной экономики. В числе приоритетных целей этой области можно назвать обеспечение права человека на достойный

труд, повышение качества жизни работников на основе роста эффективности отечественной экономики.

Для реализации названных целей в области управления персоналом предприятия необходимо обеспечить усиление мотивации трудовой деятельности на основе формирования и развития системы стимулов, побуждающих работника к высокопроизводительному труду. От эффективности действующей системы мотивации и стимулирования трудовой деятельности персонала во многом зависит трудовая, социальная и творческая активность каждого работника, которая в итоге положительно повлияет на конечные результаты всей производственно-хозяйственной деятельности предприятия.

Многочисленные исследования показывают, что структура мотивации труда работников претерпела изменения в сторону усиления роли материальных стимулов [1, 2, 3]. Это представляет большую проблему с точки зрения развития, как отдельной личности, так и общества в целом, поскольку жизнедеятельность и развитие личности и общества должны осуществляться не только на уровне удовлетворения первичных физиологических потребностей, но и на уровне полного раскрытия заложенного в человеке и обществе потенциала.

Поэтому сегодня все более актуальной становится необходимость формирования такой системы мотивации и стимулирования трудовой деятельности, которая бы способствовала сбалансированному развитию как базовых, экономических, так и высших потребностей человека.

Система мотивации представляет собой целостную и взаимосвязанную совокупность элементов, способствующих достижению целей предприятия посредством воздействия на работников через корректировку мотивов их поведения и предложение стимулов, способствующих удовлетворению личных потребностей.

По нашему мнению, элементы системы управления персоналом, особенно с учетом их мотивационного воздействия целесообразно детерминировать следующим образом: организация и условия труда; стимулирование и социальная защита; прием, увольнение и перемещение персонала; развитие персонала; активизация творческой составляющей персонала; оценка персонала.

Если в рамках классических теорий и теории человеческих отношений мотивация формируется в соответствии с концепциями «человека экономического» и «человека социального», то современной теории управления человеческими ресурсами присутствует мотивационная концепция «человека разностороннего», ориентированная на повышение эффективности индивидуального труда и одновременно связанная с удовлетворением широкого спектра потребностей работников.

С позиций системно-деятельностного подхода мотивация трудовой деятельности персонала предприятия рассматривается в двух аспектах. Речь идет о субъективно-личностном уровне – как внутренней характеристики человека, отражающая особенности его мотивационной структуры и определяющая процесс формирования, актуализации и реализации мотивов под воздействием внешних и внутренних факторов, и организационно-управленческом уровне – как объект управления.

Экспериментальная часть. Опыт управления персоналом, накопленный ведущими зарубежными фирмами, актуален для современного казахстанского предприятия с точки зрения построения модели мотивации. Его использование позволяет определить, какие положения этой деятельности применимы в отечественных условиях и способны дать реальный экономический эффект, а какие являются только прерогативой зарубежного менеджмента.

Анализ исследований в области мотивации проведен автором по данным предприятий –АО «ЖамбылГипс», ТОО «Казфосфат», ТОО «Таразский металлургический завод». Основные выводы по результатам изучения действующей на предприятиях системы мотивации:

- современный рынок труда – это сложная система с возросшим числом участников, усложнившимися взаимосвязями, отсутствующими жесткими зависимостями, возросшим спросом на труд информационного типа и в сфере обслуживания; что не могло не отразиться на мотивации труда исследуемых предприятий;

- наблюдаются растущая потребность в работниках, так называемых актуальных рыночных профессий; повышение спроса на высококвалифицированных работников традиционных профессий, способных производить конкурентоспособную продукцию и снижение потребности вне квалифицированных рабочих;

- выявлена связь мотивации труда и информационно-коммуникативных процессов в причинно-следственных связях в цепи: «стимул – реакция на стимул – поведение», связующим звеном выступает информация и коммуникация, ведущее место в формировании мотивации к труду играют средства массовой информации и массовой коммуникации;

- персонал обследованных предприятий, как правило, мотивируется всего двумя стимулами: индивидуальным продвижением на предприятии в самых разных вариантах и взаимным сравнением с другими сотрудниками. Это позволяет создать здоровое конкурентное напряжение, позитивно влияющее на производительность труда и эффективность производства;

- мотивационные факторы, влияющие на положительное отношение персонала к работе: на первом месте по значимости

является «хороший руководитель», затем – «работа, которую можно делать хорошо и преуспевать в этом» и «интересная работа». Самый незначимый мотивационный фактор – престижность работы;

– существующие системы мотивации не всегда позволяют добиться максимальной индивидуализации мотивационных программ, т. е. зачастую работник не понимает, что требует от него предприятие и в какой области ему не хватает компетенций;

– системы мотивации сложно изменить, они настроены на стабильность и развитие, что вовремя кризиса не является преимуществом, ведь системы должны быть максимально адаптивными к возникающим на рынке изменениям;

– в программу мотивации недостаточно вовлечен спектр личностных возможностей и ресурсов персонала, что не позволяет повысить самооценку и перейти от простого материального стимулирования на стимулы, которые помогают личности раскрываться на предприятии, создавая более прочную связь между работниками и предприятием;

– основной причиной, по которой работники исследованных предприятий могли бы сменить место работы, является более высокая ставка заработной платы на новом месте; доминирующими факторами смены места работы являются лучшее социальное обеспечение (18,24%), хорошие условия и организация труда (12,3%), более интересная работа по специальности (11,1%), позитивные социально-психологические отношения в коллективе (10,5%);

– обследованный персонал пока не обладает достаточной мотивацией, располагающей к инициативе, творческому росту, низок показатель индекса удовлетворенности разнообразием работы – 0,02 и необходимостью решения новых задач – 0,16, что на наш взгляд, объясняется подчас спецификой труда работников, выполняющих монотонную работу по строго определенному стандарту;

– для вторичной статистической обработки результатов исследования использовался метод ранговой корреляции Спирмена: коэффициенты корреляции между факторами по коэффициенту Спирмена незначительны, наиболее высокий показатель корреляции всего 0,4. Корреляция удовлетворенности работой и размера заработка 0,415; разнообразия работы 0,275; необходимости решения новых задач 0,305; уровня организации труда 0,428; отношения с непосредственным руководителем 0,460; технической оснащенности 0,371. Это означает, что факторы

практически не перекрывают друг друга, и достаточно взаимоисключающие;

– наблюдается взаимосвязь между удовлетворенностью режимом работы, соответствием работы личным способностям, отношениями с коллегами, возможностью видеть результаты труда, достаточной информацией о том, что происходит на предприятии, участие в решении актуальных проблем предприятия, возможность повышать профессиональный опыт и работа в подчинении авторитетного руководителя.

Результаты эмпирического исследования позволили определить доминирующие и сопутствующие потребности, рассмотреть влияние различных факторов труда на степень удовлетворенности и эффективности работой, разработать мотивационный профиль работников исследуемых предприятий.

Таким образом, по результатам исследования трудовой мотивации работников предприятий можно сделать вывод о том, что разные оценки организации труда административно-управленческим и производственным персоналами показывает низкий уровень коммуникационных связей, а также различное восприятие ими общих ценностей, несовпадение их индивидуальных целей с целями предприятия. Заметим, что неудовлетворенность производственного персонала организацией труда может стать сильным демотивирующим фактором, основной причиной его нелояльного отношения к руководству и даже деструктивного поведения работников.

Для совершенствования управления личностно-ориентированной и функциональной подсистемы системы мотивации на объектах исследования, необходимо реализовать следующие мероприятия:

а) повышение значимости нематериальных факторов мотивации (изменение норм и ценностей персонала предприятия, внедрение статусных льгот, изменение психологического климата в коллективах);

б) экономически обоснованное повышение уровня оплаты труда и социальной защиты работников, зависящее от результатов работы конкретного человека;

в) создание сильной организационной культуры;

г) ретрансляция желаемой организационной культуры посредством различных методов;

д) донесение информации о системе мотивации до работников при помощи, например, выпуска специального нормативного справочника;

е) создание целостного нормативно-методического обеспечения для всех элементов функциональной подсистемы мотивации персонала.

Важным ресурсом, влияющим на мотивацию, и поведение персонала предприятия, является корпоративная культура, цель которой – сформировать правильную мотивацию к трудовой деятельности у каждого работника. Для ее реализации необходимо сформулировать определенные ценностные ориентиры и установки у каждого работника и организации в целом путем формирования общих принципов, закономерностей и интересов. Чтобы добиться эффективной мотивации работника предприятия необходимо вначале провести соответствующие времени изменения и корректировку в самой корпоративной культуре.

В основе классификации видов мотивации трудовой деятельности должно быть заложено разнообразие мотивационной структуры человека (табл. 1).

Таблица 1 – Классификация видов мотивации трудовой деятельности на основе признака разнообразия мотивационной структуры человека

Виды мотивации	Базовые потребности
Принудительная	Потребности в безопасности, защищенности, развитию чувство долга, ответственности и др.
Ценностная	Потребности в содержательности труда, творческой насыщенности, самостоятельности, возможности реализовать способности, общественная значимость труда и пр.
Инструментальная	Потребности в достижении необходимого уровня материального благополучия; обеспечении достатка семьи; построении карьеры; статусные потребности и др.

Существование логической связи мотивации и стимулирования трудовой деятельности делает необходимым использование механизма мотивации труда как сложного процесса взаимодействия внутренних побудительных сил (прежде всего, потребностей, интересов, ценностей) и внешних воздействий (благ – стимулов), определяющих формирование мотивов труда. При этом целесообразно исходить из того, что процесс мотивации обусловлен не только и не столько внешними факторами, сколько внутренними причинами: потребностями, интересами, ценностями. Кроме того, в механизме мотивации необходимо учитывать как процесс формирования мотивации, так и процесс ее функционирования.

Под управлением системой мотивации персонала предприятия необходимо понимать направления и принципы воздействия на элементы системы мотивации посредством механизмов управления с целью приведения их в желаемое для управляющей системы состояние, и, через это, достижение целей функционирования системы

мотивации (достижение необходимого типа отношения к труду) и предприятия в целом.

С учетом вышесказанного механизм мотивации труда на уровне отдельного работника может быть представлен следующим образом (рисунок 1). В структуре механизма мотивации трудовой деятельности на субъективно-личностном уровне можно выделить четыре этапа.

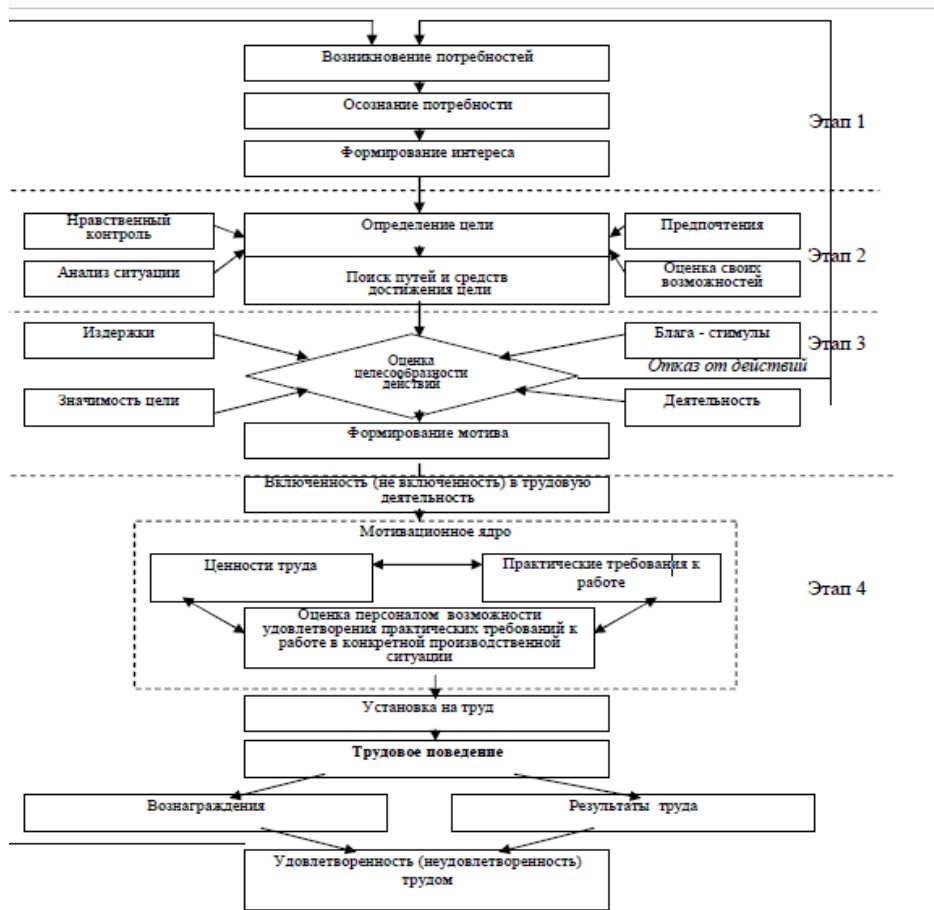

Рисунок 1 – Механизм мотивации трудовой деятельности персонала предприятия

На первом этапе определяющее значение принадлежит потребностям, выступающим в качестве основы и источника трудовой активности человека. Потребности осознаются и преобразуются в интерес как источник побуждения к поисковой активности.

На втором этапе поисковой активности происходит поиск путей и средств удовлетворения потребностей; определение целей действий с учетом личных предпочтений, оценка своих возможностей, анализ ситуации; оценка целесообразности действия и реальности достижения цели.

Следующий этап механизма мотивации – формирование мотива – является ключевым в предложенной модели, поскольку именно здесь человеком принимается решение действовать или не действовать в направлении достижения цели.

Заключительный этап механизма мотивации труда на субъективно-личностном уровне – этап функционирования мотивации – раскрывает процесс развертывания и актуализации мотивов непосредственно в процессе трудовой деятельности в организации и формирования на этой основе трудового поведения человека.

Показателем эффективности механизма мотивации труда является достигаемый работником уровень удовлетворенности трудом, который представляет собой оценку качества трудовой деятельности по критериям удовлетворения значимых и актуальных потребностей работника [4, с. 98].

В механизме мотивации удовлетворенность трудом играет роль регулятора: по отношению к мотивации она может стабилизировать ее структуру, либо провоцировать ее изменение; по отношению к трудовому поведению – усиливать либо снижать активность работника. Важным проявлением удовлетворенности трудом является формирование у работников чувства преданности, приверженности организации, включающей позитивную оценку работником своего пребывания в организации, намерение действовать на благо этой организации ради ее целей и сохранять свое членство в ней.

Результаты и обсуждения. Выявленная последовательность этапов механизма мотивации отражает естественное направление развития мотивации на субъективно-личностном уровне, при этом следует отметить, что в этой последовательности возможны и обратные движения, обусловленные внутренними сомнениями человека относительно правильности сделанного выбора.

Основным результатом функционирования механизма мотивации на организационно-управленческом уровне в отличие от субъективно-личностного уровня является не формирование мотивов, а регулирование мотивационной структуры в зависимости от тех целей, которые ставит руководство организации перед персоналом.

Одним из эффективных направлений снижения уровня мотивационных рисков, является целенаправленное и комплексное управление системой мотивации персонала. Наличие научно обоснованного подхода к управлению системой мотивации персонала позволяет достигать значительного снижения мотивационных рисков и обеспечивать мотивационную безопасность предприятия.

Все это диктует необходимость адекватной оценки результативности управления системой мотивации персонала предприятия, которая должна быть:

– объективной – вне зависимости от частных мнений или отдельных суждений;

– надежной – относительно свободно от влияния ситуативных факторов (настроения, прошлых успехов и неудач и т.д.);

– достоверной в отношении деятельности – оцениваться должен реальный уровень владения навыками (насколько успешно человек справляется со своим делом);

– прогнозно-аналитической – оценка должна давать представление о том, к каким видам деятельности и на каком уровне человек способен потенциально;

– комплексной – оценивается не только каждый из работников предприятия, но и кадровые возможности предприятия в целом;

– доступной – процесс оценивания, показатели и критерии оценки эффективности системы мотивации должны быть понятны и оценщикам, и наблюдателям, и самим оцениваемым.

Механизму мотивации отведено ведущее место в стимулировании инвестиционной активности персонала. Для определения критериев оценки инвестиционной деятельности с точки зрения эффективного развития механизма мотивации целесообразно применять две альтернативные технологии:

1. Критерии оценки определяются заранее и едины для всех должностей (позиций).

2. Ключевые критерии определяются в ходе анализа позиций и различаются по позициям.

При этом в качестве критериев (факторов внутренней ценности позиций) могут выступать:

– профессиональные компетенции (знания, навыки, умения), относящиеся к должности;

– управленческие компетенции; основной результат деятельности; вклад (участие) в достижении целей предприятия; другие критерии, актуальные для предприятия.

Заключение. Подводя итог, отметим, что системное рассмотрение трудовой мотивации персонала предполагает описание этого явления как системы, при этом можно выделить следующие особенности:

– в отличие от технических систем, где элементы системы являются объективными и реальными, многие элементы системы мотивации носят субъективный характер и опосредованы через отношения элементов;

– рассмотрение социально-экономической системы (какой и является система мотивации) возможно с теоретической позиции разных наук: философии, экономики, социологии, менеджмента и т.д.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Шекшня С. В. Управление персоналом современной организации. М.: Бизнес-школа «Интел-интез», 2013 – 184 с.
2. Егоршин А. П. Управление персоналом. Новгород: НИМБ, 2015. – 294 с.
3. Лобков А. Х. Защита персональных данных работника // Справочник кадровика. № 9(21), 2015 – С. 34-36.
4. Кирилова Е. Н. Роль мотивационных механизмов в кадровой политике. М.: ПРИОР, 2015. – 395 с.

А.Е. Сарсенова¹, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент
С.Б. Кадырбай², экономика ғылымдарының кандидаты, магистр

¹ Тараз инновациялық-гуманитарлық университеті,
Тараз қ., Қазақстан

² М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті,
Тараз қ., Қазақстан

Кәсіпорын персоналының еңбек қызметі мотивациясын басқару

Түйіндеме. Соңғы кезде ғылыми және тәжірибелік аспектідегі еңбекті ынталандыру сұрақтарының маңызы өсуде. Сондықтан бүгінгі күні адамның базалық, экономикалық, және жоғары сияқты қажеттіліктерін теңгерімді дамытуға ықпал ететін еңбек қызметін ынталандыру және мотивациялау жүйесін қалыптастыру өзекті болып отыр. Шетелдік жетекші фирмалармен жинақталған персоналды басқару тәжірибесі, ынталандыру моделін құру тұрғысынан заманауи қазақстандық кәсіпорындар үшін өзекті. Оны пайдалану отандық жағдайларда осы қызметтің қандай ережелерін қолдануға болатындығын және нақты экономикалық әсер беруге қабілетті екендігін анықтайды.

Мақалада кәсіпорын персоналының еңбек қызметін ынталандыру тетігінің сипаттамасы берілген, субъективті жеке бас деңгейіндегі ынталандыру тетігінің кезеңдері бөлінген. Жамбыл облысы ғындағы кәсіпорындарда әрекет ететін ынталандыру жүйесін зерттеудің жалпылама қорытындылары көрсетілген. Зерттеу нәтижелері бойынша, кәсіпорын қызметкерлердің еңбек уәждемесі туралы қорытынды ұйымы әкімшілік-басқарушылық және өндірістік персонал еңбегін ұйымдастырудың түрлі бағалауы коммуникациялық ныстардың төмен деңгейін көрсететіні туралы, және де ортақ дылықтардың олармен әртүрлі қабылдауын, мақсаттарының кәсіпо-

рын мақсатымен сәйкес келмеуі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: кәсіпорын персоналын басқару, ынталандыру жүйесі, экономикалық қауіпсіздік, персоналдың еңбек қызметі.

A.E. Sarsenova¹, candidate of economics, associate professor

S.B. Kadyrbai², candidate of economics, associate professor, master

¹Taraz innovation and humanitarian University, Taraz, Kazakhstan

² Taraz State University named after M. Kh. Dulati, Taraz, Kazakhstan

Management of motivation of labor activity of personnel of enterprise

Abstract. Recently, the issues of labor stimulation in scientific and practical aspects are growing. Therefore, today it is becoming increasingly urgent to form such a system of motivation and stimulation of labor activity, which would contribute to the balanced development of both basic, economic and higher human needs. Experience of staff management gained with leading international companies that are relevant to modern Kazakhstan enterprises from the point of view of constructing models of motivation. Its use allows to define, what provisions of this activity are applicable in domestic conditions and are capable to give real economic effect and which are only prerogative of foreign management.

The article describes the mechanism of promotion of the workforce of the enterprise, as well as the individual stages of the mechanism of stimulation at the subjective level. Brief information about the study of incentive systems in Zhambyl region is shown. According to the results of the study of labor motivation of employees of enterprises, it can be concluded that different estimates of the organization of labor administrative and managerial personnel shows a low level of communication links, as well as their different perception of the common values, the discrepancy of their individual goals with the goals of the enterprise.

Keywords: management of the enterprise personnel, motivation system, economic security, labor activity of the personnel.

Г.Р. Касымбекова¹, PhD докторы

Н.Ш. Сырлыбаева², экономика ғылымдарының кандидаты, доцент

¹ «Нархоз» Университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

² әл Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

НЕСИЕЛІК ТӘУЕКЕЛДІ БАСҚАРУ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ

Түйіндеме. Банктердегі несиелік тәуекелдерді бағалау және басқару, бұл өте ұзақ мерзімді үдеріс болып табылады. Тәуекелдерді басқару банктердің коммерциялық операцияларды іс жүзеге асырған кезде үлкен, әрі маңызды рөл атқарады.

Несие тәуекелділігін басқару жүйесіндегі несие қабілеттілік арқылы банктің несиелік операцияларының сапасын жоғарылату мен коммерциялық банктің табыстылығын арттыру – өзекті мәселе. Ол бүгінгі күннің халықаралық талаптарға жауап беретін мықты әрі сенімді банктерінің қалыптасуына ықпал етеді. Әр елдегі қарыз алушының несие қабілеттілігін кешенді талдау жүйесінің қалыптасуының ерекшелігі, әр елдің ақша-несие саясаты сияқты саясатымен бір уақытта қалыптасып, өзгеріп, толықтырылып, дамуда. Банк қызметін басқарудың бүкіл жүйесі тәуекелді басқаруға негізделген. Банктер актив және пассив операцияларын жүргізе отырып, тәуекелдердің қосымша факторларымен бетпе-бет келеді. Тәуекелдерді басқару басқарушылық функцияларының табысты бақылау мен менеджменттің жай-күйі мен стратегиясына, оны ұйымдастыру жүйесіне байланысты. Мақалада осы мәселелер қарастырылған.

Түйінді сөздер: несиелік тәуекел, банктік тәуекелдерді басқару, несиелік саясат, несиенің сапасы, несие қабілеттілік.

Кіріспе. Кез-келген банктің қызметінің табыстылығы банктің берген несиелерінің сапасына, яғни оның қайтарымдылық дәрежесіне тікелей байланысты. Несиенің уақытылы қайтарылмауы банктің зиян шегуіне итермелейді. Сондықтан да банктер несиелік тәуекелді басқару шараларымен уақытылы айналысып отыруға тиіс.

Қарыз алушының банктен алған несиесі бойынша қарызын немесе оған есептелінген сыйақысын өз уақытында қайтара алмауына байланысты банктің зиян шегуін сипаттайды.

Отандық банктер тәжірибесінде несиелік тәуекелді басқару субъектілеріне мыналарды жатқызуға болады: директорлар кеңесі;

басқарма; несиелік комитет; активтерді және пассивтерді басқару жөніндегі комитет; тәуекел басқармасы; шағын және орта бизнесті несиелеу департаменті; ипотекалық несиелеу басқармасы; проблемалық несиелер басқармасы; несиелік бөлімдер; несиелік менеджер; несиелік-тәуекел менеджері.

Басқару субъектісі – бұл арнайы еңбек, ақпарат, материалдық және қаржылық ресурстарды пайдалана отырып, несиелік тәуекелді басқару процесін жүзеге асыратын банктің құрылымдық бөлімшесі.

Басқарылатын объектіге банктің берген несиелері және олармен байланысты несиелік тәуекелдер жатады.

Несиелік тәуекелден туындайтын зияндар банктің несиелеу және өзге де соған теңдестірілген баланстық және баланстан тыс операцияларын жүргізу барысында пайда болуы мүмкін. Мұндай операцияларға берілген және алынған несиелер; есепке алынған вексельдер; факторинг; форфейтинг; лизинг; төленген аккредитив бойынша төлеушіге қоятын банктің талаптары; кепілхат бойынша банктің талаптары жатады.

Несиелік тәуекелден туындайтын шығындарды тікелей және жанама деп бөліп қарастырған дұрыс. Тікелей шығындар несиені қайтармауға және қаражаттың түспеуіне байланысты туындаса, ал жанама шығындар кепілге қоятын заттың құнының төмендеуі, проблемалық несиелерге байланысты банктің құратын резервтер көлемінің ұлғайту қажеттігінен туындайды.

Жалпы несиелік тәуекел дәрежесі мынадай факторларға тәуелді:

- елдегі және өңірдегі экономикалық және саяси жағдайларына;
- банктердің жекелеген экономика салаларына несие беруіне;
- қарыз алушылардың несиелік қабілеті мен беделіне;
- қарыз алушының банкроттығына;
- қаржылық қиындықтарға ұшыраған клиенттерге берілген несиелер үлесінің жоғары болуына;
- жаңа, таныс емес компанияларға берілген несиелеріне;
- жақын арада тартылған немесе жаңа клиенттерге берілген несиелер үлесінің жоғары болуына;
- қарыз алушының тарапынан болатын алдамшылық әрекеттеріне;
- қиын іске асырылатын немесе тез құнсыздануға икемді кепіл затын қамтамасыз ету мүлкі ретінде қабылдауына;
- несиелік портфельдің әртараптандырылу деңгейіне;
- инвестициялық жобаның техникалық-экономикалық негіздемесінің туралығына;
- несиені беру және портфельді қалыптастыруға байланысты несиелік саясатқа жиі енгізілген өзгерістеріне;

– берілетін несиелердің түрлеріне, мөлшеріне және нысандарына, сондай-ақ қамтамасыз ету түріне.

Тәжірибелік бөлім. Несиелік тәуекелдерді басқаруды банктік тәуекелдерді басқару саласында ең жақсы зерттелген мәселе ретінде қарастыруға болады. Банктік тәуекелдерді басқарудың шетелдік тәжірибесі ретінде Америка Құрама Штаттарының банктерін қарастырған жөн. АҚШ банктерінде несиелік тәуекелді басқарумен несиелік комитет айналысады. Құрылымы жағынан қарастырсақ, несиелік комитет екі бөлімнен тұрады: несиелік саясат бөлімі (CRESCO) және несиені бағалау бөлімі (CREVCO).

CREVCO-ның функциялары: несиелік тәуекелді анықтау және бағалау, банктегі несиелік саясатты дайындау, несиелік лимиттерді белгілеу, несиелік портфельдің әртартандырылу критерийлерін белгілеу. Оның негізгі маңызды функцияларының бірі – несиені табыс есебінен өтеу шешімін қабылдау, яғни оны үтімсіз деп тану болып табылады. Осыған қоса, бұл комитет CRESCO-ға банктің несиелік саясатына өзгертулер енгізу туралы ұсыныс жасайды. Бұл комитеттер тұрақты негізде жұмыс істемейді және айына бір реттен артық құрылмайды.

Тәуекелдің дәрежесін анықтауға банк қажетті ақпараттарды жинау үшін CREVCO мен CRESCO комитеттерінің қызметкерлері арнайы талдау жұмыстарын жүргізеді. Олар мемлекеттік тәуекелдер мен салалық тәуекелдерді анықтап, жиналған ақпараттардың нәтижесінде талдау жұмыстарын жүргізеді.

Несиелік тәуекел несие беру үдерісінде ескерілуі қажет.

Талдау және қарыз портфельін бағалау және банктің несиелік қызметі банктің жалпы қаржылық жағдайын маңызды компоненттерінің бірі. Қарыз портфелімен несиелік тәуекелдің негізгі бөлігі байланысты болып келеді. Көптеген банктерде қарыз портфельінің сапалық проблемасымен байланысты дұрыс басқарылмауынан және басқада жағдайлардың әсерінен банкроттыққа себеп болады. Банк бақылауының мәліметтері бойынша өтімділік үдерісін тартудағы негізгі себеп банк алдындағы ссудалық қарызды өтеудегі төменгі деңгей болып табылады.

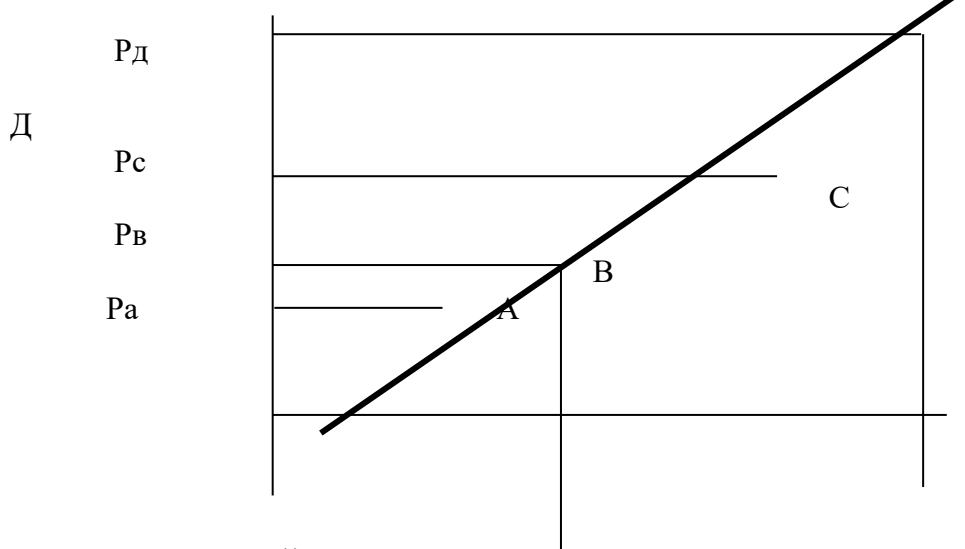
Сондықтан да несиелеу функциясы және осымен байланысты операциялар банктің басқа салалармен салыстырғанда мұқият қарастырылуы керек. Несиелік саясат және несие банктік тәуекелді басқарудың өзегі болып табылады. Несиелік тәуекелді басқару үдерісінде төрт негізгі кезеңді атап көрсетуге болады:

1) Несиелік тәуекелді бағалау және талдау – тәуекелді талдаудың алғы шарты теңестіру болып табылады. Банк әртүрлі ақпарат негізінде тәуекел байланысы мен түрлері анықтау керек. Сонан соң, тәуекелдердің қандай түрлері өзгеруі мүмкін болатынын анықтау

керек. Ақпаратты өңдеу мен жинаудағы шығынды есептей отырып, сол сияқты ескерілмеген тәуекелді белгілеу қажет.

2) Тәуекелдердің көлемін анықтау – тәуекелдерді теңестіру проблемасы әдістерді өлшеумен тығыз байланысты. Тәуекел көлемін анықтау тұрақты шығындардың көлемін бағалау және тәуекелді басқаруды белсенді деңгей көмегімен мүмкіндік береді. Несиенің балдық көрсеткішін бағалау әдісін қолдануға болады. Кестеде несие беру шешімін қабылдау және тәуекелді есепке ала отырып оның бағасын анықтау көрсетіледі. Онымен қоса неғұрлым клиент тәуекелі төмен болса (төлем қабілеттілігі жоғары болса), соғұрлым несие төлемі аз болады.

Тәуекел бағасы (%)

ТӘУЕКЕЛ РЕЙТИНГІ

1-сурет. Тәуекелді ескере отырып несие бағасын анықтау

Мысалы: В клиентке қарағанда А клиенттінің жақсы рейтингі бар болса, соған сәйкес ол үшін пайыздық ставкасы төмен болады. С және Д клиенттер банкке сәйкес келмейді. Қаржылық компания үшін тәуекел көз қарасынан қолайла болуы мүмкін.

Сондықтан жалпы мұндай компаниялар немесе несиелік серіктестіктер несиені көбірек алу керек.

3) Несиелік тәуекелді басқару – тиісті тәуекелді басқару және оның мөлшері анықталғандықтан, несиелік тәуекелді басқаруда стратегиямен әдісті өңдеу қажет. Ол несиелік тәуекелдің пайда болуын болдырмауға бағытталған.

4) Несиелік тәуекелді басқаруда бақылау тиімділігі – несиелік тәуекелді басқарудағы шешімдер үнемі бақыланып тұруы тиіс. Жоспарланған көрсеткіштен іске асырылған тәуекел көлемін

дау және талдау себебінің ауытқуына бақылау жасалады. Несиелік қызмет үшін шығын және тәуекел құрылымы тәуекелді іске асырумен байланысты.

Несиелік тәуекелді басқару банктің активін басқарудың құрамдас бөлігі ретінде несиелік тәуекелді төмендетуге байланысты шаралардың жиынтығын білдіреді.

Жалпы несиелік тәуекелді басқаруға екі тұрғыдан келу қажет:

- нақты қарыз алушының несиелік тәуекелін басқару;
- несиелік портфельдің тәуекелін басқару.

Осы екі түрлі несиелік тәуекелдерді басқарудың өзіндік ерекшеліктері болады. Ең бастысы мақсаттарына байланысты:

- қарыз алушының несиелік тәуекелін басқарудың мақсаты несиені қайтармаған жағдайда банктің шығынын азайту және қарыз алушының банк алдындағы келісімшартта көзделген міндеттемелерін орындалмай қалу ықтималдығын азайту;

- несиелік портфельдің тәуекелін басқарудың мақсаты банктің несиелік операцияларын ұйымдастыру тиімділігін сипаттайтын көрсеткіштерді белгілі бір деңгейде қолдап отыру.

Қарыз алушының несиелік тәуекелін басқару банктегі несиелік үдерісті ұйымдастыру шегінде жүзеге асырылады. Несиелеудің әрбір кезеңінде несиелік тәуекелді басқарудың өзіндік ерекшеліктері болады.

Несиелік тәуекелді басқару үдерісі тәуекелді бірдейлендіру, тәуекелдің деңгейін өлшеу және бағалау, тәуекелді азайтуға байланысты шараларды іске асыру, тәуекелдің деңгейіне бақылау және мониторинг жасау мынадай кезеңдерін қамтиды.

Нәтижелер мен талқылаулар. Несиелік тәуекелді басқару үдерісінде қарастырылған кезеңдері несиелік тәуекелді жекелеген қарыз алушылар деңгейінде, сондай-ақ жалпы несиелік портфель деңгейінде басқаруда да қолданылады.

Ең бірінші қарыз алушының бірдейлендіру несиелік тәуекелін басқару үдерісінің кезеңдеріне тоқталсақ:

Бірінші кезең – бірдейлендіру кезеңі. Несиелік тәуекелді идентификациялау бұл несиелік тәуекелдің пайда болу аумағын айқындауды білдіреді.

Несиелік тәуекелді бірдейлендірудің мақсаты қарыз алушының келісімшартта көзделген міндеттемелерді орындамау себептерін анықтау. Оған ішкі және сыртқы факторлар себеп болуы мүмкін. Ішкі факторлар яғни бұл банктің несиелеу үдерісін ұйымдастырумен байланысты, ал сыртқы факторлар бұл қарыз алушының төлем қабілетсіздігіне немесе оның банк алдындағы міндеттемесін орындауға ынтасыздық танытуынан, сондай-ақ несиені қамтамасыз ету мүлкіне байланысты туындауы мүмкін.

Ең бастысы қаржыландыру шартын жасау барысында қаржыландырудың ең қолайлы түрі: заем, несиелеу шегі (компаниялардың айналым қаражаттарын қаржыландыруда), лизинг, кепілхат, аккредитив және т.б. анықтауы қажет.

Несиелік тәуекелді төмендетудің негізгі тәсілдерінің біріне клиенттің банк алдындағы міндеттемесінің қамтамасыз етілуі жатады. Ал, бүгінгі несиенің қамтамасыз етілуі ретінде кепіл, кепілхат, кепілдеме міндеттемелері қолданылуында.

Тәуекелдерді сапалы деңгейде басқару коммерциялық банктің ұзақ мерзімді перспективадағы табыстарға қол жеткізу мүмкіндіктерін көтереді. Банк операцияларының басым бөлігі несиелік қызметпен байланысты. Сондықтан да, несие тәуекелділігін басқару банктің қаржылық жағдайын қамтамасыз етудің ең маңызды жолы болып табылады.

Тәуекелді басқару – бұл өзіне: тәуекелдерді болжауды, олардың мөлшері мен әсерін анықтауды, олардың алдын алу немесе олармен байланысты залалдарды төмендетуге арналған іс-шараларды дайындау мен жүзеге асыруды біріктіретін үрдіс.

Осылайша, несиелік үрдіс пен оны жүзеге асырумен байланысты несие тәуекелділігі, коммерциялық банктердің несиелеу жүйесі бағытталған әсер ету объектілері болып табылады.

Қалыптасқан банктік тәжірибеде несие операцияларын жүзеге асыру және несие тәуекелділігін басқару бойынша бірнеше әдістер мен тәсілдемелер қолданылады (2-сурет).

2-сурет. Несие операцияларын және несие тәуекелділігін басқару бойынша қолданылатын тәсілдемелер

Несие банктің негізгі қызмет түрі болып табыс әкелуімен қатар, банк үшін тәуекелі де жоғары екені белгілі. Коммерциялық банктердің несие портфелінде мерзімі өткен берешектері күннен-күнге артып отырғанын көруге болады.

Коммерциялық банктердің несие тәуекелдерін басқару жөніндегі тәжірибесінің аздығы және несие портфелінің басым бөлігінің доллармен толығы, трансшекаралық несиелер мен бағалар тұрақтамауы несие портфеліндегі мерзімі өткен берешектердің өсуін арттырды.

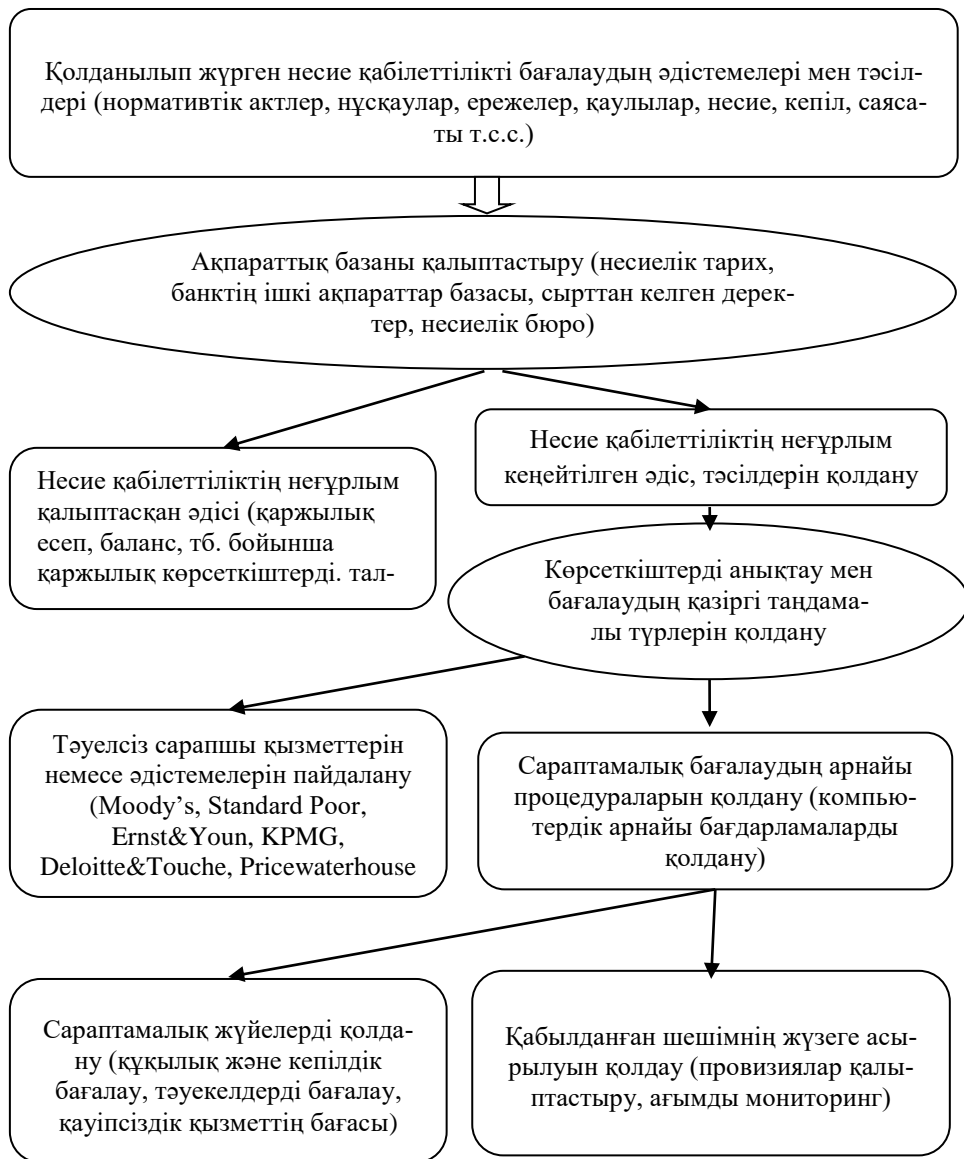
Бұл жерде, несиелеу жүйесі несиелік қатынастарды ұйымдастырудың басты буыны деп айтуға болады. Жалпы несие тәуекелділігін басқаруға екі тұрғыдан: нақты қарыз алушының несиелік тәуекелін басқару және несиелік портфельдің тәуекелін басқару деп қарауға болады.

Банктің несие тәуекелділігі сыртқы ортамен қатар ішкі орта факторларына да тәуелді, сол себепті біреуіне ғана кеңірек көңіл бөліп (әдетте, сыртқы факторлар әсерінен болатын тәуекелдер қауіпті саналады), екіншісіне үстіртін қарауға болмайды. Өйткені, бүгінгі тәуекелділіктің шағын көрінген элементтері, ертеңгі күні басқарылмайтын жағдайға жетуі мүмкін.

Тәуекелдерді басқару әлеуетті қолайсыз факторлардың алдында банктің қаржылық әлсіз тұсын ескертуді қамтамасыз етуі тиіс. Қазақстанның келешектегі тәуекелдерді басқару жүйесін жетілдіру мәселесінде Қазақстан Ұлттық банкінің қаржылық қадағалау комитеті аудит тәжірибесінен алыс кетуді және көрсетілген жүйе банктерінің өзін-өзі бағалау механизмін енгізген. Банктердің өзін-өзі бағалауы тәуекелдерді басқару жүйелеріндегі кемшіліктерді барынша жедел бағалауына және жалпы алғанда алғашқы сатыларда-ақ қосымша тәуекелдерге қамтылуын анықтауға мүмкіндік береді. Банктік тәуекелдер жүйесінде несие тәуекелділігі маңызды орын алады, ол қарыз алушының банк алдындағы міндеттемелерін орындамауы немесе орындағысы келмеуімен тығыз байланысты. Осы ретте кредитор несие ұсына отырып немесе қарыз міндеттемелерді сатып ала отырып тәуекелділікке ұшырайды, бұл тәуекелділік негізгі қарыз және ол бойынша сыйақылардың уақытында өтелмеуі, не болмаса жартылай немесе толықтай төленбеуі болып саналады.

Несие тәуекелділігін басқару жүйесі бірнеше элементтерден тұрады және стратегиялық басқару, яғни банктің стратегиялық жоспарының, оның несие саясатының және несие тәуекелін бақылау мақсатында ұйымдастыру бөлімшелері жұмысының деңгейінде жүзеге асырылатын нақты іс-шаралар арқылы атқарылады. Несие тәуекелі несиенің «ерекше назар аудару» тізімін жасау арқылы лады. Банктің қарыз алушысының несие қабілеттілігін бағалау

терін жетілдіру бойынша жалпы ұсынымдар мен қолданылып жүрген әдістемелер келесі негізгі процедуралардың орындалуынды: қарыз алушының несиелік қабілеттілігін талдау; қарыз алушыға несиелік рейтинг бекіту және банктің меншікті несиелеу лимитін белгілеу. Қарыз алушының несиелік қабілеттілігі жеткілікті зерттелген мәселеге жатпайды.

3-сурет. Қолданылып жүрген несиелік қабілеттілікті бағалаудың әдістемелері мен тәсілдері

Несиелік тәуекелділігін басқару жүйесі бірнеше элементтерден тұрады және стратегиялық басқару, яғни банктің стратегиялық жо-

спарының, оның несиесі саясатының және несиесі тәуекелін бақылау мақсатында ұйымдастыру бөлімшелері жұмысының деңгейінде жүзеге асырылатын нақты іс-шаралар арқылы атқарылады. Несиесі тәуекелі несиенің «ерекше назар аудару» тізімін жасау арқылы басқарылады.

Бүгінгі күннің несиелік мекемелері үшін де «несиесі қабілеттілік» мәселесі өзекті. Қарыз алушының несиесі қабілеттілігі түсінігін екі көзқарас тұрғысынан қарастыруға болады: қарыз алушы тұрғысынан – несиелік мәмілені аяқтау және алған қарызды өтеу мүмкіндігі; кредитор тұрғысынан – ұсынылатын несиенің мөлшерін дұрыс анықтау және осы несиесіне қатысты тәуекелдің алдын алу.

Несиесі қабілеттілікті анықтауда несиесі қағидаларының барлығы қатыстырылады және құрылыммен өткізілетін үдеріс болғандықтан жүйелілік қағидасын да алғышартқа қою қажет. Жүйелілік кешенді экономикалық талдауға қатысатын жүйелер мен жүйелердің өзара байланысын, ол байланыс болмай жағымды нәтиже болмайтынын көрсетеді. Жүйедегі әрбір элемент аналитикалық көрсеткіштерден тұрады, жүйе элементтері арасында өзара логикалық байланыс қалыптасады.

Коммерциялық банктердің активі мен пассивін басқарудағы маңызды факторлардың бірі ретінде саналатын қаржылық тәуекелдерді басқарудың банктің өтімділігі мен табыстылығын арттыруға ықпалын әдістемелік тұрғыдан бағалау және оларды басқару әдістерін жетілдіруге байланысты. Несиелік тәуекел қарыз алушының банктен алған несиесі бойынша қарызын немесе оған есептелінген сыйақысын өз уақытында қайтара алмауына байланысты банктің зиян шегуін сипаттайды.

Қорытынды. Несиелік тәуекелден туындайтын зияндар банктің несиелеу және өзге де соған теңдестірілген баланстық және баланстан тыс операцияларын жүргізу барысында пайда болуы мүмкін, жалпы несиелік тәуекелді басқаруды екіге бөлуге болады:

- нақты қарыз алушының несиелік тәуекелін басқару;
- несиелік портфельдің тәуекелін басқару.

Қарыз алушының несиелік тәуекелін басқару банктегі несиелік үдерісті ұйымдастыру шегінде жүзеге асырылады. Портфельдік несиелік тәуекел бұл қарыз алушының банк алдындағы несиесіне қатысты міндеттемесін орындау нәтижесінде туындайды. Несиелік тәуекелді бағалау сапалық және сандық талдаулар тұрғысынан іске асады. Сапалық талдау бұл несиелік тәуекелдің пайда болуы аумағын немесе ықпал ететін факторларды және тәуекелді анықтауда пайдаланылатын ақпарат көздерін талдауды қамтиды.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Международная конвергенция измерения капитала и стандартов капитала: уточненные рамочные подходы. Июнь, 2004. – [Электронный ресурс] – режим доступа. – URL: <http://www.cbr.ru/today/pk/Basel.pdf>
2. Астахова К.В. Разработка и внедрение в банке системы управления операционными рисками «с нуля» // Управление финансовыми рисками», – 2008. – № 04 (16). – С. 209-307.
3. Инструкция АФН РК от 30 сентября 2005 года № 359 «О требованиях к наличию систем управления рисками и внутреннего контроля в банках второго уровня». [Электронный ресурс] – режим доступа. – URL: www.nationalbank.kz
4. «Операционные риски: три линии защиты», А. Байбагысова. <http://nb.kz/> – National Business.
5. Қазақстан Республикасының банк секторының ағымдағы жағдайы / ҚРҰБ / Интернет ресурсы: <http://www.nationalbank.kz/?docid=931&switch=kazakh> (жүгіну мерзімі: 01.03.2017 ж.)
6. Анализ банковского сектора РК, Аналитическая служба Рейтингового Агентства РФЦА, Алматы 2016
7. <http://rfcaratings.kz/wp-content/uploads/2015/11/Bankovskij-sektor-2016-g..pdf>
8. www.nathionalbank.kz

Г.Р. Касымбекова¹, доктор PhD

Н.Ш. Сырлыбаева², кандидат экономических наук, доцент

¹ АО «Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

² Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Управление кредитными рисками и его необходимость

Аннотация. Оценка и управление кредитными рисками в банках является очень долгосрочным процессом. Управление рисками банков играет большую и важную роль при осуществлении коммерческих операций.

Повышение качества кредитных операции и доходности коммерческого банка путем кредитоспособности в системе управление рисками – актуальный вопрос. Она способствует формированию крепких и надежных международных банков, отвечающих требованиям сегодняшнего дня. Особенности формирования системы комплексного анализа кредитоспособности заемщика в каждой стране одновременно формируется, меняется, пополняется и развивается

как денежно-кредитная политика каждой страны. Вся система управления банковской деятельности основана на управлении рисками. С проведением активной и пассивной операции банки сталкиваются с дополнительными факторами рисков. Управления рисками в зависимости от успешного контроля управленческих функций, от состояния и стратегии менеджмента и от системы ее организации. В статье рассматриваются все эти вопросы.

Ключевые слова: кредитный риск, управление банковскими рисками, кредитная политика, качество кредита, кредитоспособность.

G.R. Kassymbekova¹, doktor PhD

N.Sh. Syrlybaeva², assistant of professor, candidate of economic sciences

¹ JSC «Narxoz» University», Almaty, Kazakhstan

² Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Credit risk management and its necessity

Annotation. Assessment and management of credit risks in banks is a very long-term process. Risk management of banks plays an important role in commercial transactions.

Improving the quality of credit operations and profitability of a commercial Bank by creditworthiness in the risk management system is an urgent issue. It contributes to the formation of strong and reliable international banks that meet the requirements of today. Features of formation of the system of the complex analysis of creditworthiness of the borrower in each country at the same time forms, changes, replenishes and develops as monetary policy of each country. The entire banking management system is based on risk management. Banks face additional risk factors when conducting active and passive operations. Risk management depending on the successful control of management functions, on the status and strategy of management and the system of its organization. The article deals with all these issues.

Keywords: credit risk, Bank risk management, credit policy, credit quality, creditworthiness.

МРНТИ 06.73.15

Б.М. Алиева¹, кандидат экономических наук, доцент

М.Н. Мурзабаева², магистрант

^{1,2} АО «Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ОБОРОТНЫМИ АКТИВАМИ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ ФИНАНСОВОЙ ПОЛИТИКИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация. Финансовая политика организации подразумевает грамотное и логическое управление предприятием, находить новые методы, технологий для достижения поставленных целей. Для формирования финансовой структуры создаются эффективные финансовые ресурсы. Данные меры нужны для того, чтобы сохранять устойчивость развития предприятия и соответствовать законодательным нормам страны. Построение эффективной системы управления финансами направлены на достижение стратегических и тактических целей. Стратегические задачи такие как оптимизация структуры капитала и обеспечение финансовой устойчивости, прозрачность экономической прозрачности, привлечение инвестиций, использовать рыночные механизмы для достижения финансовой независимости.

Разработка финансовой политики организаций осуществляется на основе методических рекомендаций по разработке финансовой политики предприятия, утвержденных приказом Министерства экономики РК. Согласно данному документу к основным направлениям относятся анализ экономического состояния, разработка учетной и кредитной политики, управление оборотными средствами, кредиторской и дебиторской задолженностью, дивидендная политика.

Ключевые слова: финансовый менеджмент, финансовая политика, финансовые ресурсы, денежные средства, денежный поток.

Введение. Финансовая деятельность предприятия непосредственно связана с формированием и использованием финансовых ресурсов у предприятия для обеспечения его дальнейшего развития. Что в свою очередь имеется на всех стадиях жизненного цикла предприятия, то есть с его создания до ликвидации. При этом финансовая деятельность тесно осуществляет свою деятельность с фи-

нансовой политикой [2]. Финансовая политика как основной документ, учитывает многовариантность, многофакторность управления финансами, которым предприятие руководствуется при принятии решения, планирование будущих доходов и распределение текущих расходов предприятия. В свою очередь он включает в себя долгосрочную политику и краткосрочную, которым присущи свои задачи достижения той или иной цели. Так, краткосрочная непосредственно связана с анализом текущих активов и обязательств, то есть его выживание в текущем периоде сроком на 1-2 года, в то время как долгосрочная ориентирована на перспективные задачи предприятия, его функционирование в будущем. При этом краткосрочная политика ложится в основу долгосрочной политики, и от качества первого, следовательно, будет зависеть планирование и прогнозирование второго. На качество краткосрочной финансовой политики также оказывают влияние учетная политика предприятия и управленческий менеджмент. В целом целью финансовой политики предприятия является базирование результативной системы управления финансами, которая в свою очередь направлена на достижение долгосрочных и краткосрочных целей его деятельности [3].

Экспериментальная часть. На сегодняшний день предпринимательство выступает одним из основных значимых элементов рыночной экономики. В связи с правильным и эффективным управлением финансовых ресурсов обеспечивается конкурентоспособность. Формирование финансовых ресурсов требует знания по их сущности, умение применять их на практике с учетом анализа, планирования и прогнозирования [4]. К основным направлениям разработки финансовой политики предприятия относятся следующие элементы (рис. 1):

Рисунок 1 – Направления разработки финансовой политики предприятия

Анализ бухгалтерской отчетности это ничто иное, какой изучение абсолютных и относительных показателей, представленных в

бухгалтерской отчетности на определенный период, а также тенденций их изменения.

К примеру, проведенный анализ финансово-экономического состояния предприятия, результат которого будет направлена на формирование финансовой политики предприятия, могут послужить сдвигом для принятия управленческих и других немаловажных решений. В случае низкой доходности, к примеру, последует решение о переоценки основных средств с учетом рыночной стоимости [5].

Для рационального менеджмента предприятию требуется современная система управления финансами, базированная на разработке долгосрочной стратегии - бизнес - плана. В бизнес-плане отражаются те виды деятельности, которыми предприятие планирует заниматься в ближайшей и долгосрочной перспективе [6].

На основе принятого бизнес-плана, сформированного с учетом анализа финансово-экономического состояния предприятия, вырабатываются и принимаются решения в системе управления его финансовыми ресурсами. Примерная схема принятия решений в системе управления финансами показана на рис. 3.

Для предприятия необходимо генерирование современной системы управления финансами, основанной на разработке и контроле исполнения системы бюджетов предприятия и системы анализа и планирования денежных потоков на предприятии, адекватной требованиям рыночных условий [7]. Система бюджетов позволит установить текущий и оперативный контроль за поступлением и расходованием средств, создать реальные условия для выработки эффективной финансовой стратегии [8].

При формировании краткосрочной финансовой политики основными элементами финансового управления являются: краткосрочные активы (оборотный капитал), доходы, расходы, прибыль, цены, налоги предприятия.

При формировании краткосрочной финансовой политики наиболее важным элементом является политика управления оборотным капиталом. Сущность этой политики заключается в формировании необходимого объема и состава краткосрочных активов, рационализации и оптимизации структуры источников их финансирования [9]. Разработка такой политики и ее реализация обеспечивает предприятию необходимую ликвидность, платежеспособность и финансовую устойчивость [10].

Основными аспектами управления внутренними ресурсами предприятия является определение оптимального и достаточного уровня оборотных средств, а также источники их финансирования.

Разработка политики управления доходами, расходами и прибылью предприятия занимает особое место в краткосрочной финансовой политике. В рамках этой политики проводится операционный

анализ, устанавливается взаимосвязь между тремя ведущими показателями «Доходы – Расходы – Прибыль» [1].

В рамках политики управления доходами, расходами и прибылью решаются две важнейшие задачи: повышение совокупных доходов и снижение расходов предприятия. Результатом решения этих задач достигается главная цель предприятия – рост прибыли [12].

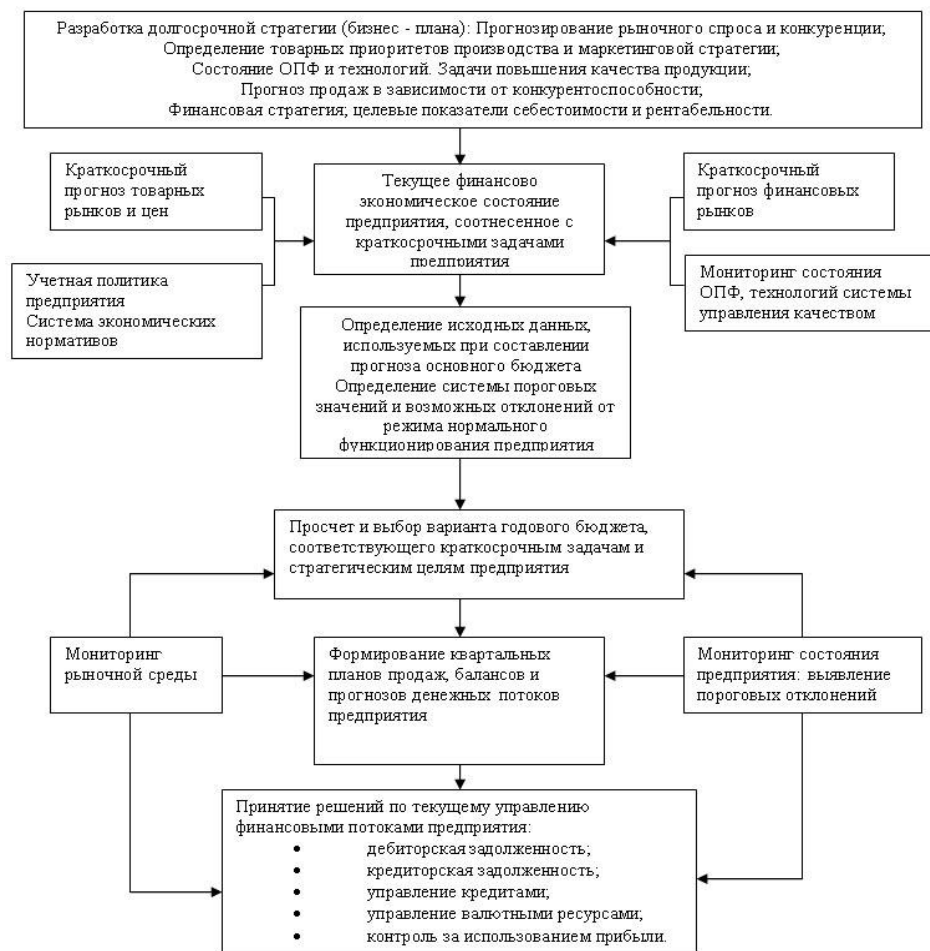

Рисунок 2 – Принятие решений в системе управления финансами

Результаты и обсуждения. В условиях рыночной экономики ценовая политика является одной из важнейших функций маркетинга. Научно обоснованная ценовая политика оказывает многоплановое воздействие на эффективное функционирование предприятия и повышение его конкурентоспособности.

Формирование налоговой политики предприятия представляет собой совокупность мер, направленных на оптимизацию налоговой нагрузки предприятия, что обеспечивает уменьшение размера нало-

говых обязательств посредством целенаправленных правомерных действий налогоплательщика [13].

Согласно вышеизложенному, формирование финансовой политики организации связано с выбором методов, моделей и инструментов управления финансово-экономическими процессами при осуществлении предпринимательской деятельности [14]. Критерии управления финансово-экономическими процессами и составляющими их элементами предназначены для определения и оценки последствий альтернативных вариантов решений. Здесь можно подчеркнуть, что наряду с критериями управления выделяются используемые при формировании и анализе финансовой политики организации критерии оценки ее эффективности. Такими критериями могут выступать целесообразность, обоснованность, оптимальность. Способ воздействия субъекта управления на объекты для благоприятного осуществления деятельности. Принятие управленческих решений предполагает наличие моделей, описывающих стабильное функционирование хозяйствующего субъекта. Использование финансовых инструментов способствует достижению преимущественно финансовых целей предпринимательской деятельности организации, а именно получение прибыли [15].

Заключение. Подводя итог, можно сделать следующий вывод: принципы формирования краткосрочной и долгосрочной политики взаимозависимы. Краткосрочные решения в области финансов должны соотноситься с долгосрочными целями и способствовать их достижению. Таким образом, эффективность финансовой политики современного предприятия достигается с помощью перехода к управлению финансами на основе анализа финансово-экономического состояния с учетом постановки стратегических целей деятельности предприятия, адекватных рыночным условиям, и поиска путей их достижения, что и является ее главной задачей.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. О дальнейших мерах по реализации стратегии развития Казахстана до 2030 года, Алматы. – 2004.
2. Черняк В. З., Чараев Г.Г. Бизнес-планирование. – М., Юнити-Дана, 2010. – 591 с.
3. Мицек С. А. Краткосрочная финансовая политика на предприятии: учебное пособие. – М.: Кнорус, 2007. – 248 с.
4. Долан Э. Дж. др. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. – С. – Пб., 1994.
5. Дробозина Л.А. Финансы. Денежное обращение. Кредит. – М.: 2000.

6. Социально-экономическое развитие Казахстана // «Азия – Экономика и жизнь», № 2, 2003.

7. Общая теория финансов: Учебник /Л.А. Дробозина, Ю.Н. Константинова, Л.П. Оукена и др.; Под ред. Л.А. Дробозиной. – М.: Банки и биржи. – ЮНИТИ, 1995.

8. Теория финансов: Учебное пособие /Н.Е. Заяц, М.К. Фисенко, Т.Е. Бондарь и др. – 2е изд., стереотип. – Мн.: Высшая школа, 1998.

9. Сейткасимов Г.С. Деньги, кредит, банки: Учебник /Под ред. проф. Ильясов К.К. Финансово-кредитные проблемы развития экономики Казахстана /Под ред. – Алматы: Білім, 2002. – 240 с.

10. Алиева Б.М. Анализ современных источников финансирования предприятий /Международная научная конференция «Единое экономическое пространство как основа создания новой экономики». – Алматы: ҚазҰУ, 16-17 марта 2012 г.

11. Алиева Б.М. Научная статья: Анализ управления государственными финансами в современных условиях Конференция «3 Международные Фарабиевские чтения», уровень Международный, КазНУ имени аль-Фараби. – 04.04.2016-15.04.2016 гг.

12. Алиева Б.М. Управление производственными издержками предприятия. /Информационно-аналитическом журнале «САЯСАТ-POLICY», ISSN 1998-4001. – № 10 (227), 2014.

13. Алиева М.М. Методы определения связи бюджета со стратегическими задачами компании. / Международном научно-практическом журнале «Современные научные исследования и разработки», ISSN 2415-8402, 2016, 12, НПЦ Олимп, г. Астрахань, 5, Россия, 2.

14. Тусаева А.К. Компанияның қаржылық тәуекелдері және тәуекелдерді басқару. // Журнал Транзитная экономика. – Алматы, 2016. – № 3 (107). – С.11-26.

15. Бельгибаева К.К. Формирование имиджевой политики компании в современных условиях. / Международная научная конференция студентов и молодых ученых «Мир науки», приуроченная к 20-летию Государственных символов Республики Казахстан. 23-25 апреля 2012. Том II. – Алматы: КазНУ имени аль-Фараби. – 2012.

Б.М. Алиева¹, доцент, экономика ғылымдарының кандидаты

М.Н. Мурзабаева², магистрант

^{1,2} «Нархоз» Университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Айналымдағы активтерді басқарудың ерекшеліктері және олардың кәсіпорынның қаржылық саясатын қалыптастырудағы маңызы

Түйіндеме. Ұйымның қаржылық саясаты кәсіпорынның құзыретті және логикалық басқарылуын, белгіленген мақсаттарға жетудің жаңа

әдістерін, технологияларын табуды көздейді. Қаржы құрылымын құру үшін тиімді қаржы ресурстары құрылады. Бұл шаралар кәсіпкерлікті дамытудың тұрақтылығын қамтамасыз ету және елдің заңнамалық нормаларын сақтау үшін қажет. Қаржы менеджментінің тиімді жүйесін құру стратегиялық және тактикалық мақсаттарға жетуге бағытталған. Капитал құрылымын оңтайландыру және қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету, экономикалық ашықтықтың ашықтығы, инвестициялар тарту, қаржылық тәуелсіздікке қол жеткізу үшін нарықтық механизмдерді қолдану сияқты стратегиялық міндеттер.

Ұйымдардың қаржылық саясатының дамуы Қазақстан Республикасы Экономика министрлігінің бұйрығымен бекітілген компанияның қаржылық саясатын әзірлеу бойынша әдістемелік ұсынымдар негізінде жүзеге асырылады. Осы құжатқа сәйкес негізгі бағыттар: экономикалық жағдайды талдау, бухгалтерлік есеп және несие саясатын дамыту, айналым қаражатын басқару, кредиторлық берешек және дебиторлық берешек, дивидендтік саясат.

Түйінді сөздер: қаржылық басқару, қаржы саясаты, қаржы ресурстары, ақша қаражаты, ақша ағыны.

B.M. Alieva¹, assistant of professor, candidate of economic sciences

M.N. Murzabayeva², undergraduate

^{1,2} JSC «Narxoz» University», Almaty, Kazakhstan

Features of management of circulating assets and their importance at formation of a financial policy of the enterprise

Abstract. The financial policy of the organization implies the analytical and logical management of the enterprise, to find new methods, technologies for achieving the set goals. For formation of the financial structure are created effective financial resources. These measures are necessary in order to maintain the stability of the business and comply with the country's legislative norms. Building an effective financial management system is needed to achieve strategic and tactical goals. Strategic tasks such as optimizing the capital structure and ensuring financial sustainability, transparency of economic transparency, attracting investments, using market mechanisms to gain financial independence.

The development of the financial policy of organizations is carried out on the basis of methodological recommendations for the development of financial policies approved by the order of the Ministry of Economy of the Republic of Kazakhstan. According to this document, the main areas of analysis are the economic state, the development of accounting and credit policies, management of working capital, accounts payable and accounts receivable, dividend policy.

Keywords: financial management, financial policy, financial resources, cash flow.

А.Ш. Молдабекова¹, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент
М.Т. Усенова², аға оқытушысы

^{1,2} М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті,
Тараз қ., Қазақстан

ЕЛІМІЗДІҢ ҰЗАҚ МЕРЗІМДІ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗІН НЫҒАЙТУДА ЖӘНЕ ОНЫҢ ӘЛЕМДІК НАРЫҚТА БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕ КОРПОРАТИВТІК БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНІҢ РӨЛІ

Түйіндеме. Нарықтық экономикасы дамыған елдерде корпоративтік басқару тәжірибемен тығыз байланысты ғылыми аумақ болып саналады. Осыған байланысты жоғары тәжірибе мен білім көптеген мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Әрбір елде корпоративтік басқарудың ерекшеліктері бар. Нарықтық экономикада корпоративтік басқарудың механизмдері меншіктік құқықты іске асыруды қамтамасыз етуге және корпоративтік басқарудың құрылымын қалыптастыруға бағытталған. Корпоративтік басқаруды тиімді бағалау шеңберіндегі зерттеуді теориялық талдау бізге әртүрлі әдістер туралы қорытынды жасауға мүмкіндік туғызды. Олардың ішінде бағалау индикаторының заманауи жүйесі – ұзақ мерзімді жетістіктерге жетуге бағытталған банктің жаңа құралы. Бұл құралдар ресурстарды орналастыруға, персоналды басқаруға, ақпараттарды жинау мен қайта өңдеуге және басқару процестерін жетілдіруі мақсатында банк қызметінің бағалау көрсеткіштер құрылымын көрсетеді. Ұйымдық басқаруға мүмкіндік беретін бағалау индикаторларын жүйеге келтірудің бірнеше кадамдары бар.

Түйінді сөздер: корпоративті басқару, инсайдер, несие-жинақ жүйесі, инвестициялық ресурстар, қаржы дағдарысы, жаһандану үрдісі.

Кіріспе. Корпоративтік басқару жүйесінің маңыздылығы неде?

Корпоративтік басқару мәселелеріне емес, халықаралық бизнес тұрғысынан және экономикалық даму мәселелеріне үлкен қызығушылық тудыратын тақырыптарды табу мүмкін емес. Соңғы жиырма жылда болған бірқатар оқиғалар жаһандық іскерлік қауымдастығы тарапынан да, халықаралық қаржы институттары тарапынан да поративтік басқару мәселелеріне ерекше назар аудартты. Халықаралық несиелік және коммерциялық банктің құлдырауы, АҚШ-тың несие-жинақ жүйесі дағдарысы, корпорацияның жоғарғы басшылығының сыйақысы мен оның экономикалық қызметінің нәтижелері

арасындағы алшақтық дамыған елдерде қазіргі орын алған жағдайды өзгерту қажеттігін туындатып отыр. Жақында Азиядағы және Құрама Штаттардағы дау-дамай, қаржы дағдарысы және институционалдық сәтсіздік дамушы елдердің, өтпелі экономикалық кезеңді басынан өткеруші және нарықта есігін қайта ашушы елдердің поративтік басқару мәселелеріне ден қоюына алып келді.

Жоғарыда келтірілген мысалдар корпоративтік басқару жүйелерінің жетіспеушілігі инсайдерлерге (басқарушыларға, үкімет мүшелеріне немесе мемлекеттік қызметкерлерге) компанияның қаражатын немесе мемлекеттік мүлкін, акционерлердің, кредиторлар мен басқа мүдделі тараптардың мүдделеріне зиян келтірмеуге (жұмысшылар, жеткізушілер, жұртшылық және т.б.) мүмкіндік береді. Сонымен бірге қазіргі заманғы жаһандық экономикада корпоративтік басқарудың әлсіз жүйесі орын алған компаниялар елдерде қаржылық жанжалдар және дағдарыстардан тыс келеңсіз жағдайларға тап болады. Әлемде корпоративтік басқаруды басқару әдісі қолданылатын, немесе, корпоративтік басқару жүйесі деп аталатын әдістер, жаһанданудың алдағы ғасырларында жекелеген кәсіпорындар мен бүкіл экономикалық жүйелердің тағдырын анықтайтын болады.

Тәжірибелік бөлім. Жаһандану үрдістері мен қаржы нарықтарын ырықтандыруы, бұл үлкен маңызды пайда алу мүмкіндігін беретін, жаңа халықаралық нарықты ашты. Маңызды пайда алу мүмкіндігі туды. Сонымен қатар, бұл үрдістер компанияның қатаң бәсекелестікке және капитал қозғалыстарына айтарлықтай әсер етеді. Жекелеген елдердің іскерлік топтарының өкілдері және бизнес көшбасшылары халықаралық аренадағы қызметтің кеңеюі мен бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету дәстүрлі қаржыландыру көздерінен тыс қаражат тартуды талап етеді деген тұжырымға келді.

Қажетті капиталды тартудың мүмкін болмауы жеке қонақ үй кәсіпорынының болуына қауіп төндіреді және ұлттық экономиканың көлемінде үлкен қолайсыздықтарды тудыруы мүмкін. Мысалы, капиталдың жетіспеушілігі фирманың бәсекеге қабілеттілігін төмендетеді, бұл жұмыс орындарының қысқаруына, яғни жұмыссыздыққа, әлеуметтік-экономикалық табыстарды жоғалтуға және кедейліктің басталуына алып келеді. Қажетті капиталды өзіне тарта алмайтын фирмалар жаһандық көпұлтты корпорациялар жеткізушілерінің рөліне немесе тіпті одан да жаман, әлемдік аренада бәсекеге қабілетсіз және халықаралық нарықтарда толығымен ығыстырылып, ұлттық экономикалар жаһанданудың жемісін пайдалану мүмкіндігін жіберіп алу қаупін тудыруы мүмкін.

Сонымен бірге сыбайлас жемқорлық пен жақында өткен қаржылық дағдарыстарды теріс пайдалану, қажетті капиталды тартуға қиындық тудырды. Бұл дағдарыстар инвесторларға

миллиардтаған долларға шығын алып келді, компанияның қаржылық өміршеңдігін бұзды, сонымен бірге акционерлер тарапынан вестиялық ресурстарды тарту үшін бәсекелестіктің пайда на ықпал етті. Инвесторлар, әсіресе институционалдық инвесторлар, компанияларды басқарудағы сыбайлас жемқорлық пен бұрыс есептеулерді төлеуге келмейтіндігін ашық айтуда. Тіпті кез-келген қаражатты ұсынғанға дейін инвесторлар компания басшылығы лас жемқорлық пен зорлық-зомбылықтың мүмкіндігін жоққа шығаратын сенімді бизнес-практиканың негізінде жүзеге асырылатынын дәлелдеуді талап етеді. Сонымен қоса, Богота немесе Бостондағы, Берлин немесе Пекиндегі инвесторлар мен институттар әлеуетті вестияларды жүзеге асыру бағыттарын қаржылық есептіліктің ашықтығы, түсінігі мен сенімділігі сияқты бірдей стандарттармен салыстыруға және талдау мүмкіндіктеріне ие болуға қабілетті. Шындығында, халықаралық инвесторлардың мұқият талдауларын табысты өткізу мүмкіндігі енді әлемдік аренадағы маркетингтің элементі ретінде қарастырыла алмайды, бұл компаниялар мен тық экономикалар үшін өздерінің өсуін және өркендеуін қамтамасыз ету үшін қажет.

Түптеп келгенде, инвесторларды корпоративтік басқарудың күшті жүйеге ие компаниялары қызықтырады. Корпоративтік басқару жүйесі кәсіпорыннан мыңдаған шақырым қашықтықта болуы мүмкін және компанияның басшылығына тікелей қатыспайтын акционерлердің қаржылық мүдделерін қорғауға арналған, оның ішкі басшылығы мен оның басқаруымен сыртқы бақылауды жүзеге асыратын «ережелер кітапшасын» ұсынады. Жақсы үкімет өздерінің мүдделерін қаншалықты қорғайтынын тиімді бағалауға мүмкіндік беретін жариялылықты қажет ететіні сияқты, корпорациялар өз иелеріне өз инвестициялары туралы ақылға қонымды шешім қабылдауға мүмкіндік беретін демократиялық және транспарентті түрде әрекет етуі керек. Тура осы міндеттерді шешу корпоративтік басқару жүйесінің мәні болып табылады.

Корпоративтік басқару жүйесі мемлекеттік кәсіпорындар үшін қаншалықты дәрежеде қажет болса, жеке меншік компаниялар үшін соншалықты дәрежеде қажет екендігі туралы факт жиі байқалады. Жақында мемлекеттік сектордағы корпоративтік басқару жүйесін қалыптастыру, әсіресе мемлекеттік сектордағы сыбайлас жемқорлықты болдырмауға немесе жекешелендіруге арналған мемлекеттік кәсіпорындарды дайындауға тырысатын елдерде көп көңіл бөлінуде. Қалай болғанда да, күшті корпоративтік басқару жүйесі компанияларға ұлттың активтеріне негізделген ақылға қонымды пайда алуына кепіл болуға көмектеседі.

Корпоративтік басқару жүйесі компаниялар мен ұлттық экономикаларға ұзақ мерзімді экономикалық даму негіздерін

нығайтуға және әлемдік нарықта оның бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге қалай көмектесе алады?

Нәтижелер мен талқылаулар. Корпоративтік басқару жүйесі компаниялар мен елдерге инвестицияларды тартуға, әр түрлі бағыттар бойынша ұзақ мерзімді бәсекеге қабілеттіліктің негізін нығайтуға көмектеседі. Біріншіден, корпорацияның тәжірибесінде транспаренттілік пен ашықтықты, бухгалтерлік есеп пен аудиттің қағидаттарын, келісімшарттарды орналастыру рәсімдерін және корпорация қызметінің миллиардтаған басқа құрамдас бөліктерін насихаттау арқылы корпоративтік басқару жүйесі жемқорлықтың тараптарының біріне кедергі келтіреді. Сыбайлас жемқорлық корпорацияның ресурстарын төмендетеді, оның бәсекеге қабілеттілігін төмендетеді және инвесторларды алшақтады. Екіншіден, корпоративтік басқару жүйесін енгізу компания менеджменті сапасын жақсартуға әкеліп соғады, бұл менеджерлерге және басшылыққа корпорация үшін теңдестірілген стратегияны әзірлеуге мүмкіндік береді, бұл бірігу мен сатып алу тек іскерлік себептер бойынша жүргізіледі және корпоративтік басқарудың менеджерлеріне сыйақы төленуін қамтамасыз етеді. Осындай тәжірибені енгізу компанияларға қолайлы шарттарда инвестицияларды тартуға және жалпы өнімділікті арттыруға көмектеседі.

Үшіншіден, инвесторлармен және кредиторлармен қарым-қатынастарда ашықтықты енгізудің арқасында, корпоративтік басқарудың күшті жүйесі көптеген компаниялар акциялары қор нарығында белсенді айналымы жоқ елдерде де банк секторының дағдарысын болдырмауы мүмкін. Осы бағыттағы қозғалысты жалғастыру және банкроттық рәсімін реттейтін ережелерді енгізу, сонымен бірге барлық мүдделі тұлғаларға, оның ішінде кәсіпорында жұмыс істейтін қожайындары мен кредиторлардан басқа қызметкерлерге әділетті болатын коммерциялық кәсіпорынның ыдырауына қарсы әрекет ету әдістерінің пайда болуына ықпал етеді. Банкроттығы жеткілікті тиісті шаралар болмаған жағдайда, әсіресе, атқарушы механизм тәртібі инсайдерлердің дәрменсіз кәсіпорынның қалған активтерін олардың пайдасына бағыттауын болдырмайды.

Бұл тәжірибе өтпелі экономикасы бар көптеген елдерде жекешелендіру бағдарламаларын жүзеге асыруда кеңінен таралған, бұл өте қолайсыз нәтижелерге алып келді.

Төртіншіден, соңғы зерттеулер миноритарлық акционерлердің мүдделерін қорғауды қамтамасыз ететін корпоративтік басқару жүйелері бар елдерде капиталдың едәуір және көп капиталдарына ие екенін көрсетті. Әр түрлі құқықтық жүйелері бар елдерді тыру көрсеткендей, қорғау механизмдерінің әлсіздігі бар елдерде көптеген компаниялар басым инвесторлармен бақыланады және олардың кең көлемді меншік базасы жоқ. Осылайша, кішігірім мүдделерді, яғни жергілікті немесе шетелдік мүдделерді тарту мақсатын

ұстанған елдерде корпоративтік басқару жүйесінің болуы, жастардың әлеуетті мүдделерден еркін валюта алуда үлкен рөл атқаруы мүмкін. Жалпы алғанда, мұндай инвесторлар ірі ұзақ мерзімді инвестициялардың маңызды көзі бола алады. Сонымен қатар, корпоративтік басқару жүйесін енгізу халықты жекешелендіру үдерісіне ген сенімін айтарлықтай нығайтады және елге инвестициядан ры пайда әкеледі, бұл өз кезегінде жұмыспен қамтуға және экономикалық өсіруге ынталандырады.

Корпоративтік басқару тәжірибесін енгізу фирмалар мен елдер үшін шексіз артықшылықтарға ие болса да, жаһандану үрдістерінің қарқындылығы осы әрекеттердің қажеттілігін одан да күшейте түсті, бұл фирмалар мен үкіметтің түбегейлі өзгерістер енгізуін талап етеді. Компаниялар өздерінің іс-тәжірибесін өзгертуі керек, ал ұлттық үкіметтер тиісті институттардың жұмыс істеуін қамтамасыз етуі керек. Жалпыға бірдей қабылданған құрылымдар мен міндетті ережелер атқарылмаса, анархия үстемдік етеді. Мұндай жағдайларда экономикалық қызмет құмар ойын түріне айналады, онда циялар қарапайым ставкаларға айналады – адамдарбұл уәделерді сақтап қалатыны туралы ставкалар, компаниялардың шынайы рат беру фактілерін белгілейді, жұмысшыларға жалақы төленетін болады; ал борыштық міндеттемелер – өтелген. Жалпы алғанда, корпоративтік басқару жүйесінің рөлі туралы мәселе кең көлемде төмендегідей болуы мүмкін: құрылым қалайша заң аясында ды еркіндікті қамтамасыз ете алады? Қажетті өзгерістердің кейбірі инвесторлар мен кредиторларға әлеуетті инвестициялар бағыттарын оңай салыстыруға болатын бағыттарды, оңай салыстыруға дік беретін мөлдірлік, ашықтық және қаржылық есептіліктің тығы туралы халықаралық нормаларды енгізуді қамтиды. Халықаралық стандарттарды әзірлеу арқылы корпоративтік басқару жүйесін жетілдіру жөніндегі жұмыс шамамен 15 жыл бұрын басталды, ал жақын кезеңде қосымша серпін алды. Он жыл бұрын бұл лыс Дүниежүзілік Сауда Ұйымы мен мүше елдердің компанияларға ұлттық шекараларды кесіп өтуімен инвесторлар мен несие берушілер өз елдерінде немесе аймақтарында күрделі салымдар гіне сенімді болды өз қызметін кеңейтуге мүмкіндік беретін дарттар әзірлеу туралы ұмтылысымен басталды. Осы мақсатта жылық есеп беру тәртібін реттейтін бухгалтерлердің және ұлттық органдардың халықаралық ұйымдары халықаралық бухгалтерлік есеп стандарттарын жасау бойынша жұмыстар жүргізеді. Бұдан басқа, Дүниежүзілік банк, Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ), аймақтық даму банктерінің көпшілігі және әр түрлі ұлттық агенттіктер корпоративтік басқарудың қолданыстағы дарламаларын жүзеге асыра бастады немесе кеңейтті. Сол сияқты жеке сектор өкілдерімен, мысалы, Халықаралық сауда орталығымен

тығыз қарым-қатынаста жұмыс істейтін Халықаралық жеке кәсіпкерліктің орталығы сияқты ұйымдар, корпоративтік басқару жүйесін қалыптастыру мәселелеріне назар аударды. Дамушы елдердің теген елдеріндегі ғылыми-зерттеу ұйымдары мен іскерлік бірлестіктер өз ресурстарын корпоративтік басқару мәселелерін шешуге бағыттайды.

Қазіргі кезде Қазақстан үшін корпоративтік басқарудың тиімді жүйесінің ролін арттырудың өзекті мәселелері – менеджерлердің меншік иесі болуы, директорлар кеңесі мен тәуелсіз директорлардың ролін жете түсінбеу. Осы ретте мынадай сұрақтарды шешу көзделеді:

- компанияның ақпараттық саяси стандарттарын өңдеу;
- ашылған ақпараттар көлемін ұлғайту;
- кәсіби стандарттарды қалыптастыру;
- директорлар кеңесінің мүшелері үшін этикалық нормалар;
- атқарушы директорларды компания қызметі туралы қажетті ақпарат көлемімен қамтамасыз ету.

Директорлар кеңесі басқарудың жаңа принциптерінің инициаторлары және жүргізушілері болуы керек. Ірі жеке меншік иелеріне және мемлекетке директорлар кеңесі қызметін бағалауда талаптарды күшейту керек.

1-кесте. Кейбір мемлекеттердегі директорлар кеңесі үлгісінің ерекшеліктері

Мемлекеттер	Ерекшеліктері
Қазақстан	Акционерлердің жалпы жиналысы; Тәуелсіз директорлар; Атқарушы орган: – жеке – ұжымдық (акционерлер, оның акционерлері болып табылмайтын қоғам қызметкерлері)
Ресей	Акционерлер; Директорлар кеңесі: – бақылау кеңесі (тәуелсіз директорлар) – басқарма (жоғары менеджмент)
Германия	Құрылтайшылар; Тәуелсіз директорлардың бақылау кеңесі; Атқарушы кеңес; Атқарушы директорлар.
АҚШ	Құрылтайшылар; Директорлар кеңесі; Компания директорлары.

Директорлар кеңесінің қазақстандық үлгісінде тәуелсіз директорлар деген орган пайда болды. Оның басқа директорлар кеңесі мүшелерінен айырмашылығы қоғам қызметінің стратегиялық

қызметтері бойынша тәуелсіз деп танылып және олар мүдделілік клинфиктерді шешуге белсенді араласады.

Корпоративтік басқару мәселелері, сондай-ақ әлемнің дамыған елдерінің назарында. АҚШ-та тәуелсіз аудиторлардың «тәуелсіздік» мәселелеріне қызығушылық артып келеді, бұл компанияға инвестициялауға тыйым салуды бұзған жағдайда туындаған, және олармен аудиттік тексеріс жүргізілген. «Энрон» фирмасының банкроттығы бұл жағдайды тамаша көрсетеді. Тұтастай алғанда, индустриалды қоғамдар халықаралық аренада бәсекелестік күреске түсу және инвестицияларды тарту үшін, олар қолданыстағы корпоративтік басқару жүйелерін жетілдіру мен нығайту қажеттілігін түсінеді. Бұл түсінік Ұлыбританиядағы Кадбери Комиссиясы, Франциядағы Вена Комиссиясы, Экономикалық ынтымақтастық және даму Ұйымы, және Оңтүстік Африкадағы корпоративтік басқару жөніндегі Комиссия корпоративтік басқару жүйесін қалыптастыру бойынша жаңа ұсыныстарын жасады.

Корпоративтік басқару жүйесі ел экономикасына елеулі әсер ете алады, шарттық міндеттемелерді орындауға және мүліктік құқықтарды қорғауға қабілетті құқықтық жүйені қоса алғанда, іргелі демократиялық және нарықтық институттарға ие болу қажет. Алайда көптеген дамушы елдерде бұл институттар әлсіз болуы мүмкін. Осы жағдайды ескере отырып, осы елдердегі корпоративтік басқару жүйесін қалыптастыру дамыған елдерде жақсы жұмыс істеген корпоративтік басқару жүйелерінің қарапайым экспортына қарағанда көп күш жұмсауды талап етеді. Корпоративтік басқару жүйесін тиісті елдің нақты жағдайлары мен қажеттіліктеріне қарай нақты салмақты беруге қабілетті саяси және экономикалық институттарды қалыптастыруға ерекше назар аудару қажет.

Жоғарыда аталған саяси және экономикалық институттарды құру арқылы корпоративтік басқару жүйесін енгізу бойынша жұмыс аяқталмайды. Тиімді жұмыс істейтін мекемелер корпоративтік қарудың қолданыстағы ережелерін және нормаларын жүзеге асыруды ғана қамтамасыз ете алады. Қолданыстағы қағидалар мен лар корпоративтік басқару саласындағы іргелі мәселелерді шешуге бағытталмаған жағдайларда, тіпті күрделі институттар да осы лелерді шеше алмайды. Бұл жағдай іс-жүзінде жиі кездеседі. Көптеген қолданыстағы нормативтік пакеттер, оның ішінде экономикалық ынтымақтастық және даму Ұйымының ұсынымдары, тиісті лаусыз, дамыған және дамушы елдерде хаосқа алып келуі мүмкін корпоративтік басқарудың нақты бағыттарына қолданылмайды. Қолданыстағы ұсыныстардың негізгі әлсіздігі – корпорациялардың барлық нысандарына бірдей қолданылмайтыны. Мысалы, осы желер ашық нарыққа бағалы қағаздар шығармайтын компанияларға қолданылмайды, олардың көпшілігі отбасылық бизнес болып

лады. Алайда мұндай дамушы елдер көптеген дамушы елдерде ба-
сым және кейбір дамыған елдердің экономикаларында маңызды рөл
атқарады. Сонымен қатар, қолданыстағы ережелердің жеткіліксіздігі
тоқтату және борыштық міндеттемелер сияқты аспектілерді
ды. Көптеген дамыған елдерде және кейбір дамыған елдерде кең та-
ралған, шығыс Еуропа мен Азиядағы қаржы дағдарысына әкеліп
соққан негізсіз несие жүйесін болдырмау үшін нақты, міндетті
дарттар қажет. Жалпы алғанда, жүйені тиімдірек ету үшін
ныстағы ережелер өз қызметін корпоративтік басқарудың аталған
аспектілеріне кеңейту мақсатында толықтырылуы тиіс.

Қорытынды. Осылайша, корпоративтік басқару жүйелерін ен-
гізу компанияның қызметін іштей басқару ережелерін құруды ғана
емес, сондай-ақ нарықтық экономика принциптерінде жұмыс істей-
тін тиісті демократиялық институттарды қалыптастыруды көздейді.

Ел экономикасының қалпына келуі мен орнықты дамуы үшін
нақты жағдайлар жасау еліміздің өндірістік, техникалық және еңбек
элеуетін тиімді пайдаланудың негізі ретінде ірі корпорациялардың
қалыптасуы мен табысты жұмыс істеуіне байланысты. Корпоратив-
тік салалық және салааралық әртараптандырылған бірлестіктер
өндірістік саясаттың негізгі жол көрсетушісі болуға және экономи-
каның стратегиялық мақсаттарына жетуге үлес қосуы тиіс. Басқаша
айтқанда, корпоративтік басқару жүйелерін енгізу тек қазіргі заман-
ғы әлемде өмір сүрудің құралы ғана емес, бұл – өркендеудің жолы!

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДІБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Кодекс корпоративного управления, одобренный Советом
эмитентов 21 февраля 2005 г. и Советом Ассоциации финансистов
Казахстана одобренный 31 марта 2005 г. – Алматы: АФК, 2005. – 30 б.

2. Управляемая корпорация: суть корпоративного управления //
Вестник университета международного бизнеса. – 2007. № 2(4). –
С.118-121.

А.Ш. Молдабекова¹, кандидат экономических наук, доцент

М.Т. Усенова², старший преподаватель

^{1,2}Таразский государственный университет имени М.Х. Дулати,
г. Тараз, Казахстан

Основы долгосрочного экономического развития страны и ее роль в укреплении системы корпоративного управления в обеспечении конкурентоспособности на мировом рынке

Аннотация. В странах с развитой рыночной экономикой корпора-
тивное управление тесно связаны с практикой научного объекта. В
зи с этим большой опыт и образование дает возможность решить

гие проблемы. В каждой стране существуют свои особенности корпоративного управления. В рыночной экономике механизмы управления направлены на формирование структуры управления и реализации обеспечения прав собственности. В ходе исследования различных методов оценки эффективности корпоративного управления, теоретический анализ позволит нам сделать вывод. В том числе современные системы индикатора, которые направлены на достижения долгосрочных результатов – один из новых банковских инструментов. Эти средства показывают размещение ресурсов, управление персоналом, сбор и обработку информации, оценку деятельности банка в целях совершенствования структуры и процессов управления. Есть уже первые шаги индикаторов оценки в системе управления.

Ключевые слова: корпоративное управление, инсайдер, кредитно-сберегательная система, инвестиционные ресурсы, финансовый кризис, процесс глобализации.

A.Sh. Moldabekova¹, candidate of economic, associate professor **M.T. Usenova**², senior lecturer

^{1,2}Taraz State University named after M. Kh. Dulati, Taraz, Kazakhstan

Bases of long-term economic development of the country and its role in strengthening the corporate governance system in competitiveness in the world market

Abstract. In countries with developed market economies, corporate governance is closely related to the practice of a scientific object. In this regard, extensive experience and education provides an opportunity to solve many problems. Each country has its own features of corporate governance. In a market economy, corporate governance mechanisms are aimed at forming a corporate governance structure and realizing the enforcement of property rights. As part of the study of various methods for assessing the effectiveness of corporate governance, theoretical analysis will allow us to conclude. Including modern indicator systems, which are aimed at achieving long-term results – one of the new banking tools. These funds show the allocation of resources, the management of personnel, the collection and processing of information, evaluation of the bank's activities in order to improve the structure and management processes. There are already the first steps of the assessment indicators in the management system.

Keywords: corporate governance, insider, credit and savings system, investment resources, financial crisis, the process of globalization.

МРНТИ 06.73.15

Б.М. Алиева¹, кандидат экономических наук, доцент

Ж.А. Джусипова², магистрант

^{1,2} АО «Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ ПЛАНИРОВАНИЯ И БЮДЖЕТИРОВАНИЯ В БАНКАХ

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности финансового планирования и бюджетирования в банковской деятельности. Отмечается что деятельность каждого предприятия, в особенности банков в условиях экономики всецело зависит от процессов планирования и бюджетирования. Даны краткие определения данным процессам и представлены схематические изображения. Описаны цели и задачи, главной из которых является эффективное управление деятельностью предприятия. Выявлена одна из самых распространенных ошибок при процессе планирования, которой является ложное мнение о том, что бюджет – это отчет о движении денежных средств, но на самом деле бюджет – это отчет включающий в себя три формы: отчет о прибылях и убытках, баланс и отчет о движении денежных средств. Также рассмотрена и проанализирована отчетность АО «Банк Kassa Nova». По завершению анализа даны заключения.

Ключевые слова: финансовое планирование, бюджетирование, автоматизированная система управления

Введение. В условиях нынешней экономики и воздействующих различных факторов (экологических, политических и т.д.) деятельность предприятий, организаций, в том числе и банков напрямую зависит от процессов финансового планирования и бюджетирования. Существует множество определений данных терминов, к примеру: *финансовое планирование* – планирование всех доходов и направлений расходования денежных средств для обеспечения развития организации, *бюджетирование* – это процесс согласованного планирования и управления деятельностью организации с помощью показателей, которые позволяют определить вклад каждого подраз-

деления и каждого менеджера в достижение целей. Несмотря на общую схожесть функций данных процессов, каждый из них работает по своей особой схеме, имеет свои присущие цели, задачи, принципы, а также этапы работы.

Процессы бюджетирования и финансового планирования занимаются изучением объективных экономических закономерностей рыночных отношений, разрабатывают способы и методы формирования, выживания и развития в различных условиях. Также данные процессы охватывают все формы финансовой деятельности банков: оптимизацию активных и пассивных операций, формирование и распределение прибыли, денежные расчеты, кредитную, депозитную и инвестиционную политику. В связи с переходом от административной к рыночной экономике процесс планирования подвергся колоссальным изменениям. Методы планирования, принятые в условиях централизованной экономики, не оправдали себя, так как возникли сложные экономические ситуации. Старая система не смогла соответствовать новым условиям. Так как без планирования не в состоянии работать ни одно предприятие, возникла необходимость разработки новой системы, отвечающей целям и задачам предприятия, осуществляющей эффективную управленческую деятельность. В данных условиях многие отечественные предприятия пытались самостоятельно разработать новую управленческую систему, но из-за дефицита квалифицированных специалистов это являлось невыполнимым. Необходима была разработка такой системы, которая должна сочетать положительный опыт предыдущей системы и новой, которая соответствует условиям развития в стране.

Зачастую самой распространенной ошибкой при планировании является мнение, что бюджет – это отчет о движении денежных средств, но на самом деле бюджет – это отчет включающий в себя три формы: отчет о прибылях и убытках, баланс и отчет о движении денежных средств. У каждого отчета своя особо важная функция и роль в планировании и управлении. Отчет о прибылях и убытках (с 2012 г. переименовано в «Отчет о финансовых результатах» – это табличное представление финансовых результатов деятельности организации за определенный период. Отчет о прибылях и убытках (ОПУ) содержит показатели за определенный период с начала года нарастающим итогом (1 квартал, полугодие, 9 месяцев, год).

Экспериментальная часть. Рассмотрим пример планирования и бюджетирования на примере АО «Банк Kassa Nova».

Таблица 1 – Отчет о финансовом положении АО «Банк Kassa Nova» по состоянию на 31 декабря 2016 года (в тысячах тенге)

Активы	2016 год	2017 год
Денежные средства на счетах в Национальном Банке Республики Казахстан	16 831 368	8 293 306
Средства в других банках и прочих финансовых учреждениях	5 884 354	1 321 042
Дебиторская задолженность по договорам «обратно репо»	-	401 644
Производные финансовые инструменты	-	5 438 567
Кредиты клиентам	64 694 968	57 498 808
Инвестиционные ценные бумаги, удерживаемые до погашения	1 770 045	-
Инвестиционная недвижимость	235 056	-
Основные средства	6 563 796	6 169 707
Нематериальные активы	907 776	630 774
Активы по текущему корпоративному подоходному налогу	133 716	6 311
Прочие активы	729 633	344 125
Итого активы	97 745 712	80 104 184
Обязательства	2016 год	2017 год
Средства кредитных учреждений	8 192 510	6 769 617
Средства клиентов	72 031 349	55 265 300
Обязательства по отсроченному корпоративному подоходному налогу	674 884	610 617
Субординированный долг	4 933 251	5 644 577
Прочие обязательства	147 539	160 105
Итого обязательства	85 979 533	68 450 216
Капитал	2016 год	2017 год
Уставный капитал	8 231 140	8 231 140
Фонд переоценки основных средств	791 609	795 380
Нераспределённая прибыль	2 743 430	2 627 448
Итого капитал	11 766 179	11 653 968
Итого капитал и обязательства	97 745 712	80 104 184
Примечание – составлена автором на основании данных АО «Банк Kassa Nova»		

Из данной отчетности видно, что в финансовой деятельности банка произошли изменения: увеличение активов на 17 641 528 тенге, данное увеличение идет в основном за счет выдачи кредитов клиентам, причем основной процент выдачи составляет кредит физическим лицам (57,4%); увеличение обязательств на 17 529 317 тенге за счет средств клиентов, а основными средствами являются счета юридических лиц; а также увеличение капитала на 112 211 тенге. Далее рассмотрим процесс изменений в капитале:

Таблица 2 – Отчет об изменении в капитале за год, закончившийся 31 декабря 2016 года (в тысячах тенге)

	Уставный капитал	Фонд переоценки основных средств	Нераспределенная прибыль	Итого капитал
На 31 декабря 2014 года	8 321 140	445 934	1 686 548	10 363 622
Прибыль за год	-	-	934 258	934 258
Прочий совокупный доход за год	-	356 088	-	356 088
Итого совокупный доход за год	-	356 088	934 258	1 290 346
Амортизация фонда от переоценки основных средств	-	(6 642)	6 642	-
На 31 декабря 2015 года	8 321 140	795 380	2 627 448	11 653 968
Прибыль за год	-	-	105 788	105 788
Прочий совокупный доход за год	-	6 423	-	6 423
Итого совокупный доход за год	-	6 423	15 788	112 211
Амортизация фонда от переоценки основных средств	-	(10 194)	10 194	-
На 31 декабря 2016 года	8 321 140	791 609	2 743 430	11 766 179
Примечание – составлена автором на основании данных АО «Банк Kassa Nova»				

По состоянию на 31 декабря 2016 и 2015 годов Банк имеет 13 500 000 объявленных простых акций, деноминированных в тенге, из которых 8 321 140 простых акций были выпущены и полностью оплачены до стоимости размещения 1 000 тенге за акцию.

Каждая простая акция даёт право на один голос и равномерное распределение объявленных дивидендов.

В 2016 и 2015 годах дивиденды по простым акциям не объявлялись и не выплачивались. Балансовая стоимость одной простой акции, рассчитанная в соответствии с методологией, указанной в Листинговых правилах КФБ, по состоянию на 31 декабря 2016 и 2015 годов представлена ниже:

Вид акций	31 декабря 2016 года			31 декабря 2015 года		
	Количество акций в обращении	Чистые активы (в тысячах тенге)	Балансовая стоимость одной акции (в тенге)	Количество акций в обращении	Чистые активы (в тысячах тенге)	Балансовая стоимость одной акции (в тенге)
Простые	8 231 140	10 863 403	1 319 79	8 231 140	11 023 294	1 339 22
Примечание – составлена автором на основании данных АО «Банк Kassa Nova»						

Результаты и обсуждения. Значительно важным для процессов планирования и бюджетирования является наличие коллегиального распорядительного органа, который может быть бюджетным комитетом, финансовым комитетом или как-то по-другому. Если же в банке (предприятии) нет подобной структуры, имеющей полномочия распределять (перераспределять) средства между статьями бюджета, формировать меры по ликвидации дефицита бюджета, контролировать функции ответственных лиц – данная система бюджетирования является не просто неэффективной, она является бессмысленной, так как не регулируется один из самых важных процессов банка (предприятия).

С эпохи зарождения и формирования экономики, люди постоянно вели учет своих заработков и затрат, постепенно открывались производственные предприятия, люди занимались не только куплей-продажей, но и производственной деятельностью, возникала необходимость нанимать специалистов ведущих учет того или иного предприятия. Поначалу все учетные записи делались вручную, что занимало достаточно много времени, да и с риском некорректных данных, то есть возникла необходимость «автоматизации» учета. Автоматизированная система управления (АСУ) – комплекс аппаратных и программных средств, а также персонала предназначенный для управления различными процессами в рамках технологического процесса производства, предприятия. АСУ применяются в различных отраслях промышленности, энергетике, транспорте и т.п. Основоположителем создания и внедрения АСУ является Владимир Петрович Исаев. Впервые данная система начала массово внедряться с середины 1960 годов в СССР, что привело к созданию целой индустрии АСУ, руководителем которой был лидер киевских информатиков В.М. Глушков. Важнейшей задачей АСУ являлось (и является по сей день) – повышение эффективности управления объектом (предприятие, организация, фирма, банк) на основе роста производительности труда и совершенствования методов планирования процесса управления.

На сегодняшний день разработано множество различных эффективных программ (программных платформ) для финансового планирования и бюджетирования, такие как: ERP, IBMPlanninganalytics, Первый БИТ, 1 С Бухгалтерия, «Инталев: Корпоративный менеджмент» и т.д. Данные эффективные программы являются не только одним из лучших решений в процессах планирования, прогнозирования, контроллинга, бюджетирования, формирования консолидированной отчетности, но и осуществляют ряд полезных функций, таких как: сокращение времени и трудозатрат на формирование бюджета, повышение качества процессов за счет автоматизации технических функций, увеличение времени на анализ показателей, осуществление долгосрочного планирования, актуализация и корректировка бюджетов, детализация показателей, формирование платежного календаря и многие другие.

Заключение. Из всего вышесказанного можно заключить следующее:

- финансовое планирование и бюджетирование являются основными процессами в деятельности каждого предприятия, в особенности банков

- для эффективной рабочей деятельности и процессов управления необходимы программы (программные платформы)

- данные программы (программные платформы) осуществляют такие полезные функции как: автоматизация учетов, сокращение времени, повышение качества процессов и т.д.

- необходимы высококвалифицированные специалисты, которые смогут осуществить работу с данными программами (программными платформами).

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. <https://articlekz.com/article/13952>
2. https://ru.wikipedia.org/wiki/Автоматизированная_система_управления
3. Официальный сайт АО «Банк Kassa Nova» <https://kassanova.kz/ru/docs>
4. Сигаев Е.А., Джаксыбекова Г.Н. Стратегическое управление активами и пассивами банков, Вестник Академии экономики и статистики, № 3, 2017. – 0,5 п.л.

Б.М. Алиева¹, доцент, экономика ғылымдарының кандидаты

Ж.А. Джусипова², магистрант

^{1,2} «Нархоз» Университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Банктердегі жоспарлау мен бюджеттеудің ұйымдастырылуын жүзеге асыру үрдістері мен перспективалары

Түйіндеме. Осы мақалада банк қызметіндегі қаржылық жоспарлау мен бюджеттеу ерешеліктері қарастырылады. Әрбір кәсіпорынның, әсіресе банктердің қызметі тұтастай жоспарлау және бюджеттеу үрдістерімен байланысты. Осы үрдістерге қысқаша сипаттамалар беріліп, схемалық суреттер көрсетілген. Мақсаттары мен міндеттері сипатталған, ең бастысы болып: кәсіпорынның қызметінің тиімді басқаруы саналады. Жоспарлау үрдісінде ең кең таралған қате анықталды, ол бюджет – бұл ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп, бірақ шын мәнінде бюджет ол үш нысанды: пайда мен зияндар туралы есепті, балансты және ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есепті қамтитын есеп. «Kassa Nova банк» АҚ-ның есеп беруі қарастырылып талданды. Талдаудың соңында қорытындылар берілді.

Түйінді сөздер: қаржылық жоспарлау, бюджеттеу, автоматтандырылған басқару жүйесі.

B.M.Aliyeva¹, assistant of professor, candidate of economic sciences

Zh.A. Jussipova², undergraduate

^{1,2} JSC «Narhoz» University», Almaty, Kazakhstan

Trends and prospects of improving organization of planning and budgeting in the banks

Abstract. In this article the peculiarities of financial planning and budgeting in banking was discussed. It is noted that the activity of each company, especially of banks in the economy is entirely dependent on the planning and budgeting processes. The brief definitions of these processes are given and schematic images are presented. The goals and objectives are described, the main of which is the effective management of the company's activities. Identified one of the most common errors in the planning process, which is the false belief about that: the budget – is a report of cash flows, but in fact: the budget – is a report that includes the following forms: the report of profit and loss, balance and report of cash flows. Also report about JSC «Bank Kassa Nova» was reviewed and analyzed. At the end of analysis was given a conclusion.

Keywords: financial planning, budgeting, automated control system.

Д.О. Агашева¹, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент
С.Б. Кадырбай², экономика ғылымдарының кандидаты, магистр
^{1,2}М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті, Тараз қ.,
Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АГРОТУРИЗМНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНА ЫҚПАЛ ТИГІЗЕТІН ФАКТОРЛАР

Түйіндеме. Кәсіпкерлікті ынталандырудың стратегиялық маңызды тәсілі ауылдық жерлерді агротуризммен қамтамасыз ету маңызды болып табылады, өйткені ауылдық туризм нысанымен байланысты кәсіпкерлік қызмет экономикалық жағынан тиімді құрал ретінде ауылдық жердің әлеуметтік-экономикалық өсімді қамтамасыз ететін дағдарыс танылады. Агротуризм жергілікті үй шаруашылықтары, фермерлік шаруашылықтар және ауылшаруашылық кәсіпорындары өндіретін ауыл шаруашылығы өнімдерін өткізу тұрғысынан да тиімді, өйткені ауылдық жерлерде бөлшек сауда үшін мүмкіндіктер тудырады. Агротуризмді қамтамасыз ететін фермерлік шаруашылықтар, сондай-ақ ауылдық қауымдастық, соның ішінде кішігірім жергілікті кәсіпорындар өз өнімдерін сатуға мүмкіндік алады. Қазіргі уақытта республиканың көптеген өңірлері аграрлық бағдармен сипатталады, бұл өңірдегі агротуризмді қалыптастыру үшін өте тартымды етеді, бұл бір жағынан ауылдық жерлерді тұрақты дамытуға, ал екінші жағынан, қоршаған ортаны сақтайды. Сонымен қатар, агротуризм тек өңірлік экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ғана емес, сонымен бірге ауылдық жерлерде өмір сүру сапасын жақсарту арқылы ауылдық аумақтардың өсуіне ықпал етеді. Осыған байланысты ауылдық елді мекендерді орнықты дамуға көшіру құралы ретінде терең зерттеу ретінде агротуризмді қалыптастыру мен дамытудың теориялық және әдіснамалық аспектілерін зерттеудің тақырыбын айқындаған. Жоғарыда айтылғандар негізінде, қазіргі жағдайда агротуризм жан-жақты терең зерттеуді, ғылыми талдауды, жаңа сапалы шешімдерді іздестіруді талап етеді.

Түйінді сөздер: агротуризм, ауыл шаруашылығы, кәсіпкер, саала, экономика.

Кіріспе. Агротуризм, ең алдымен, ауыл тұрғындары қалаға бұқаралық шығысқа қарсы әдіс ретінде пайда болды. Оның көмегімен әлеуметтік қақтығыстар өткір болдырмау керек болды. Бірақ мнің басқа түрлерімен өте тез бәсекелесе алатын бизнес агротуризм

пайда болды. 1972 жылдан бастапа агротуризм жеке тәжірибеде әлемдік тәжірибеде ерекшеленеді.

Бүкіләлемдік туристік ұйымның мәліметі бойынша, экологиялық туризм бағыттарының бірі болып табылатын ауылдық туризм (агротуризм) түрлі демалыс түрлерінің кең ауқымын біріктіреді және шет елдерде жылдам дамып келеді, және де 2020 жылға дейін әлемдегі туризмді дамытудың бес негізгі стратегиялық бағыттарының бірі болады. Дамушы еуропалық елдерде ауыл туризмі жағажай туризмінен кейінгі екінші орынды алады.

Батыста агротуризмді дамытудың сәтті тәжірибесі Қазақстанда қолданылады. Біздің еліміз агротуризм орталығы ретінде үлкен әлеуетке ие. Мәдени мұраның көптеген ескерткіштері бар бай тарихы, ауыл шаруашылығының ауқымды аудандары; жоғары этникалық және табиғиелдің әртүрлілігі; этникалық топтардың дәстүрлі мәдениетін сақтау облыстардың бәрі бұл саланы дамыту үшін негіз болып табылады.

Агротуризм қызметтері мыналарды қамтуы тиіс: ауылда тұру, жасыл науқандарды ұйымдастыру, ауылдық мәдени-ойын-сауық іс-шаралары, жергілікті асүйдің құпияларымен танысу, қолөнер, салт-жоралар мен әдет-ғұрыптар. Кешендегі маңызды орынтуристік қызметтер – хайуан-фитотерапия, құпияларды дамыту ауылдық ванна, балық аулау, аң аулау, атқа міну, саңырауқұлақтарға жаяу серуендеу, жидектер және т.б. тәуелсіз демалысын болып табылады.

Қазақстан аумағында 118 ерекше қорғалатын табиғи аумақтар, соның ішінде 11 мемлекеттік ұлттық парктер бар. Экотуризмді дамытуға бағытталған реттелетін туристік пайдалану рұқсат етілген. Ақмола облысының аумағында Қорғалжың қорығында, Көкшетау ұлттық паркінде және Бурабайда орналасқан.

Қазақстандағы агротуризмді дамыту қажеттілігі бірнеше себептерден туындайды:

1. Ресми статистикаға сәйкес, Қазақстан халқының жартысы ауылдық жерлерде, ауыл тұрғындарының кедейлігі қалалық деңгейден 3 еседен асады.

2. Қазіргі уақытта ауыл шаруашылығы өндірісі артып келеді, білімге қарқынды, бұл жұмыс жоғалтуына және жоғарылауына әкеледі, ауылдық жерлердегі жұмыссыздық (сонымен қатар әрдайым қауіп бар), ауыл шаруашылығы өнімдерін асыра өндіру.

3. Ауыл тұрғындарын қалаға көшіру.

4. Ауылдық инфрақұрылымды дамытудың төмен деңгейімен аумақтар.

5. Қанағаттанарлық емес экологиялық жағдай.

Тәжірибелік бөлім. Қазіргі уақытта Қазақстанда агротуризмді дамыту, оны жұмсақ орналастыру, көп нәрсе қалайды. Ең алдымен, мемлекет тарапынан барабар қолдау жоқ. Жалпы инфрақұрылым жеткілікті түрде дамымаған. Үлкен компаниялар инвестициялауға

мүдделі емес. Қаржыландырутолық жүзеге асырылмаған және қалдық принципі болып табылады. Ауылдық жерлердегі агротуризмнің дамуына әсер ету мүмкін емес.

Шетелдік қонақтар қала тұрғындарымен қатар, дәстүрлі халық мәдениетін, ел тарихын білуін толықтырады. Жергілікті тұрғындар табыс арқылы қосымша өнім тұрғын үй, ойын-сауық, кәдесый, қолөнер, қолөнер бұйымдары, ұлттық костюмдер, азық-түлік өнімдерін жасай алады. Экологиялық жағдай ауыл тұрғындарының күш-жігері арқасында жақсарыады [1]. Қазақстандағы агро-туризмді дамытудың мотивациясы бірінші кезекте ірі қалалардағы экологиялық және психологиялық жағдайдың нашарлауына байланысты. Қалалық тұрғындар қолайлы аумақтарға қоршаған ортаға бейімделуге ұмтылады. Қазіргі уақытта қызығушылық дәстүрлі халық мәдениетінің элементтері: халықтық сәулет өнерінің мысалы, тағамдар, қолөнер, фольклор.

Қала тұрғындары ауылдық жерлерге барып, шаруа өміріне арналған ностальгияның элементі ретінде ауыл тұрғындарына келеді. Агротуристік қызмет көрсетуді жақсартудың жаңа көзі қаржылық жағдай болуы мүмкін. Агротуризмді дамыту ауылдық инвестициялардың дәстүрлі салаларында бәсекелестікті қатандыққа әкеледі.

Агротуризмнің негізгі міндеттері:

1. Ауыл шаруашылығын аумақтарды жаңғырту, туризмді ұйымдастыру үшін анықталған; ауылдық жерлерді қайтару ауылдық жерлерден тысқары жерлерге кетіп, тұрғындарға қоныстанған адамдар сайттарда тұрақты және пайдалы жұмыс ұсына отырып, ауылдық туризм; туристік нарықтағы бәсекелестікті дамыту әртүрлі нысандарда агро-туризм сапасы негізінде қызмет көрсету;

2. Ауылда сақтау және жандандыру мәдени мұра, салт-жоралар, табиғат ескерткіштері, дін тарихы және мәдениет;

3. Туристік үшін ауылдық инфрақұрылымды дамыту объектілер мен көршілес аумақтар: жолдар мен қызметтердің көлік желісі, көлік, сауда және тамақ желісі (ауылдық кафелер мен мейрамханалар), ауылдық қонақ үйлерін салу және т.б.

4. Науқандық жүйені құру нарыққа жаңа туристік өнім, оның ішінде ұйым түрлі ақпараттық және білім беру орталықтарының дамуы клиенттер үшін ақпараттық кешендердің бағдарламалары, жарнама туристік ұсыныстар және т.б. [2].

Агротуризм нарығының мақсатты сегменттері Қазақстан Республикасының азаматтары да, шетелдік туристер де болуы мүмкін.

Бірінші санатқа қазақстандықтардың 3 тобы кіреді:

1. Іс-әрекеттеріне мүмкіндік бере алмайтын іскер адамдар ұзақ демалыс;

2. Табысы төмен және шектеулі адамдаршетелдік сапарларды ұйымдастыру мүмкіндіктері;

3. ЖОО және колледж студенттері мен студенттері, демалыс кезінде балалар, ата-аналары әрдайым үлкен жинақтылықты оң қабылдамайды, жазғы лагерьдегі балалардың және балалары үшін балама демалыстың агротуризмді қарастыру болуы мүмкін.

Аграрлық туризм немесе агротуризм туристік және рекреациялық қызмет бағыттары ретінде экологиялық және ауылдық туризм сияқты туризм туралы ұғымдармен тығыз байланысты. Көптеген ғалымдар мен практиктер осы үш ұғымға келіспейді, сондықтан ауылдық, аграрлық және экологиялық туризмнің бір-бірімен қалай байланысатыны туралы бірнеше көзқарас бар [3].

Отандық ғалымдар мен тәжірибешілер арасында кең таралған көзқарастардың біріне сәйкес, ауылдық және аграрлық туризм бірдей тұжырымдамалар болып табылады және экологиялық туризм туристік және рекреациялық қызметтің тәуелсіз бағыты болып табылады. Басқалар аграрлық және экологиялық туризм ауыл туризмінің түрлері болып табылады, тіпті «агрозкотуризм» сияқты тұжырымдамалар енгізілгенін айтады. Басқа көзқарастар да бар.

Ауылдық қосалқы өндірістің жаңа түрі ретінде агротуризм – бұл туризмнің басқа түрлерімен ерекшеленетін ерекшеліктеріне ие болады, атап айтқанда:

1) ауылдық елді мекендерге бару, яғни ауылдық жерлерге бару; тұрақты тұратын жерінен уақытша кету;

2) біреудің саяхаты ұйымдастырылған және әдеттегідей (тұру, тамақтану және басқалар) және нақты ақылы қызметтерді (жануарларға өсімдіктерге, «трактормен жүру», саңырауқұлақтарды, жидектерді жинау және т.б.) қамтамасыз ету;

3) туристке осындай сапардың мақсаты табиғатқа, ауылдық өмірге, ауылшаруашылық өндірісіне және ауылшаруашылық кәсіпорындарының қызметіне қатысты.

Ауылдық туризмді дамытуда шетелдік тәжірибені зерделеу ресейлік жағдайларға инновациялық емес ауылшаруашылық қызметінің осы түрін бейімдеудің негізгі бағыттарын айқындау үшін қажет. Әртүрлі географиялық аудандарда агротуризмнің өз ерекшеліктері бар. Алайда, агротуризмнің 4 негізгі моделін ажыратуға болады. Соғыс жылдарынан кейін ағылшын тілінде сөйлейтін елдерде пайда болған ағылшын-американдық модельдің шеңберінде ол дағдарысты еңсеру құралы болды. Автотуристер ауылдық туристік қызметтердің негізгі тұтынушылары болды, олар модельдің мынадай ерекшеліктерін анықтады: ішкі туристік ағынға бағдарлау; қызметтердің негізгі жиынтығын ұсыну; ұлттық ерекшеліктерді елемей (Англиядан басқа).

Ауылдық туризмнің азиялық үлгісі ағылшын-американдық модельге толықтай қарама-қайшы болып, ұлттық түс, қосымша қызметтердің кең спектрі және арнайы құрылған «VIP кентінде» немесе ауылдық жерлерде орналасқан қымбат ұлттық қонақ үйлерді білдіреді.

Франция мен Италияда 1970 жылы пайда болған Батыс Еуропа үлгісінде, ауылдық туризм салдарынан халықаралық нарықтарда ауыл шаруашылығы өнімнің бәсекеге қабілеттілігін жоғалту нәтижесінде ауыл шаруашылығы дағдарысқа, ауыл шаруашылығы секторының тозуын және депопуляция болдырмау үшін Еуропалық Одақ қабылдаған шаралар ретінде әрекет болды.

Ол қайта құру бағдарламаларын ауылдарын дамыту және жүзеге асыру қажет, өйткені тұрғын үй-коммуналдық қоры ауыл шаруашылығы секторының салыстырмалы әлсіз дамуы қалыптасқан аграрлық-туризм Шығыс Еуропа моделі, салыстырмалы қымбат болып табылады.

Аграрлық туризмнің негізгі модельдерін зерттегеннен кейін, олардың бірде-біреуі Қазақстанға жалғыз шындық ретінде қолданыла алмайды деп қорытынды жасауға болады. Біздің ойымызша, осы қызметтің ҚР жағдайына бейімделуі жоғарыда аталған модельдердің симбиозына негізделген ауылдық туризмнің ерекше түрін қалыптастыруды білдіреді. Осылайша, еліміздің өңірлері үшін қосымша қызметтерді қосу арқылы өзгертілген ағылшын-американдық модельді пайдалану ұсынылады (орыс, шығыс моншасында жаяу серуендеу, жылқы, трактор); аймақтарда – бұл мәдениет пен дәстүрлердің алуандығын ескеруге азиялық модель мүмкіндік береді.

Агротуризмнің негізгі функциясы адамның психикалық және физикалық жағдайын тиімді түрде жетілдіру болып табылады. Экономикалық функциялардың ішінде ауылдық жерлердің нақты ресурстарын игеру үшін рынокты құруды бөліп көрсету керек, бұл қаржы ресурстарын қалыптастырады, ауылдық аудандардың экономикалық өсуін ынталандырады.

Агротуризм – бұл бірлескен қызмет, өйткені агротуризм өзі туристердің барлық түрлерін толық көлемде қамтамасыз ете алмайды, сондықтан ауылдық туристерге қызмет көрсететін басқа дармен ынтымақтастық қажет. Ауылдық ұйымдардың бірлескен қызметі тұтастай алғанда елдің ауылдық аймақтарын экономикалық және әлеуметтік дамытуға бағытталған орта және шағын туристік компанияларды қолдау және қолдау арқылы қол жеткізуге болады. Жергілікті ауыл шаруашылығы өндірісідәстүрлі өнімдерді, лікті мәдениетті және табиғи ресурстарды сату, түрлі іс-шараларға қатысу, ауылшаруашылық қызметіне көмек туристерге табиғаттың шынайы екендігін және сұлулығын табуға көмектеседі.Әрбір

туризм түрі өз ерекшеліктеріне ие, белгілі бір мақсаттарды көздейді, нақты қажеттіліктерді қанағаттандыруға бағытталған ұйымдардың әртүрлі формалары. Агротуризмнің көптеген түрлерінің болуы үлкен көлемді, әртүрлі қызығушылықтары бар тұтынушыларды, жас және жыныспен ерекшеленетін әртүрлі кіріс деңгейлерін тартуға ықпал етеді.

Бірқатар елдерде агротуризм туризм индустриясының жетекші бағыттарының бірі болып табылады, ол туризмді дамытудың ұлттық концепцияларында көрініс табады. Агротуризмнің әртүрлі мақсаттары мен әртүрлі мақсаттарын көздейтін айтарлықтай әртүрлі ұғымдар барнақты міндеттерге сәйкес әзірленген және елдердің әртүрлі топтарында тәжірибе жинақталған міндеттер. Агротуризмді дамытудың негізгі ұғымдары үш топқа біріктірілуі мүмкін.

Экономикалық (коммерциялық) аспектісінен басқа, әлемдік тәжірибеде жүзеге асырылған агротуризм тұжырымдамалары маңызды идеологиялық жүктемені алады. Әдетте, агротуризмді дамыту әлеуметтік-мәдени проблемаларды шешуге тікелей байланысты: ұлттық дәстүрлер мен этномәдени мұраларды, табиғи және тарихи-мәдени ортаны, сәулет және тарихи кеңістікті сақтау, дәстүрлі құндылықтарды және өмір жолдарын жаңғырту және тарату.

Соңғы жергілікті атқарушы органдардың практикалық шешімі жергілікті қоғамдастықтарға беріледі. Жакында ұлттық тұжырымдамаларды әзірлеу кезінде бірқатар еуропалық елдердегі туризмді дамыту аумақтық өзін-өзі басқарудың, эко-агро-туризмнің түрлі бағыттарын, жергілікті қоғамдастықтар дамуының жоғары рөлін атап өтті.

Әрбір елде тұрудың шектеулі түрлеріне артықшылық беріледі. Мысалы, Испанияда тұру фермерлік шаруашылықтарда және ауылдық жерлердегі қонақ үйлерде жеке үйлер, тарихи ғимараттарда мүмкіндігі бар. Италиядағы пәтерлерде тұру, сонымен қатар тәжірибе жекелеген үй-жайларда, бөлмелерде және ауыл шаруашылықтарының аумағында шатырларда аграрлық фермалар негізінен ұсынады. Қазіргі кезеңде дамыған еуропалық елдерде ауылдық туризмнің танымалдығы өсіп келеді, бұл жағажай туризмінен кейін екінші орын алады және бүкіл туризм индустриясының 30%-ын құрайды. Шетелдерде ауылдық туризмді белсенді дамыту, мемлекеттік қолдау белсенді түрде қолданылады. Агротуризмнің пионерлері елдерінде оның келешегі аймақтық билік органдары тарапынан, сондай-ақ тиісті заңдармен бағаланады.

Мемлекеттік және аймақтық қолдау көрсетумен қатар консалтингтік, маркетингтік және ақпараттық қызметтерді ұсыну арқылы оның дамуына ықпал ететін ауылдық туристік бірлестіктер құрылуда. Бұл ұйымдар аймақтық және халықаралық деңгейде бизнеске қатысушыларды біріктіре алады [4].

Халықаралық деңгейде еуропалық агротуристік бірлестіктер ауылдық туризмді белсенді дамытуға үлес қосып отыр. Ұлттық деңгейде агротуризмді дамытуды ауылдық туризмнің ұлттық бірлестіктері қолдайды, бұл өз кезегінде белгілі бір аймақты ескеретін бірқатар аймақтық бірлестіктерден тұрады.

Агротуризмді туристердің әртүрлі сегменттері таңдайды. Бұл бизнесмендер, мегаполистердің шиеленісінен шаршағандықтан, табиғатпен қарым-қатынас жасау үшін пайдалы және қызықты болатын балалармен отбасылар. Бұл саңырауқұлақтар мен жидектерді экологиялық таза жерлерге жинап, жергілікті тұрғындармен тәжірибе алмасып, тәжірибе алмасып қарт адамдар.

Бұл әртүрлі жастағы адамдар, белсенді өмір салтын сүйетін, жаңа, ерекше нәрсені үйренуге тырысатын адамдар болуы мүмкін. Біздің еліміздің кең ауқымын ескере отырып, солтүстікқазылар жүзімнің қалай өсетінін көріп, оны жинауға және одан әрі өндеуге, содан кейін француз «Beaujolais Nouveau» мысалынан кейін жас шарап фестиваліне қатысуға қызығушылық танытады.

Агротуризмді дамыту үшін тиімді маркетинг талап етіледі, бұл келесі шарттарды көздейді:

- базалық (саяхат, тұру, тамақтану) және қосымша қызметтермен (экскурсиялар, әртүрлі жұмыс түрлерін ұйымдастыру, бос уақытты ұйымдастыру) қызметтермен терең қанықтыру;

- ауылдық жерлердегі қолданыстағы инфрақұрылымды дамыту, жолдарды салу және реконструкциялау, инженерлік коммуникациялар, шағын қонақүйлер желісін құру, жатақханалар, туристерге арналған коттеждер;

- тұтыну нарығының әртүрлі сегменттерінің артықшылықтарын зерттеу және қалыптастыру;

- іскерлік серіктестердің деректер базасын құру, оның ішінде ауылдық жерлерді басқару;

- интернетте жарнама, PR, тікелей маркетинг, көрмелерге және жәрмеңкелерге қатысу, жарнамалық турларды құру және т.б. қоса алғанда, әр түрлі жарнамалық жүйені қалыптастыру.

Нәтижелер мен талқылаулар. Агротуризмді ұйымдастырудың әлеуметтік-экономикалық тиімділігін және оның агроөнеркәсіптік кешенді инновациялық және тұрақты дамытудағы орнын анықтаған кезде нарықтық экономиканың әртүрлі субъектілерінің: мемлекет, кәсіпкерлік субъектісі және үй шаруашылықтарының маңыздылығын ескеру қажет. Сонымен қатар, агротуризм әлеуметтік және психологиялық мәселелерді шешуге байланысты.

Елімізде агротуризмді дамыту үшін қажетті жағдайлар мен кедергілер бар. Нәтижесінде, күшті және әлсіз жақтарын анықтау, ол өткен басым анықталды, бірақ олар, аймақтық және

дық деңгейде әкімшілік шешімдер қабылдау арқылы жойылуы мүмкін.

Қысқаша айтқанда, ол АӨК бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етеді, сондай ауылдық туризм қызметін жүзеге асыру, экологиялық қауіпсіз экономикалық тиімді және әлеуметтік тиісті екенін айта кету керек, өндіріс, мәдениет, және өңірлердің бірегей сипаттамаларын дәстүрлерін сақтайды.

Қазақстан аграрлық ел болып табылатын агротуризм үшін үлкен әлеуетке ие. Агротуризм жаңа демалыс түрі ретінде туристтік сегментте үлкен рөл атқара алады, сонымен қатар туристік және шығыс туристерді пайдалана алады. Қазақстанның барлық өңірлерінде аграрлық туризмді дамыту үшін қажетті ресурстар бар. Бұл әртүрлі табиғи жағдайлар, іргелес ауылдық елді мекендер – ауылдар, бақшалар, жүзімдіктер, жайылымдар. Осы ауылдарға жақын орналасқан табиғи ескерткіштердің, ескерткіш орындардың, архитектуралық және археологиялық ескерткіштердің барлық түрлерін олармен танысу және танысу үшін қосымша экологиялық және мәдени-танымдық нысандар ретінде пайдалануға болады.

Аграрлық туризмді дамыту ауылдың экономикасын нығайтуға, қосымша жұмыс орындарын құруға, жергілікті халықтың қалаларға кетуін азайтуға, ауыл тұрғындарының мәдени және зияткерлік деңгейін арттыруға ықпал етеді және одан әрі экологиялық таза азық-түліктер өндірісін кеңейтуге ықпал етеді. Табиғи ресурстарды сақтау тұрғысынан ауылдық туризм де маңызды рөл атқарады.

Біздің ойымызша, Қазақстан үшін аграрлық туризмді дамытудың негізгі шарттары: агроөнеркәсіптік кешеннің әлеуетті объектілерінің аймақтық орналасуына шолу жасау, облыс деңгейінде рекреациялық жүйелерді қарау, өңірлердің әлеуметтік-экономикалық саласының жағдайы, ауылдық инфрақұрылымның жай-күйін зерттеу, аймақтардағы өнеркәсіпті дамыту, мәдени-тарихи маңыздылығы болып табылады.

Агротуризм экотуризмнің көптеген түрлерінің көрінісі болып саналады, сондықтан республиканың қажетті рекреациялық және ресурстық әлеуеті Қазақстанның ауылдық жерлеріндегі аграрлық туризмді дамыту үшін қажетті база болып табылады.

Ерекше экологиялық, ғылыми және мәдени құндылықтардың ерекше қорғалатын табиғи аумақтары және (бұдан әрі – ЕҚТА) табиғат қорғау объектілері Қазақстан Республикасының ұлттық қазынасы болып табылады. Қазіргі уақытта Қазақстандағы ЕҚТА құрылымы:

– Қорғалжын, Ақсу-Жабағин, Наурызым, Алматы, Марқакөл, Алакөл, Барсақель, Үстірт, Батыс Алтай, Қаратаудың 10 мемлекеттік табиғи қорықтар;

– 9 мемлекеттік ұлттық табиғи парк (МҰТП) - Баянауыл

МҰТП, Көкшетау МҰТП, Бурабай МҰТП, Қарқаралы МҰТП, Иле-Алатау МҰТП, Алтынемель МҰТП, Катонқарағай МҰТП, Шарын шатқалы МҰТП, «Сайрам-Угам» МҰТП.

Агротуризмнің табиғи әлеуеті қорғалатын аумақтардың табиғат ескерткіштерінің болуын ескереді және даму үшін аймақты таңдау үшін негіз болып табылады. Табиғат ескерткіштері - ғылыми, экологиялық, мәдени, тәрбиелік және эстетикалық құндылығы бар (үңгірлер, ғасырлар ағаштары, тастар, сарқырамалар және т.б.) бірегей, қайталанбайтын табиғи объектілер.

Еліміздің әкімшілік аймақтарында қорғалатын аумақтарды бөлуді талдау көрсеткендей, олардың басым бөлігі Алматы, Қарағанды, Ақмола, Шығыс Қазақстан және Солтүстік Қазақстан облыстарында орналасқан. Алматы және Шығыс Қазақстан облыстарында табиғи қорықтар (шаруашылық қызметтің жалпы көлемін алып тастаған аумақтар) ең көп дамыған.

Алматы және Ақмола облыстарында ұлттық парктер (табиғи ресурстарды әртүрлі функционалды пайдалану аумақтары) басым. Соңғы кезге дейін көптеген табиғи ескерткіштер бұрынғы Көкшетау облысында орналасты, ал оларды таратқаннан кейін олар Солтүстік Қазақстан облысына көшірілді. Солтүстік Қазақстан облысының үш өңірін Ақмола облысына (Еңбекшілдер, Щучинск және Зеренді) ауыстырған кезде, бұл жерлерде табиғат ескерткіштері негізінен орналасқан. Кедендік режиммен қорғалған табиғи қорықтар Қарағанды, Алматы, Шығыс Қазақстан және Оңтүстік Қазақстан облыстарында үлкен өкілдікке ие.

Қазақстандағы агротуризм қоныстанушыларға тұрғын үй, демалыс, тамақтану, экскурсия, демалыс және спорттық іс-шаралар, белсенді туризм, балық аулау, аң аулау, білім алу үшін кешенді қызмет көрсететін ауылшаруашылығында ұйымдастырылған іс-шаралар түрінде ұйымдастырылады және дағдылар ауылдық экономиканың дағдарыс жағдайында өңірдің туристік саласын дамытудың стратегиялық бағыттарының бірі бола алады.

Алайда, агротуризмді дамыту үшін Қазақстанның бірегей туристік әлеуетін пайдалану қазіргі уақытта туристік жобаларды іске асыруға инвестициялар тартудың төмен деңгейі сияқты себептерге байланысты қиынға түседі; мысалы туристік инфрақұрылымның қанағаттанарлықсыз жағдайы.

Агротуризмді дамыту стратегиясын анықтайтын облыстағы туризм индустриясын жоспарлаудың жетілмегендігі; нормативтік, қықтық, технологиялық және оппортунистикалық туристік ақпараттың әлсіз қамтамасыз етілуі елдегі «жоғалтылған пайда» жағдайын қалыптастырды, соның салдарынан мәдени мұраны сақтау, туристік инфрақұрылымды дамыту және әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешу үшін қаржы ресурстарының жоқтығы. Агротуризмді

дамыту үшін үлгілерді қалыптастыру тұжырымдамасына екі тәсіл бар. Бірінші тәсіл шағын ауыл шаруашылығы кәсіпорындары – жеке қосалқы шаруашылықтар, шаруа қожалықтары (ШФК), өндірістік кооперативтер (ӨК) – кәсіпкерлік қызметке туристік бағытпен айналысуды бастайды.

Бұл жағдайда аграрлық туризм сырттан қажетті инвестицияларды тартпай осы кәсіпорындардың өз қаражаты есебінен дамиды. Алайда мұндай қаржыландыру шарттарында ауыл тұрғындарына туристердің айтарлықтай ағыны қажет деп есептейміз. Егер бизнес-кәсіпорындардың күш-жігері туроператорлардың және турагенттің қызметімен толықтырылса, нәтиже біршама жақсы болады. Алайда, әлеуетті демалушылардың жайлылық дәрежесін күрт артуы аграрлық-туристік қызметтерге сұраныстың жоқ тек бірнеше жанкүйерлер қалыптасып, төмен деңгейде қалады: балықшылар, аңшылар, этнографиясы мамандар, екінші тәсіл ауылдық жерлерде туризмді кешенді дамытуды көздейді. Ферма ауылдық өмірдің барлық тартымды туристік аспектілерін пайдалану үшін арналған рекреациялық қызметтердің барынша жиынтығын қамтамасыз ететін, коммуналдық өндіру, сондай-ақ негізгі бизнес ретінде көрген емес. Бұрын айтылғандай, мұндай аспектілерге, мысалы, қолайлы экологиялық және эстетикалық жағдайлар, ауылдық өмір салты мен оның ойын-сауыққа қатысу мүмкіндігі (атпен жүру, саңырауқұлақтар мен жидектерді жинау, балық аулау және т.б.), арзан азық-түлік өнімдеріне этнографиялық ерекшеліктерімен танысу және т.б. жатқызуға болады.

Бұл кезеңде орналастыру орындары ретінде туристік ауылдар, усадьба кешендері, агротуристік орталықтар болады. Шетелдік тәжірибеге сүйене отырып, қазақстандық агротуризмнің дамуы екі негізгі кезеңнен – шағын отбасылық агробизнес ұйымдастыру кезеңінен, сондай-ақ орташа агро-туристік бизнестің объектілерін қайта құру және салу сатысынан өтеді деп болжауға болады. Бұдан басқа, жағдайдың ерекшеліктерін ескере отырып (ауыл шаруашылығы өндірісінің төмен деңгейі, көші-қонның теріс деңгейі) ұлттық агротуризмді дамытудың үшінші кезеңін - бірыңғай агротуристік кешенді құруды жоспарлау қажет. Әрине, агротуризмге сұраныстың артуы туристік қызметтердің сапасына байланысты. Оны жақсарту үшін ең алдымен, аграрлық туризм саласында қызметкерлерді кәсіби даярлауды жетілдіру қажет. Бұдан басқа, жаңа ұйымдастырылған туристік кәсіпорындар лицензиялануы және сертификатталуы тиіс. Туристік қызметтердің сапасын арттыру ауылдық жерлерде кәсіпкерлік қызметтің жаңа түрін дамыту бойынша заңнамалық базаны қалыптастыруға және жетілдіруге ықпал етеді. Ауылдық туризмнің материалдық-техникалық базасын кең ауқымда дамыту мемлекет тарапынан айтарлықтай қолдау болмаса да мүмкін емес.

Қазақстандағы агротуризм саласы өзіндік ерекшеліктерге ие бола отырып, төмендегідей айрықшылықтармен сипатталады:

– ауыл шаруашылығы саласындағы еңбек ресурстарының басым бөлігі туристік қызметтің баламалы саласына алмастырылады және ауылдық елді мекендердегі жаңа жұмыс орындарын құруда мүмкіндігі жоғары;

– диверсификациялау мүмкіндігінің жоғары болуы, яғни басқа да сала қызметтерін дамытады (қоғамдық тамақтану, қонақ үй бизнесі, халықтық кәсіпшілік т.б.);

– туристік маусым ауықымының кең мүмкіндіктері;

– экологиялық таза табиғи тамақ өнімдерін ұсыну;

– өнім мен қызмет түрі бойынша қаржылық қол жетімділіктің болуы;

– ауыл тұрғындарының материалдық-әлеуметтік жағдайын нығайту т.б. мүмкіндіктерінің болуына жол ашады.

Соңғы жылдарда Қазақстанда агротуризмнің мүмкіндіктері арта түсуде, нақтырақ айтқанда ауылдағы үйлерді туристерге жалға беру ауыл тұрғындарына қосымша әрі аса салмақты кіріс әкеле бастады. Агротуристердің демалу орны тек қана қонақ үйден емес, сонымен бірге басқа нысандардан да тұрады. Олар наубайхана, қолөнерлік шеберханалар, құмыралық шеберхана ретінде шыға алады, бұл агротуристік тұрмыстың құрамдас бөлігі болып табылады. Сонымен қатар бұл тамақ, жеткізу, тасу, саяхат, демалысты ұйымдастыру, мәдени іс-шаралар, көңіл көтерулер және т.б. сияқты қызметтерді көрсетуші үй шаруашылығы болуы да мүмкін. Көптеген кәсіпорындардың өзара әрекеттестігі тілек білдірушілердің барлығының агротуризмге қатысуына мүмкіндік береді. Соның нәтижесінде агротуризм тұрақты жұмыс орнының көзі болып табылады. Мұнда үй иелерінің агротуристік жұмысқа қатысуға тілегі негізгі

Қазіргі уақытта еліміздегі агротуризмге байланысты көптеген көзқарастар қалыптасқан. Тұтастай алғанда агротуризм экологиялық туризмнің бір түрі ретінде, ауылдық елді мекенде жүргізілетін, территорияның табиғи ерекшеліктері мен тарихи, мәдени әлеуетіне негізделген, ауылдық елді мекенге келуші туристерге міндетті орналасу орнын ұсынатын және де жергілікті ауыл тұрғындарын туристік қызметке қызықтыратын туризм болып саналады. Сонымен қатар Қазақстандағы агротуризм саласы экологиялық туризм, сафари-туризм, мәдени-танымдық және спорттық-атпен серуен туризмімен тығыз байланыста болып дамиды. Осы тұрғыдан қарастыратын болсақ, Қазақстанның агротуризмін басқа туризм түрлерімен байланыстыра отырып, агротуризмді келесі схема түрінде көрсетуге болады.

Далалық сафари мен тарихи-ұлттық турлар агротуризм саласымен тікелей байланыста ұйымдастырылады. Бір жағынан Қазақстанның далалық аймақтары ауылдық елді мекендерде орналасқан, ал екінші жағынан тарихи және ұлттық дәстүрлердің басым көпшілігі дәл сол ауылдық жерлерде сақталынған. Зерттеу бойынша, агротуризмнің дамуында сафари-туризм маңызды орын алады, алайда инфрақұрылымның дамуы төмен деңгейде. Ал одан кейінгі орында мәдени және ұлттық дәстүрлерге негізделген агротуризм алады. Негізінен біздің еліміздегі агротуризмді әлі дами қоймаған сала ретінде сипаттауға болады. Себебі ауылдық аймақтарда бұл саланы дамытуға қажетті барлық ресурстар болғанымен, осы ресурстарды тиімді пайдалануға мүмкіндік беретін агротуризм инфрақұрылымы жоқ. Сонымен қатар келесідей бірқатар өзекті мәселелердің бар екендігін атап өткен дәстүрлі агротуризм субъектілерінің бірігуінің және агротуристік бизнес субъектілерінің кооперациясының болмауы;

– агротуризм субъектілерінің бизнесін қолдайтын интерактивті ақпараттар базасының болмауы;

– басым жағдайдағы агротуризм субъектілерінің өнім өндіру үрдісінің «турөнімді өндіру – сату» принципіне негізделуі, нәтижесінде «шикі кәсіп» ұғымынан аса алмауы [3]. Осы аталған жағдайлар жеке шаруашылықтар немесе жергілікті турфирмалар ұсыныстардың кең нарығын қалыптастыра алмауымен және турөнімді төлем қабілетті сұранысы бар нарыққа жылжыта алмауымен түсіндіріледі.

Агротуризмді ұйымдастырудың қазақстандық тәжірибесіндегі сәтсіздіктің басты себебі – әзірше ұсыныстың ауқымды нарығын ақпараттық түрде қалыптастыра алмауында. Турөнім өндірушісінің тұтынушымен еш делдалсыз тікелей байланысуы тиімді көрінуі мүмкін. Алайда туристік нарықтың сипаты дәл осындай тік байланыс тұтынушыға арналған таңдау мүмкіндігін тарылтады: ұсыныс бойынша көлемді ақпараттың жоқтығы, жүйесіздігі, әр түрлі жарнамалық-ақпараттық құралдарда шашырап келуі.

Сонымен қатар, Қазақстанда агротуризм дамуы мекеме аралық келісімділікті қажет етеді (Туризм және спорт Министрлігі, ауыл шаруашылық Министрлігі, Еңбек министрлігі) және өзге де үкіметтік ұйымдарды, парламенттік құрылымдарды, үйлестіруші органды құруды (мысалы, көптеген елдерде қолданылатын туристік сектор дамуының барлық мәселелерімен айналысатын меаралық комитет немесе арнайы агенттік) қажет етеді. Осы дайларды негізге алатын болсақ, Қазақстандағы агротуристік сектор дамуын шешу үшін бірінші кезектегі төмендегідей мәселелерді шіп алған жөн: туристік аумақ деңгейінде агротуристік шаруашылықты ұйымдастырудың координациялық орталықтарын жасау; мақтық және аймақаралық тұтынушылар мен турагенттіктерге налған ақпарат базасын жасап шығару; іскерлік қабілеттілігі жоғары

агротуризм субъектілерінің жергілікті ассоциациясын қалыптастыру; жеңілдетілген несие мәселесінің шешімін табу.

Осы аталған мәселелерді ескеретін болсақ, бұл күрделі сұрақтар төменгі қызметтерді атқаруды қажет етеді:

– ұйымдастырушылық қамсыздандыру саласында – агротуристік бизнес субъектілерінің бірлестігін құру, яғни агротуристік бизнес субъектілерінің кооперациясы: барлық үрдістің, турөнімді жасаудан бастап, ақпараттық қамтамасыз ету арқылы сатуға дейін, ұйымдастырушылық әрі ақпараттық қамсыздандуын орындайтын ассоциацияларды құру (қызметтері: агротуризммен айналысқысы келетін субъектілерге барлық сұрақтар бойынша кеңес беру; тіркеу; агротуристік объектілерге микронесиелер арнасын ұйымдастыру; алғашқы ақпараттық қамтамасыз етуді ұйымдастыру – картографиялық және т.б.; агротуризм саласы бойынша жарнамалық және маркетингтік қызметті ұйымдастыру; туристік өнімді ақпараттық түрге аудару; болашақта сертификаттау);

– ақпараттық қамтамасыз ету саласында – берілген бірлестіктер негізінде ақпараттық пішінде жергілікті туристік өнімдердің кең ұсыныс нарығын қалыптастыратын ауқымды интерактивті ақпараттар базасын құру; турөнімді ақпараттық түрге ауыстырып, порталдарда агротуризм субъектілерінің бірігулерімен қолдау алатын орталықтандырылған интерактивті дерек қорды жасау;

– құқықтық қамтамасыз ету саласында – нормативтік-құқықтық базаны қажетті актілер мен ережелермен толықтыру (аймақтық ерекшелікті есепке алу арқылы);

– қаржылық қамтамасыз ету саласында – агротуристік объектілерге жеңілдетілген несие беру жүйесін ұйымдастыру (агротуристік шаруашылықтарды микронесиелеу), керекті кәсіптік дайындық бойынша бағдарламаларды қаржыландыру (қайта дайындау), стратегиялық талап негізінде – ауылдық аймақ инфрақұрылымын қаржыландыру (жолдар, электр және сумен қамтамасыз ету, телефонизация) [5].

Осылайша Қазақстандағы агротуризм саласының төмендегідей ұйымдастырушылық-экономикалық тетіктері қалыптасады.

Жалпы алғанда агротуризм саласын дамыту мен жетілдіру және оны мемлекеттік қолдаудағы негізгі мақсат қалалық жерлерден, әсіресе ірі мегаполистерден келуші туристерге туристік қызмет көрсету нарығын жоғары деңгейде дамыту және ауылдық елді мекендер мен олардың жергілікті тұрғындары үшін табыс көзін арттыруда маңызды. Бұл маңыздылық келесі қажеттіліктерге тікелей байланысы анықталып отыр:

– ірі қалалардағы экологиялық және психологиялық жағдайлардың нашарлауы;

- экологиялық қолайлы территорияларда демалысқа талпыныс;
- ел тұрғындарының дәстүрлі ұлттық мәдениет элементеріне: ұлттық сәулет өнері үлгілері мен асхана, кәсіпшілік, фольклорға деген қызығушылықтың туындауы;
- шаруа қожалықтарының ауылдық тереңдікке кіруге қызығушылықтың артуы;
- ауыл тұрғындарының қаржылық жағдайын жақсартудағы жаңа көздерді іздеуі;
- экономикалық субъектілер арасындағы қарым-қатынас саласын кеңейтуге ұмтылыс;
- қаржы салымдарын жұмсаудағы жаңа салалар мен объектілерді іздеу.

Жоғарыда көрсетілген іс-шараларды тиімді шешу мемлекеттік бағдарламалар аясында да қолдау тауып отыр. Атап айтқанда «Қазақстан Республикасының туризм саласын дамытудың 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасы». Тұжырымдамада Қазақстанның барлық өңірлері үшін агротуризм тартымды турөнімдердің біріне ретінде қарастырылған [6]. Сонымен қатар, агротуризм қоршаған ортаны қорғау процесіне табиғатқа ұқыпты қарау экономикалық тиімді болатын жергілікті халықты тартуға жәрдемдесетін қуатты құрал ретінде маңыздылығымен сипатталады.

«Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасы» аясында Қазақстанның барлық өңірлерінде ауыл туризмін дамыту перспективалары зор болғандықтан келесі шаралар жүргізу қарастырылып отыр:

- туризм жөніндегі жергілікті атқарушы органдар құрылымын жаңғыру; қажеттілікке орай жаңа көлік инфрақұрылымын жасау,
- өңірде туризммен айналысатын ШОБ-ті қалыптастыру және дамыту үшін мемлекеттік қолдау тетіктерін айқындау.
- әдістемелік құралдарды әзірлеуді,
- қонақ үйлер ашатын кәсіпкерлерге консультативтік көмек көрсету,
- жергілікті және өңірлік деңгейлерде ақпараттық қолдау және қонақ үйлерді ілгерілету үшін пәрменді құралды айқындауды қамтамасыз ету,
- ұсынылатын қызметтердің жоғары сапасына кепілдік беру үшін ауылдық демалыс үйлерінің бірыңғай сыныптамасын әзірлеу жөніндегі мәселелерді
 - шешу,
 - демалыс үйлерінің сыныптамалық өлшемдерін айқындау нәтижесінде ауылдық қонақ үйлер үшін бірыңғай стандарттарды бөлу қажет.

Қорытынды. Қорытындылай келе агротуризмді елдің «жасыл» экономика қағидаттарына көшуіне белгіленген бағдарды ескере

отырып, агротуризмді ауыл халқын баламалы жұмыспен қамтудың ұйытқысы ретінде ғана емес, өңірлердің экономикасына қаржылық қолдауды қамтамасыз етуде және экологиялық «таза» ауыл руашылығы өндірісін дамытуда үлгі етуге болатын сала ретінде қарастырамыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Казначеева С.Н., Челнокова Е.А., Коровина Е.А. Агротуризм как одно из перспективных направлений индустрии туризма // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2017. – № 3-2.

2. Ананьева Т.Н., Багдасарян В.Э. и др. Концептуальные и методологические аспекты формирования сервисологии – науки синергического типа. – М.: Собрание, 2008. – 247 с.

3. Улаков С.Н., Борбасова З. Н. Социально-экономическая роль и перспективы развития агротуризма в Казахстане. // «Экотуризм в Казахстане» материалы международной конференции. Караганда. – 2010

4. Агрэкотуризм: опыт, проблемы, рекомендации / В.И. Бельский [и др.]. – Минск: [Ин-т экономики НАН Беларуси], 2008. – 123 с.

5. Абильдинов Р.С., Остапенко И.И. Развитие агротуризма в Алматинской обл. // Сельское, лесное и водное хозяйство. 2013. – № 3

6. Концепции развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2020 г.: Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 февраля 2013 г. – № 192.

Д.О. Аташева¹, кандидат экономических наук, доцент

С.Б. Кадырбай², кандидат экономических наук, магистр

^{1,2} Таразский государственный университет имени М.Х. Дулати,
г. Тараз, Казахстан

Факторы, способствующие формированию и развитию агротуризма в Казахстане

Стратегически важным способом стимулирования предпринимательства является обеспечение сельскохозяйственных земель агротуризмом, поскольку предпринимательская деятельность, связанная с сельским туризмом, является экономически жизнеспособной, обеспечивающий социально-экономический рост сельских районов. Сельскохозяйственные угодья также выгодны для продажи сельскохозяйственной продукции, производимой местными домохозяйствами, фермерами и сельскохозяйственными предприятиями, поскольку это дает возможности для сельских предпринимателей. Фермеры, предоставляющие

агротуризм, а также сельские общины, включая небольшие местные предприятия, смогут продавать свою продукцию. В настоящее время многие регионы страны характеризуются аграрной ориентацией, что делает ее привлекательной для агротуризма в регионе, что, с одной стороны, способствует устойчивому развитию сельских районов и, с другой стороны, окружающей среды. Более того, агротуризм способствует не только конкурентоспособности региональной экономики, но и росту сельских районов за счет улучшения качества жизни в сельских районах. В этой связи тема изучения теоретических и методологических аспектов формирования и развития агротуризма является инструментом углубленного изучения сельского населения, так его устойчивого развития. Исходя из вышесказанного, агротуризм в современных условиях требует тщательного изучения, научного анализа и поиска новых качественных решений.

Ключевые слова: агротуризм, сельское хозяйство, предприниматель, отрасль, экономика.

D.O. Atasheva¹, candidate of economics, associate professor

S.B. Kadyrbai², candidate of economics, associate professor, master

^{1,2} Taraz State University named after M. Kh. Dulati, Taraz, Kazakhstan

Factors contributing to the formation and development of agritourism in Kazakhstan

A strategically important way to stimulate entrepreneurship is to provide agricultural land with agritourism because entrepreneurial activity associated with the rural tourism is economically viable as a crisis that ensures the socio-economic growth of rural areas. Farmland is also profitable for the sale of agricultural products produced by local households, farmers and agricultural enterprises as it provides opportunities for rural retailers. Farmers providing agritourism, as well as rural communities, including small local businesses, will be able to sell their products. Currently, many regions of the country are characterized by agrarian orientation, which makes it attractive for agritourism in the region, which, on the one hand, contributes to the sustainable development of rural areas and, on the other hand, the environment. Moreover, agritourism contributes not only to the competitiveness of the regional economy, but also to the growth of rural areas by improving the quality of life in rural areas. In this regard, the topic of the study of the theoretical and methodological aspects of the formation and development of agritourism as an in-depth study of the rural population as a tool for sustainable development. Based on the foregoing, agritourism in modern conditions requires a thorough study, scientific analysis and search for new quality solutions.

Keywords: agritourism, rural farming, entrepreneurship, management, economy.

Авторлар туралы мәлімет

Алиева Б.М. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Нархоз» Университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Аташьева Д.О. – экономика ғылымдарының кандидат, доцент, «Туризм және сервис» кафедрасы, М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Джунусова Д.А. – экономика ғылымдарының кандидат, доцент, «Қаржы» кафедрасы, М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Джусипова Ж.А. – магистрант, «Нархоз» Университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Идрисова Э.К. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Нархоз» Университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Интыкбаева С.Ж. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Нархоз» Университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Кадырбай С. Б. – экономика ғылымдарының кандидат, магистр, М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Касымбекова Г.Р. – PhD докторы, «Нархоз» Университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Колан А.Е. – магистрант, «Нархоз» Университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Молдабекова А.Ш. – экономика ғылымдарының кандидаты, «Қаржы» кафедрасы доценті, М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Молдашьева А.Б. – экономика ғылымдарының кандидат, доцент, «Туризм және сервис» кафедрасы, М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті

Муратова Д.Б. – экономика ғылымдарының кандидат, доцент, «Қаржы» кафедрасы, М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті

Мурзабаева М.Н. – магистрант, «Нархоз» Университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Сарсенова А. Е. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Тараз инновациялық-гуманитарлық университеті, Тараз қ., Қазақстан

Сырлыбаева Н.Ш. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Төлегенова А.М. – магистрант, «Нархоз» Университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Усенова М.Т. – «Қаржы» кафедрасының аға оқытушысы, М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Сведения об авторах

Алиева Б.М. – кандидат экономических наук, доцент, АО «Университет «Нархоз» г. Алматы, Казахстан

Аташьева Д.О. – кандидат экономических наук, доцент, кафедра «Туризм и сервис», Таразский государственный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Джунусова Д.А. – кандидат экономических наук, доцент, кафедра «Финансы», Таразский государственный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Джусипова Ж.А. – магистрант, АО «Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Идрисова Э.К. – доктор экономических наук, профессор, АО «Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Интыкбаева С.Ж. – доктор экономических наук, профессор, АО «Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Кадырбай С.Б. – кандидат экономической наук, магистр, Таразский государственный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Касымбекова Г.Р. – доктор PhD, АО «Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Колан А.Е. – магистрант, АО «Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Молдабекова А.Ш. – кандидат экономических наук, доцент, кафедра «Финансы», Таразский государственный университет имени М.Х. Дулати

Молдашева А.Б. – кандидат экономической наук, доцент, кафедра «Туризм и сервис», Таразский государственный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Муратова Д.Б. – кандидат экономической наук, доцент, кафедра «Финансы», Таразский государственный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Мурзабаева М.Н. – магистрант, АО «Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Сарсенова А.Е. – кандидат экономической наук, доцент, Таразский инновационно-гуманитарный университет, г. Тараз, Казахстан

Сырлыбаева Н.Ш. – кандидат экономической наук, доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Төлегенова А.М. – магистрант, АО «Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Усенова М.Т. – старший преподаватель кафедры «Финансы», Таразский государственный университет имени М.Х. Дулати

Информация о членах редакционной коллегии

Узан Искаков (Казахстан) – заслуженный деятель РК, член Евразийской ассоциации оценки качества образования, доктор экономических наук, профессор

Сатмурзаев Асан (Казахстан) – доктор экономических наук, профессор

Жанар Аубакирова (Казахстан) – доктор экономических наук, профессор

Валентина Бондаренко (Россия) – к.э.н., ведущий научный сотрудник Института экономики РАН, академик РАЕН и МАЕБ, директор Международного фонда Н.Д. Кондратьева

Петя Колева (Франция) – доктор PhD

Айгуль Садвакасова (Казахстан) – доктор экономических наук, профессор, президент Высшей школы бизнеса «ЕврАзия»

Ерканат Темирханов (Казахстан) – доктор экономических наук, профессор

Жангельды Шимшиков (Казахстан) – кандидат экономических наук, профессор, директор Центра социально-экономических исследований – филиала РГКП «Институт Экономики» КН МОН РК

Раушан Азбергенова (Казахстан) – кандидат экономических наук, доцент

Салима Барышева (Казахстан) – кандидат экономических наук, доцент

Требования к содержанию и оформлению статей

Научно-практический журнал «Транзитная экономика» является одним из ведущих периодических научных изданий Республики Казахстан по экономическим наукам, издается с июля 1997 года, имеет свою стабильную аудиторию.

Журнал рассчитан на работников ВУЗов и научных учреждений, магистрантов и докторантов, государственных и общественных деятелей, руководителей органов управления, финансовых структур. В редакционный совет входят ведущие ученые-экономисты Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Основные разделы журнала «Транзитная экономика»:

- ВОПРОСЫ ТЕОРИИ
- ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ
- МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА
- ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Журнал осуществляет прием научных статей для публикации от преподавателей ВУЗов, научных работников, экономистов-практиков и докторантов.

Условия размещения публикаций в журнале

Для публикации в журнале «Транзитная экономика» принимаются статьи на казахском, русском и английском языках, содержащие ранее не опубликованные проблемные, обзорные, дискуссионные статьи в области экономических наук.

К оформлению статей предъявляются следующие требования

Предлагаемые к публикации статьи должны отражать научную новизну, практическую ценность исследуемой проблемы, содержать глубокий экономический анализ, заканчиваться аргументированными выводами, предложениями авторов. Необходимо соблюдать единообразие терминов, обозначений, условных сокращений и символов, избегать повторов.

Объем статьи, включая список литературы, таблицы и рисунки с подрисуночными надписями, аннотации, не должен превышать 10 страниц печатного текста. Минимальный объем статьи – 5 страниц.

На первой странице указывается Международный рубрикатор научно-технической информации (МРНТИ) – слева в верхнем углу; далее на языке статьи.

Аннотация дается в начале текста на том языке, на котором цитируется статья (100-150 слов). Аннотация на казахском и английском языках. Перед каждой аннотацией написать фамилию и инициалы, название статьи на соответствующем языке аннотации. Ключевые слова на казахском, русском, английском языках внизу аннотации на соответствующем языке аннотации.

Аннотация является кратким изложением содержания научного произведения, дающая обобщенное представление о его теме и структуре.

Ключевые слова должны обеспечить наиболее полное раскрытие содержания статьи. Для каждого конкретного материала задайте 5-6 ключевых слов в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке.

Авторы, информация об авторах, название статьи, аннотация и ключевые слова указываются на 3-х языках.

Литература приводится в порядке цитирования в конце статьи. В тексте указать ссылки на литературу в квадратных скобках.

Статьи публикуются казахском, русском, английском языках

Последовательность представления материала:

- МРНТИ;
- название статьи;
- инициалы и фамилия автора;
- ученая степень, ученое звание, почетное звание;
- должность, место работы;
- контактная информация, которая может быть размещена в открытом доступе (для каждого автора: e-mail, город, страна проживания), а также контактные телефоны для связи с редакцией журнала;
- расширенная, структурированная аннотация (на трех языках) 100-150 слов;
- ключевые слова (на трех языках не более 5, строчными буквами, через запятую);
- текст статьи (рисунки и, таблицы и т.д.) (кроме обзорной) должен включать следующие разделы: введение, экспериментальная часть, результаты и обсуждения, заключение, список использованной литературы;
- список использованной литературы (не менее 5).

Статьи, оформление которых не соответствует указанным требованиям, к публикациям не принимаются. Статьи будут приниматься к публикации после тщательного отбора. Редакция оставляет за собой право сокращать статьи и вносить поправки.

Текст статьи должен быть набран на компьютере в формате doc (MicrosoftWord 97/2000; XP 2003), шрифт текста – Times New Roman, формат бумаги А4, размер кегля – 12 пт. Межстрочный интервал – одинарный. Выравнивание по ширине. Абзацный отступ – 0,8 см. Поля верхнее – 2, нижнее – 2, левое – 2, правое – 2.

Статьи не должны быть перегружены рисунками и графиками.

В таблицах, рисунках, формулах не должно быть разночтений в обозначении символов, знаков. Рисунки должны быть четкими, чистыми. На рисунки и таблицы в тексте должны быть ссылки.

Редакция журнала не несет ответственность за содержание статьи, за несоответствие текста и литературы, за источники, использованные в тексте статьи. Редакция журнала надеется на компетентность, профессионализм и ответственность авторов статьи за содержание текста и литературы статьи.